

לזכור יחד

לפעול במשותף

לחוות שונות

כנס ישראל - גרמני

חגוד הכנס

המועצה הלאומית
לחילופי נוער וצעירים
ISRAEL
YOUTH EXCHANGE
COUNCIL

10 Jahr
שנים
ConAct
קוואקט

לזכור יחד
לפעול במשותף
לחוות שונות
כנס ישראלי - גרמני
נובמבר 2011 07.-09.
לוטרשטאט, וויטנברג

תעוד הכנס

לזכור יחד -לפעול במשותף -לחוות שונות
עשור לתמיכת קונאקט והמועצה הציבורית לחילופי נוער בקשרי נוער בין גרמניה לישראל
חוברת הכנס

הוצאה לאור:

ConAct -Koordinierungszentrum Deutsch-Israelischer Jugendaustausch

Altes Rathaus -Markt 26

Lutherstadt Wittenberg 06886

טל': 0049-3491-42-02-60

פקס: 0049-3491-42-02-70

דוא"ל: info@conact-org.de

אתר אינטרנט: www.conact-org.de

אחראית תוכן: כריסטינה מֶלֶר

עריכה: ביאנקה אלי, שמי שבת

שותפים בעבודה: ד"ר נילי קרן, ברברה קרמר, כריסטינה מלר, ד"ר יוחאי נדן, קרן פרדו, קתרין צימנס

עיצוב גרפי: דורית ביאלר / I WANT EVERYTHING

צילום: רותי צונץ (כל הצילומים מלבד הכריכה), דורית ביאלר (כריכה)

תרגום: אהוד אלכסנדר אבנר, אנטיה אייגר, שמרית הרטל, דינה הרץ, גבי ולנשטיין, טלי קונס, שמי שבת

תפוצה: 700 עותקים

© קונאקט -מרכז תיאום לחילופי נוער גרמניה-ישראל

לוטרשטאדט וויטנברג, פברואר 2013

מרכז קונאקט, שהוקם בשנת 2001 ביוזמת נשיא גרמניה דאז יוהאנס ראוי, הוא מוסד השייך למשרד הממשלתי למשפחה, לאזרחים ותיקים, לנשים ולנוער, של מדינות המחוז וֶקְסֶן-אָנְהַלְט וּמְקֶלֶנְבּוּרְג-פּוֹרְפּוֹרְטֶנ ופועל בחסות האקדמיה הפרוטסטנטית של זקסן-אנהלט. שותפתה הישראלית של קונאקט היא המועצה הציבורית לחילופי נוער.

הכנס הגרמני-ישראלי „לזכור יחד -לפעול במשותף -לחוות שונות„ נערך כפרויקט משותף של קונאקט ושל המועצה הציבורית לחילופי נוער. הכנס והחוברת שלהלן מומנו מתקציבה של „תכנית הממשלה הגרמנית לילדים ונוער„ (KJP) עבור חילופי נוער בין גרמניה לישראל.

מרכז התיאום לחילופי נוער גרמניה-ישראל הוא מרכז מידע ושירות כלל-גרמני עבור קשרי נוער בין גרמניה לישראל. קונאקט פועל מטעם המשרד הממשלתי למשפחה, לאזרחים ותיקים, לנשים ולנוער לקידום תכניות מפגשים עבור בני נוער ואנשי מקצוע, פרויקטים קטני היקף ויוזמות אירוח בתחום הסיוע לילדים ונוער. לבד מוזאת המרכז מייצץ בשאלות תכנון תוכני וארגוני של מפגשי נוער ועוזר במציאת גופים שותפים בשתי הארצות.

נוסף על תפקידו כמרכז תמיכה, מידע וייעוץ קונאקט מתמקד גם במתן הכשרה והשתלמויות עבור אנשי חינוך באמצעות סמינרים מעשיים, הרצאות וכינוסים מקצועיים. קונאקט מייצץ גם ליחידים המעוניינים להשתתף בשירותי התנדבות ובתכניות חילופים עם ישראל ומעודד יצירת קשרים בין ארגונים גרמנים וישראלים הפעילים בתחום זה. משנת 2010 קונאקט הוא גם הארגון המתאם בצד הגרמני לתכנית המתנדבים הגרמנית-ישראלית החדשה לישראלים צעירים בגרמניה „קום מתנדב„.

לזכור יחד
לפעול במשותף
לחוות שונות
כנס ישראלי - גרמני
נובמבר 2011. 07.-09.
לוטרשטאט, וויטנברג

תעוד הכנס

הצרת עריכה: עורכות המקראה מודעות לקשרי הגומלין בין שפה ובין יחסי כוח מבניים, כמו גם לעובדה ששאלות של ייצוג מעוגנות ישירות בשימוש בשפה רגישה מבחינה מגדרית (שפה ממוגדרת). הכותבות והכותבים השונים במקראה זו נקטו בכתביהם ברמות שונות של רגישות בשימוש בשפה מגדרית. בעריכת הטקסטים לא נערכו באלו שינויים.

פתיחה

- 3 דברי פתיחה / **כריסטינה מלר** - מנהלת מרכז התיאום לחילופי נוער ישראל - גרמניה - קוןאקט
- 5 דברי פתיחה / **פֶּרִידֵרִיך קראמֶר** - מנהל האקדמיה האוונגלית של זְקֶסן-אָנְהַלְט
- 6 דברי פתיחה / **נפתלי דרעי** - יו"ר המועצה הישראלית לחילופי נוער
- 7 דברי פתיחה / **הרמן קיס** - מזכיר המדינה במשרד הממשלתי לענייני משפחה, אזרחים וותיקים, נשים ונוער
- 9 דברי פתיחה / **נורברט בישוף** - שר העבודה והרווחה, מדינת זְקֶסן-אָנְהַלְט
- 10 דברי פתיחה / **טל גת** - ראש מחלקת ההסברה בשגרירות ישראל
- 11 יחסי ישראל-גרמניה והקשרים בין בני נוער בשתי המדינות על רקע ההיסטוריה המשותפת / **גרישה אלרוי-ארלוזר**
- 17 יחסי ישראל-גרמניה וקשרי נוער: הצלחות - אתגרים - תחזיות / **רב שיח**

לזכור יחד

- 23 לזכור יחד -תמריצים חדשים? עבודת זיכרון ישראלית-גרמנית בראי העתיד / **נילי קרן ופריסטינה מֶלְךְ**
- 25 זיכרון השואה בישראל בעשור השני של המאה ה-21 / **איה בן-נפתלי**
- 27 לזכור יחד למרות צורות שיח שונות - התפתחויות עכשוויות בעבודת הזיכרון הגרמנית והישראלית / **דניאל גֶּדָה**
- 29 שיתוף בעבודת ההנצחה - מעורבות של צעירים בזכרון השואה / **אֶלְקָה גְרִיגֶלְבְּסְקִי וגיא בַּנְד**
- 31 עדויות וידיאו בעבודה החינוכית / **קונסטנצה זֵיֶצֶר**
- 35 עדויות ניצולי שואה בנושא חינוכי / **סימונה קורנפלד**
- 37 המשמעות המעשית של עבודת הזיכרון / **נילי קרן**
- 39 חינוך לזכויות, או: כיצד יכולים אתרי זיכרון לתרום לחינוך הומאני / **האבו קנוך**

לפעול במשותף

- 43 לפעול במשותף - הקדמה / **ברברה קרמר, קרן פרדו וקתרין צימנס**
- 45 המחאה החברתית בישראל, קיץ 2011 / **ירון סוקולוב**
- 47 מעורבות אזרחית בגרמניה / **רוֹלַנְד רוֹט**
- 49 התנדבות בקרב צעירים בגרמניה / **סיבילה פיקו**
- 51 התנדבות והשתתפות חברתית בישראל, 2011 / **ליאורה ארנון**
- 54 "הרגשתי כמו בסרט..." - תפישות, השפעות ומעמדן של תוכניות התנדבות בשתי המדינות / **רב-שיח**
- 58 לפעול במשותף - סיכום ומסקנות / **ברברה קרמר, קרן פרדו וקתרין צימנס**

לחות שונות

- 61 חילופי נוער בין גרמניה לישראל בהקשר רב-תרבותי / **ביאנקה אלי, יוחאי נדן**
- 65 רב-תרבותיות בישראל אתגרים והזדמנויות לחינוך בחברה רב-תרבותית / **יהודה בר שלום**
שלוש פרספקטיבות "פדגוגיית זרים", "פדגוגיה בין תרבותית" ו"פדגוגיית הגירה" /
אנדריאה י. וורוניק
- 66 פרספקטיבת "פדגוגיית ההגירה" משל "ארוחת הבוקר הרב תרבותית" / **אנדריאה י. וורוניק**
- 68 כל אחד יכול להיות סוכן-שינוי / **סופיה אופרמן**
- 70 למידה ממצבי דילמה / **אוקי מרושק-קלארמן**
- 72 תרגיל קבוצתי - **מולקולת זהות**
- 73

סיכום ומבט לעתיד

- 75 פרשנות - דיונים - מבט לעתיד / **שיחת סיכום עם נציגים מתחומי הפוליטיקה והחברה**

תוכנית הכנס

- 78 פתיחת התערוכה 'לפעול יחד' ותוכנית הכנס

דברי פתיחה

לזכור יחד לפעול במשותף לחוות שונות

עשור לעבודת התמיכה התוכנית בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל

כריסטינה מְלֶר

תכניות למפגשים הישראליים-גרמניים? מה עלינו לדעת וללמוד על עצמנו ועל האחרים, על העבר ועל ההווה בגרמניה ובישראל כדי ליזום ולקיים מפגשים משמעותיים עבור המשתתפים בני הדורות השונים בהקשר ההיסטורי הקיים? כיצד יכולים להיראות זיכרון והנצחה ישראליים-גרמניים משותפים?

לפעול במשותף | המעורבות האזרחית והציפיה לפעילות התנדבותית מאפיינות ומייחדות את החברה הדמוקרטית בגרמניה ובישראל. בתחום מדיניות הצעירים קיים היצע רחב של שירותי התנדבות לטווח קצר וארוך ויזמות של מעורבות חברתית, אשר נדרשות וזכות לתמיכה. כיצד ניתן להעצים את תפקיד המעורבות ההתנדבותית בתכניות החילופים בין גרמניה לישראל מבחינה תוכנית ועובדתית? מהו תפקיד המיוחד של שירותי ההתנדבות ארוכי הטווח ושל ההיסטוריה שלהם בהקשר הגרמני-ישראלי? כיצד יכולה עבודת רישות בילטרלית בתחום המעורבות ההתנדבותית והשירות ההתנדבותי לתרום לחיזוק קשרי הצעירים בין גרמניה לישראל?

לחוות שונות | החברה הגרמנית והישראלית מעוצבות ברמות שונות ובאופנים שונים על ידי הרקעים התרבותיים, הדתיים והלאומיים השונים של בני החברה. ישראל הוקמה כמדינת הגירה ליהודים מכל העולם אשר, יחד עם קבוצות אוכלוסיה לא-יהודיות, מבנים ומהווים חברה הטרוגנית. גם גרמניה ידעה זרמי הגירה ממנה ואליה מאז ומעולם, אם כי עשרות שנים עברו עד

מזה עשר שנים תומך מרכז קונאקט בקשרי הנוער בין גרמניה לישראל ופועל להרחבתם. בתקופה זו, פעמים רבות בשיתוף עם המועצה הציבורית לחילופי נוער, נערכו יותר ממאה אירועים בילטרליים משותפים, אשר אפשרו לאחראים על תכניות לנוער, לאנשי מקצוע ולמדריכי מפגשים להחליף רשמים ולהרחיב את ידיעותיהם. מטרת הסמינרים והכנסים הללו הייתה לרענן ולעדכן את תכני המפגשים בהתאם לרוח הזמן: אילו נושאים בתחום עבודת הנוער החינוכית והבינלאומית החוץ-בית ספרית רלוונטיים בהקשר הגרמני-ישראלי? באילו שאלות על הציר המתווך בין עבר, הווה ועתיד, בין מלחמה לשלום, בין אירופה למזרח התיכון, ניתן להתדיין באופן מפרה ומעשיר? מהו הסיוע התוכני והחינוכי הנחוץ לעיצוב מפגשים איכותיים ובעלי השפעה לטווח ארוך בין צעירים מגרמניה ומישראל?

על סמך השאלות האלה התמקד קונאקט במסגרת קידום התכנים לחילופי הנוער בין גרמניה לישראל בעשר שנותיו הראשונות בשלושה נושאים עיקריים: לזכור יחד-לפעול במשותף-לחוות שונות.

לזכור יחד | החילופים בין גרמניה לישראל טבועים תחת חותם העבר. השלכות האפליה, הרדיפה והרצח של יהודים ושל מיעוטים אחרים באירופה בזמן הנאציזם הגרמני ניכרות על כל צעד ושעל -בסיפורים משפחתיים, באהיות, באווירת המפגשים ובמחלוקות פוליטיות-חברתיות בהווה. אילו אתגרים מתהווים ועומדים בפני

חשוב בזהות האינדיווידואלית בקבוצות החילופים הישראליות-גרמניות ההטרוגניות והרב-לשוניות.

העיבוד והפיתוח המתמידים של שלושת הנושאים בשיתוף עם נותני החסות והגופים הממונים על החילופים באים לביטוי ביישום החינוכי של תכניות חילופים רבות. הם הטביעו את חותמם על השיח של עבודת החילופים הגרמנית-ישראלית וקידמו אותו. מטרת הכנס הגרמני-ישראלי לאחר עשור של תמיכה מצד קוואקט והמועצה הציבורית לחילופי נוער הייתה אפוא לדון מחדש ברבדים התוכניים הרבים של שלושת הנושאים הללו ולהרחיבם במסגרת קשרי הנוער בין גרמניה לישראל. מי ייתן וחוברת זו, המרכזת את כל ההרצאות והדיונים הרבים -אמנם בתמצות אך בשתי השפות באופן מלא, תסייע למטרה זו ותשמש ספרות עזר ומקור לרעיונות ולהשראה עבור פעילויות החילופים הישראליות-גרמניות השוטפות!

אנו מודים מקרב לב לכל המרצות והמרצים בכנס על ההרצאות המחכימות ולכל השותפות והשותפים ליצירת החוברת הזאת. אנו מודים לכל משתתפות ומשתתפי הכנס על דיונים עמוקים ומעשירים. אנו נושאים תודה למדינות זקסן-אנהלט ומקלנבורג-פורפומרן ולמשרד הממשלתי למשפחה, לאזרחים ותיקים, לנשים ולנוער על התמיכה בפעילותו של מרכז קוואקט ובייחוד על שאפשרו את הכנס המשותף הזה ואת החוברת המתעדת אותו.

תודה רבה!

כריסטינה מלר

מנהלת מרכז התיאום לחילופי נוער
גרמניה-ישראל -קוואקט

שהתפתחה בה מודעות פוליטית וציבורית למגוון החברתי הקיים. כיצד אפשר לנצל באופן פורה את מגוון הזהויות הזה בתכניות חילופים מודעות ורגישות למגוון? אילו אתגרים מיוחדים ניצבים בפני עבודת הזיכרון החינוכית בהקשר הישראלי-גרמני? כיצד יכולים צעירים בעלי שייכות תרבותית, דתית או לאומית שונה ורקע אישי שונה לחוות חוויות משמעותיות דווקא בחילופים בין גרמניה לישראל?

הנושאים המופיעים לעיל בראשי פרקים לזכור יחד - לפעול במשותף - לחוות שונות, נסקרו בעשר השנים האחרונות במסגרות רחבות ומצומצמות, נדונו בשיבות מועצה בגרמניה ובישראל ותכניהם ויישומם בחילופי הנוער נבחנו לעומק -ולעתים אף עוררו חילוקי דעות. כך נולדו יוזמות רבות, גובשו פרויקטים חדשים ופותחו חומרים מעוררי מחשבה:

בחטיבה הנושאית "לזכור יחד" נוצר בתהליך עבודה משותף בן מספר שנים של מועצת הנוער הבווארית, עיריית ירושלים וקוואקט המדריך הדו-לשוני בגרמנית ובעברית "לזכור יחד - לבנות גשרים" עבור פעילויות זיכרון גרמניים-ישראלים משותפים. כתוצאה מן החטיבה "לפעול במשותף" הוגשם רעיון שנשמע אוטופי בראשיתו: במסגרת תכנית המתנדבים הגרמנית-ישראלית "קום-מתנדב" צעירים ישראלים מוזמנים משנת 2010 לשרת שנת התנדבות בפרויקטים אזרחיים בגרמניה. בחטיבה "לחוות שונות" פותח מקבץ מתודות חינוכיות בגרמנית, עברית וערבית, המעודד שימוש בשפה כהיבט

דברי פתיחה / פְּרִידְרִיך קוואקט

מנהל האקדמיה הפרוטסטנטית של זקסן-אנהלט

כבוד מזכיר המדינה קיס,
 כבוד השר בישוף,
 גברת זסלנסקי הנכבדה,
 מר דרעי הנכבד,
 כריסטינה מְלֶר היקרה וכל עובדי "קוואקט",
 חברים וחברות נכבדים בחילופי הנוער גרמניה-ישראל
 מישראל ומגרמניה!

לעונג ולכבוד הוא לי לברך את כולכם כאן בוויטנברג לרגל הכנס הישראלי-גרמני "לזכור יחד - לפעול במשותף - לחוות שונות". זה עשר שנים שהחילופים בין בני נוער, אנשי מקצוע, אנשי חינוך ואזרחים פעילים בין ישראל ובין גרמניה משגשים הודות לפעילותו הנפלאה של מרכז התיאום "קוואקט". הקמת משרדי "קוואקט" בוויטנברג לפני עשר שנים ופרישת החסות עליהם בשם האקדמיה הפרוטסטנטית העידו על מחויבותן של הכנסיות הפרוטסטנטיות בגרמניה לזיכרון המשותף ועל למידתן מלקחי העבר. כאן בוויטנברג אמר אבי הרפורמציה הגרמנית מרטין לותר דברים נוראים ומעוררי חלחלה על יהודים וחיבר כתבים אנטי-יהודיים. אולם מחובתנו אנו - כאן, במקום ההיסטורי הזה - לעשות כל שביכולתנו לקידום ההבנה ההדדית בין ישראלים, גרמנים, יהודים, נוצרים, מוסלמים וחילונים בעזרת תכניות החילופים. העובדות הנפלאות שלנו ב"קוואקט" מוצאות תמיד דרכי פעולה חדשות, כמו למשל: התכנית החדשה "קום-מתנדב", שבמסגרתה נשלחים מתנדבים ישראלים לגרמניה; פעילותן זאת ראויה לא רק להערכה אלא גם ובעיקר לתמיכה ומעידה על החיוניות ועל היצירתיות המעשירות את שיתוף הפעולה עם ישראל באופנים רבים מאז הקמת "קוואקט".

הטקס היום בברלין במעונו של נשיא גרמניה ציין את חשיבותן של עשר שנות העבודה של "קוואקט" והטביע בי את חותמו. כעת, אחרי החגיגות, יש לשוב לעבודה. ברצוני לברך אתכם בוויטנברג, עירו של מרכז התיאום "קוואקט". כולי תקווה שתרגישו כאן כבני בית ותייהנו מן השיתוף, מן המגוון ומן המעורבות ההדדית למען ההבנה בין גרמניה לישראל.

אני מאחל לכולכם כנס פורה ומעורר מחשבה.

תודה.

דברי פתיחה / נפתלי דרעי

יו"ר המועצה הישראלית לחילופי נוער

בישראל- למשרד החינוך, לאגף לקשרים בינלאומיים של משרד החוץ הישראלי על התמיכה והסיוע לאורך כל השנים. לאריאלה גיל ואילונה גינו, הצוות המסודר במועצה לחילופי נוער, לחברי ההנהלה במועצה ולארגונים הרבים המקיימים את מפעל החילופין בפועל.

הנושאים שעמדו במרכז העשייה המשותפת שלנו בעשר השנים האחרונות - לזכור יחד, לפעול במשותף, לחוות שונות - עומדים גם במרכז ימי העיון הללו. השגנו רבות בעשור האחרון, אך לפנינו ניצבים עדיין אתגרים רבים, הזקוקים לתשומת ליבנו, להתייחסות ולליווי מקצועי. נותר לי רק לאחל לכם ולנו ימיי עיון מעשירים!

נפתלי דרעי

יושב הראש המכהן של המועצה הישראלית לחילופי נוער, ממיסדי תנועת הנוער "איחוד חקלאי". ממלא מאז תפקידים מובילים נוספים: יושב ראש מועצת תנועות הנוער בישראל ומ-1996 מזכ"ל המועצה. מזה שנים חבר בוועדה המקצועית לחילופי נוער גרמנים-ישראלים ויושב הראש שלה בצד הישראלי.

כבוד מזכיר המדינה ד"ר קיס, כבוד השר בישוף, גברת זסלנסקי הנכבדה, מנהלת משרד התיאום גרמניה ישראל קונאקט - הגברת כריסטינה מלר, מנהלת הפרויקטים במועצה לחילופי נוער - גברת אריאלה גיל, אורחים נכבדים!

אני שמח להיות כאן היום בפתיחת ימי העיון ישראל-גרמניה, המציינים עשר שנים של עשייה, של שיתוף פעולה אינטנסיבי ופורה בין קונאקט למועצה לחילופי נוער. מפעל החילופין תרם תרומה חשובה ליחסים בין שתי המדינות: חילופי הנוער היו הסנונית הראשונה בקשרים בין שתי המדינות. כבר באמצע שנות ה-50 הגיעה קבוצת הנוער הגרמנית הראשונה לישראל. לאחריה, המשיכו צעירים בעלי מוטיבציה את הקשרים, עד שבשנת 1969 החליטו שתי הממשלות על ייסוד תוכנית החילופין.

בשנת 2000, לרגל ביקורו בארץ של נשיא גרמניה דאז יוהנס ראו, וביוזמתו, סוכמה הקמתם של משרדי תיאום בגרמניה ובישראל לפיתוח וטיפוח החילופין בין ישראל וגרמניה. בעקבות זה נפתח ב-2001 משרד התיאום הגרמני קונאקט בעיר וויטנברג. בצד הישראלי משמשת המועצה הציבורית לחילופי נוער כמשרד התיאום.

בשנים הראשונות לפעילותו של משרד התיאום, הוצבו בפני חילופי הנוער אתגרים משמעותיים. שנים של פיגועים קשים במדינת ישראל היו מבחן לקשרים שנבנו במשך שנים. לשמחתי ידענו בכוחות משותפים ועם הרבה רצון טוב לצלוח את התקופה הקשה. בעיקר בשנים האחרונות הגדלנו את היקפי המשלחות משתי המדינות.

קונאקט, בהנהגתה של גב' מלר, יזם תוכניות חדשות רבות, שיתוף הפעולה עם המועצה לחילופי נוער סייע בפיתוח הקשרים בין הארגונים ויחד שני משרדי התיאום קידמו והרחיבו את המפעל החינוכי החשוב.

אני מבקש להודות לממשלת גרמניה ובעיקר למשרד למשפחה, נשים, אזרחים ותיקים ונוער על התמיכה הכספית הנדיבה ועל התמיכה הכללית למפעל החילופין. לחבריי בוועדה המקצועית המשותפת לחילופי נוער גרמנים-ישראלים, לכריסטינה מלר וצוות קונאקט על שיתוף הפעולה ומערכת יחסים של עבודה מתוך כבוד הדדי ושיתוף פעולה אמיתי. לשותפים הרבים שלנו בגרמניה ולארגונים הרבים שמקיימים את הקשרים לאורך השנים.

דברי פתיחה / ד"ר הרמן קיס

מזכיר המדינה במשרד הממשלתי לענייני משפחה, אזרחים ותיקים, נשים ונוער

נשארנו לבדנו ביום חג זה ושבאפשרותנו לברך היום גם את שותפינו הישראלים היושבים עמנו.

לא חסרות דוגמאות יפות לעבודה הנהדרת שנעשתה בשנים האחרונות, עבודה שכולנו יכולים להיות גאים בה. אבל ברצוני להדגיש דוגמה אחת: לפני שלוש שנים סיימנו פרויקט ייחודי ופרסמנו את הערכה החינוכית "לזכור יחד - לבנות גשרים". המדריך נועד לתת השראה למשתתפים בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל בשתי המדינות ובעיקר להגיש להם תמיכה. ייחודו הוא בכך שהוא המדריך הדו-לשוני הראשון בתחום עבודת הנוער הבינלאומית שנכתב בשיתוף בידי מתמחים ומתמחות משתי המדינות. אולם בראש ובראשונה הוא ייחודי מפני שכותביו דנים במשותף בנושא רגיש מאוד והכרחי עבור שני הצדדים.

ההוצאה לאור של "נפלה לי אבן מהכתפיים", מתודות רב-לשוניות למפגשי ישראלים-גרמנים בגרמניה, עברית וערבית היא אחת מנקודות השיא של שיתוף הפעולה.

כבוד השר בישוף,
גברת זסלנסקי הנכבדה,
מר קראמר הנכבד,
גברת מָלֶר הנכבדת,
אורחים נכבדים מישראל,
גבירותי ורבותי!

קונאקט משמעו מימושו של רעיון. רעיון של פעולה משותפת כדי לא לשכוח את העבר, כדי להבין את ההווה וכדי לעצב יחדיו את העתיד. את הרעיון הזה אימצנו ללבנו כדי להעמיק את הידידות בין ישראל ובין גרמניה. הצלחנו בזאת ועל כך אנו אסירי תודה.

לאור העוולות שעוללו גרמנים ליהודים דומה היה בתחילה שלשיתוף פעולה שכזה אף אחד לא העיז לקוות.

אולם חילופי הנוער בין ישראל לגרמניה מוכיחים אילו פירות משמחים מניב המפגש בין צעירים. החילופים האלה הפגישו דורות רבים של אנשים משתי המדינות, הם משפיעים על משפחותיהם ועל סביבת מחייתם. בדרך זו הם תורמים זה שישים שנה לאמון ההולך וגדל בין שתי המדינות: באמצע שנות החמישים הייתה תכנית החילופים הראשונה צעד חשוב להתקרבות בין שני העמים. בשנת 1961 השתתפו בחילופים רק שישים קבוצות ואילו בשנת 1963 כבר היו יותר ממאתיים מפגשים מסוג זה. כעבור שנים מעטות מוסדו חילופי הנוער בין ישראל לגרמניה בזכות הסכמתם של נציגי הממשל של שתי המדינות לאפשר לאלה להתקיים מדי שנה בשנה ובזכות הקמתה של "הוועדה המשותפת לחילופי משלחות נוער וצעירים ישראל-גרמניה", אשר ניסחה לראשונה הסכמים מחייבים עבור שני הצדדים. כיום מתקיימים כ-280 מפגשים בשנה וכמעט 6,000 בני נוער ואנשי מקצוע מתחום החינוך והסיוע לילדים ונוער משתתפים בהם. המספרים המרשימים האלה הם בראש ובראשונה הישג של קונאקט, גבירותי ורבותי.

זה עשר שנים מייעץ ומלווה מרכז קונאקט את המשתתפים בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל. זה עשר שנים מדריך קונאקט שותפויות בין שתי המדינות. זה עשר שנים מחזק קונאקט את תחום חילופי הנוער בין גרמניה לישראל בעבודה איכותית וחסרת פשרות. ברצוני להודות על כך לכל העובדים והעובדות של קונאקט, ובמיוחד למנהלת קונאקט, גברת מָלֶר.

עשר שנות הפעילות של קונאקט הן גם שנים של שיתוף פעולה מתמשך עם שותפים אמיצים וביניהם המועצה הציבורית לחילופי נוער בישראל. אני שמח מאוד שלא

תודתי נתונה למשרד לרווחה ולבריאות של מדינת מְקָלֶנְבוּרְג-פֹּרְטוּמֶרן עבור מעורבותו. ברצוני לכלול בתודתי גם את חברי הוועדה המשותפת לחילופי משלחות נוער וצעירים ישראל-גרמניה ואת חברי ועדת התיאום הגרמנית, המלווים את עבודתו של מרכז קונאקט בנאמנות.

תוצאותיה של סדנת העתיד שהתקיימה לרגל יום השנה החמישי של קונאקט יצרו תמריצים חשובים לפעילותו של קונאקט. מן הכנס הזה אני מקווה לתמריצים דומים. שכן דור חדש צומח בקרבנו, ולו נושאים ואתגרים אחרים שביכולתנו לחרום להם, למשל הניידות חוצת הגבולות, השתתפות מקוונת או עיצוב המעבר מן הלימודים אל עולם העבודה.

הדרך שבה אפשר לשלב וליישם את תחומי העניין האלה גם בחילופי הנוער הבינלאומיים תעסיק אותנו רבות בזמן הקרוב. בהתבונני בחוויות ובהתנסויות של עשר השנים האחרונות אין לי ספק: גם כאן נחולל שינויים רבים. אני מאחל לכם ולכולנו הצלחה ובעיקר המשך הנאה משיתוף הפעולה!

ציון דרך נוסף בעשור האחרון הוא רענון ההנחיות המשותפות לחילופי הנוער בין גרמניה לישראל, השומרות על איכותן הגבוהה של תכניות המפגשים. אחת מתוצאותיו הנהדרות של שיתוף הפעולה הפורה הזה בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל היא השפעתו על תחומי פעילות נוספים הרלבנטיים לעבודה עם נוער. זוהי תוצאה של מעורבות אישית ארוכת שנים של אנשים רבים שלמדו לרחוש אמון זה לזה.

עשר שנותיו של קונאקט הן גם בראש ובראשונה עשר שנים של תמיכה מוסמכת ומהימנה, בייחוד של האקדמיה הפרוטסטנטית במדינת זקסן-אנהלט כמוסד האחראי על קונאקט. על כך ברצוני להודות היום למנהל האקדמיה, מר קראמֶר.

כמו כן ברצוני להודות לכבוד השר בישוף על תמיכת המשרד לעבודה, נשים, בריאות ורווחה של מדינת זקסן-אנהלט.

דברי פתיחה / נורפֿרט בישוף

שר העבודה והרווחה, מדינת זקסן-אַנהלט

גברת זסלנסקי הנכבדה,
מר אַלרוֹזאי-אַרלוֹזֶר הנכבד,
מר דרעי הנכבד,
כבוד מזכיר המדינה קיס,
מר קראַמֶר הנכבד,
גברת מְלֶר הנכבדה,
אורחים יקרים מגרמניה ומישראל,

לענייני משפחה, אזרחים ותיקים, נשים ונוער, על ידי המשרד לעבודה ולרווחה בזקסן-אנהלט ועל ידי המשרד לרווחה ולבריאות במקלֶנבורג-פּוֹרפּוֹרְמֶרן. העובדה שמושבו של מרכז התיאום נקבע כאן בזקסן-אנהלט היא דבר משמח ואות טוב לבאות. אין הוכחה טובה מזו לכך שלמשלת המחוז חשוב שצעירים ייצרו קשרים עם ישראל וילמדו להבין את ההיסטוריה.

גם אם פעילותו של קונאקט פונה אל כל גרמניה היא בכל זאת מתקיימת באופן מוחשי כאן במדינת זקסן-אנהלט. לא תמיד יכלו תושבי מדינת זקסן-אנהלט להתוודע אישית לתרבויות אחרות. לכן שיכון מרכז התיאום מהותי בייחוד עבור מדינות גרמניה החדשות. קונאקט הוא סיפור הצלחה. הוא מייעץ לארגונים ולמוסדות של חילופי הנוער בין גרמניה לישראל, יוזם תכניות חילופים ויצירת קשרים או מתווך בין הצדדים השונים, מפתח צורות ותחומים חדשים של עבודה משותפת ומספק חומרי מידע, עבודה ותיעוד מקיפים גם עבור עבודת ההסברה. נוסף על כך, באמצעות קונאקט מועברים כספי התמיכה של המדינה לגופים המנהלים את תכניות החילופים.

התכנים המרכזיים שנדונים בשיתוף עם המועצה הציבורית לחילופי נוער ועם שותפים רבים אחרים בגרמניה ובישראל סובבים סביב הנושאים "לזכור יחד", "לפעול במשותף" ו"לחוות שונות" - נושאים שההיענות לכנס היום מבהירה את חשיבותם. העבודה המוצלחת נעשית מתוך מידה רבה של מעורבות, של חדות עשייה, בעזרת רעיונות רבים ומעת לעת גם בזכות מידה נחוצה של אופטימיות.

אופטימיות הייתה בוודאי הכרחית גם להכנות לכנס הזה. תכנית הכנס נראית מרשימה ומבטיחה! העבודה המושקעת השתלמה. פעילותו של קונאקט מאפשרת את החוויות המשותפות במפגשי נוער, את יצירת החברויות. הידע שנרכש בתוך כך מחזק מחדש את הבסיס לשיתוף הפעולה הגרמני-ישראלי. לבד מזאת, הכנס היום יאפשר עיסוק תוכני בחילופים בין מומחים גרמנים לישראלים ויתרום תרומה נוספת לשיפור שיתוף הפעולה המקצועי בתחום מדיניות הנוער בין גרמניה ובין ישראל.

אני משוכנע בכך שלפיתוח הקשרים בין בני נוער גרמנים וישראלים בלוויית קונאקט והמועצה הציבורית לחילופי נוער צפוי עתיד מבטיח. המשיכו להתמודד עם האתגרים יחד ובאמונה! אני מאחל לכם ימים מעניינים ופוריים כאן בוויטנברג, עירו של לוגֶר.

אף על פי שלא יכולתי להשתתף באירוע החגיגי בברלין לרגל עשור לקיומו של מרכז התיאום "קונאקט", אין לי ספק שהאירוע הציג שוב, בצורה מרשימה, את עבודתם הראויה לשבח של רבים, ובייחוד של מרכז התיאום קונאקט, בפיתוח הקשרים בין גרמניה לישראל. בוודאי נמנו בו בני הנוער הרבים שלקחו חלק בחילופים, צויינה התגייסותם הגדולה של הגופים המלווים את חילופי הנוער בין גרמניה לישראל והוצגה תמיכתו המגוונת של קונאקט, כארגון מרכזי בחילופי הנוער בין שתי המדינות, בתחזוק קשרים קיימים ובפיתוח רעיונות חדשים לחילופים.

לעונג הוא לי להשתתף כאן כעת בפתיחת הכנס הגרמני-ישראלי "לזכור יחד, לפעול במשותף, לחוות שונות". הכנס הוא חוליה נוספת בשרשרת האירועים והכנסים המקצועיים שמתקיימים באופן קבוע ומוכיחים בקיומם את מידת העקביות בניהול הפרויקטים השוטף ואת העמקת שיתוף הפעולה בייחוד סביב שאלות מרכזיות במשך עשר שנות קיומו של קונאקט.

כמו כן העובדה שהכנס הזה מתקיים בוויטנברג, אשר בזקסן-אַנהלט היפה, משמחת אותי במיוחד. לפני עשר שנים נחגגה בעיר הזאת, בעלת העבר ההיסטורי העשיר, פתיחתו של מרכז התיאום קונאקט והיום נפתח כאן הכנס, שהוא חלק מחגיגות העשור לקונאקט. בחלוף עשר שנים זהו סוג של סגירת מעגל.

צעירים מגרמניה ומישראל נפגשים מזה זמן רב. בתכניות חילופים ובשירותי התנדבות הם מתוודעים זה לראצו של זה, לתושביה ולתרבותה, ובאמצעות פרויקטים שונים קושרים קשרים בין גרמניה ובין ישראל. לפני עשר שנים סוכם, ביוזמת נשיא גרמניה דאז יוֹהֶנֶס נְאוּ, על הקמת גופים מתאמים בגרמניה ובישראל על מנת לתמוך בקשרים הללו בין בני נוער, לפתחם ולהרחיבם.

מאוקטובר 2001 טורח קונאקט על מילוי המשימה הזאת בשיתוף עם המועצה הציבורית לחילופי נוער בצד הישראלי. מרכז התיאום נתמך על ידי המשרד הממשלתי

דברי פתיחה / טל גת

ראש מחלקת ההסברה בשגרירות ישראל

קשרי הידידות הנוצרים ממפגשים כאלה נשמרים זמן רב, לעתים אפילו חיים שלמים. איננו יכולים לייחל לתוצאות טובות מאלה ואין בנמצא אפשרות טובה מזו לחיזוק והרחבת היחסים בין גרמניה לישראל.

נוסף על מפגשי הנוער מתקיימים חילופים בין אנשי מקצוע - חילופים חשובים ופוריים לאין ערוך שמניחים את היסודות לעבודה מקצועית עם בני נוער. מאז ייסודו יזם מרכז קוואקט השתלמויות וכנסים לאנשי מקצוע מגרמניה וישראל. יותר ממאה אירועים גרמניים-ישראליים אפשרו לכארבעת אלפים מומחים להעמיק את הכשרתם.

עבודתם של אנשי המקצוע ומסגרות החילופים הנרחבות המוצעות להם הן ערוכה לכך שהמפגשים הטעונים בין גרמניה לישראל יוכנו, יבוצעו ויעובדו בצורה המתאימה ביותר לצעירים. כי הצלחתו של מפגש בין בני נוער אינה אלא תוצאתו הישירה של האופן שבו הוכשרו מדריכיו.

חודתנו הגדולה נתונה לקוואקט ולמועצה הציבורית לחילופי נוער על עבודתם בעשר השנים האחרונות - עבודה יסודית, פורייה וראויה מאין כמוה!

עונג גדול הוא לי לאחל לכם היום את מיטב האיחולים מטעם שגרירות ישראל לרגל הכנס הגרמני-ישראלי של קוואקט ושל המועצה הציבורית לחילופי נוער.

בגרמניה היה ייסוד קוואקט לפני עשר שנים אות פוליטי, שהרי המפגשים האישיים בין גרמנים וישראלים צעירים הם העתיד של היחסים הייחודיים שבין גרמניה לישראל. אולם בה בעת היה זה גם צעד ממסדי חשוב שתרם לקידום שיטתי של המפגשים הקיימים, העמיק אותם ואפשר למספר רב יותר של צעירים להתוודע זה לזה.

מאז ייסודו מרכז קוואקט תומך מדי שנה בשנה בכשלוש מאות תכניות חילופים שבהן משתתפים יותר משבעת אלפים צעירים. נוסף על כך, בשנה שעברה הוקם ארגון קום-מתנדב, תכנית התנדבות לצעירים ישראלים בגרמניה. תארו לכם כמה צעירים מגרמניה ביקרו בישראל ולהיפך!

המספרים האלה מרשימים ומשמחים שכן דימויה של ישראל בעולם שנוי במחלוקת ורק חילופים ישירים יש בכוחם לשנות את הדימוי הזה. רק אם צעירים יפגשו באופן אישי צעירים אחרים בני גילם, יכינו פרויקטים משותפים ויבלו יחדיו את שעות הפנאי שלהם יוכלו להבין זה את זה טוב יותר.

יחסי ישראל-גרמניה והקשרים בין בני נוער בשתי המדינות על רקע ההיסטוריה המשותפת

הצלחות - אתגרים - סיכויים לעתיד

גרישה אלרוי-ארלוזר, נשיא אגודת ישראל-גרמניה

השפעה מכריעה על השקפתם על גרמניה, על השפה הגרמנית ועל כל דבר גרמני. ככלל, אפשר בכל זאת לומר שכיום אין מתיחות רבה ביחס הישראליים לגרמניה - לא בשל היעלמותו של אותו רפלקס אסוציאטיבי, אלא למרות קיומו. קבוצות מבקרים מגרמניה שליוויתי בשנות ה-80 וה-90 בביקורן בישראל הופתעו עד מאד מהפתיחות והלבביות שהתקבלו בהן. לעתים קרובות חשפו בפני רק בשיחות הסיכום שחששו כי "יתקבלו בעינות בשל היותם גרמנים". כאשר התבדו חששותיהם הוקל להם. ישראלים נוהגים במבקרים מגרמניה לעתים קרובות בקלילות חסרת פניות, בדומה ליחסם למבקרים מהולנד, מדנמרק או מפולין.

פורמליזציה אינה בהכרח נורמליזציה

דומה אפוא שנוצר קשר שגרתי כביכול. יותר ויותר ישראלים צעירים לומדים בקורסים לרכישת השפה הגרמנית במכון גתה, מכיוון שהם סבורים שידע זה יועיל להם במקצועם, מפני שברצונם ללמוד בגרמניה או אולי מפני שכבר יש להם קשרים עסקיים, אותם הם מבקשים להעמיק. נראה כי ברלין היא היעד האהוד ביותר על ישראלים רבים. מכון גתה אף מפרסם על אוטובוסים בישראל את הקורסים שלו באמצעות מודעה שעליה תמונה של שער ברנדנבורג והמילים: "לחווה תרבות - ללמוד שפה - בואו לברלין". כששגריר גרמניה בישראל מזמין יותר מאלף אורחים למשכנו בהרצליה לציון יום האחדות הגרמנית ב-3 באוקטובר ומקהלה מעורבת שרה את שני ההמנונים, כמעט שאין מי שמתרעם על כך (אחד האורחים הנכבדים לחש באוזני שהוא היה מעדיף לו שרה המקלה את ההמנון הגרמני ללא הטקסט, רק 'לה, לה, לה', אך הוא חייך באומרו זאת). אלפי ישראלים מנצלים את זכותם לאזרחות גרמנית כדי להחזיק בדרכון אירופי. יותר ויותר מפעלים ישראלים מציגים את מוצריהם בידידים בגרמניה וחוברים ליוזמות משותפות עם גופים בגרמניה. ישראלים משקיעים כיום עשרה מיליארדי אירו בגרמניה, פי חמש מהשקעותיהם של עסקים גרמנים בישראל. הם מעורבים בענף ההיי-טק בגרמניה, בנדל"ן ובמלונאות, מקימים סניפים ומרכזי שירות. היקף הסחר הדו-צדדי הוא כמעט שישה מיליארד דולר - עדות לכך שגרמניה היא השותפה השלישית בגודלה לסחר עם ישראל, אחרי ארצות הברית וסין. מצדה של גרמניה, ישראל תופסת את המקום השלישי בין השותפים לסחר במזרח התיכון ובצפון אפריקה, כולל אירן, ערב הסעודית ונסיכויות המפרץ, וכל זה בלי טיפת נפט אחת. "Made in Germany" היא סיסמה אפקטיבית. לאחרונה

בחלוף 10 שנים אני שמח להיות כאן שוב ועדיין לראות את פניהם של ידידים ותיקים רבים ועמיתים לשעבר. אך אני גם שמח מאוד לראות פנים חדשות רבות כל כך, ראייה לכך שחילופי הנוער בין ישראל לגרמניה מתחדשים לבקרים ולא נסמכים רק על הפרויקטים הראשונים. בכאב רב אני חש בחסרונו של ידידנו אמנון נוי, שאותו ראיתי בפעם האחרונה כאן בן-יטן בן-יטן לפני עשר שנים. מחלת הקשה ניכרה בו אז, הוא היה ציני וחדור עצב. מעט לאחר מכן הלך לעולמו בטרם עת ונשכח מלב.

לרגל ייסוד קונאקט לפני עשר שנים אמרתי כאן: "אני סבור שכינוס זה לא היה יכול להתקיים במועד מתאים יותר: אירועי ה-11 בספטמבר שינו לתמיד את מערכת ההתייחסויות שלנו, האלימות המתמשכת של האינתיפאדה וכפועל יוצא ממנה, הצמצום הדרמטי של תכניות חילופי הנוער בישראל, הלחץ הבינלאומי הגובר על ישראל והביקורת על התנהלותה - כל אלה הפכו כינוס זה לרלוונטי, חשוב וראוי מאין כמוהו". האם דבר לא השתנה? העסקים כרגיל?

עדיין איננו יודעים לאילו מן האתגרים הניצבים מולנו בשעה זו תהיה השפעה רבה יותר על חיינו: ההסלמה סביב תוכנית האטום האיראנית, המשבר באיחוד האירופי, שמתבטא במשבר החובות, האביב הערבי שנראה כי הוא הופך לחורף איסלאמי או סימני היחלשותו של "העולם הישן", תולדת ההשלכות הדמוגרפיות המאחרות של הקולוניאליזם האירופי: ההתחזקות של קבוצות מוסלמיות פונדמנטליסטיות, של זלזולן המפורש בעיקרי הנצרות ועלייתן של תנועות-נגד לאומיות בהולנד, בצרפת, בבריטניה, באיטליה ובקרוב גם בסקנדינביה ובגרמניה. בוודאי תהיה זאת תערובת של כל אלה, כמו על פי רוב. לכן דומה שיהיה זה מן התבונה לקחת פסק זמן ולהרהר, בקצב של עשר שנים, להיזכר, לבחון אמונות שנדמו כה תקפות, למצוא דרכים חדשות - לא קיצורים, ולהציב שאלות.

נאציזם ושואה הינם עד היום האסוציאציות הראשונות שיש לישראלים באזכור גרמניה. אין זה חשוב אם האנשים עצמם או בני משפחתם נפגעו בשואה, אם מוצאם אירופי או מזרחי, אם נטייתם הפוליטית היא לימין או לשמאל, אם הם משכילים או משכילים פחות, דתיים או חילונים. רק יחסם אל האסוציאציה מבדיל ביניהם. כמובן שיש עדיין ישראלים המסרבים ליצור כל קשר עם גרמניה, אלה הם בעיקר ניצולי המחנות אך לעתים גם אנשים צעירים יותר שלאסוציאציות אלה יש

עשרה שנים. השתיקה נבעה לא רק מקוצר היד לבטא במילים את הזוועות, אלא גם מפני ש"היהודי החדש" לא היה יכול להביט, אלא במועקה עצומה, בעיני אלה שאיבדו צלם אנוש בחולשתם. ההתמודדות עם הפושעים טומנת בחובה גם נטל נפשי עצום, התמודדות עם היותך קורבן. חויתי זאת לעתים קרובות בתור מלווה של משלחות נוער ישראלי לגרמניה. כל תחנת רכבת, כל קרון-משא, כל גמלאי, כל ארובה הפעילו זיכרונות קולקטיביים ולעתים אף מיחושים גופניים: האם גם כאן העלו יהודים לקרונות? האם הסבו גרמנים את מבטם למראה הקרונות? האם אדם זה היה נאצי? האם היו משרפות במרכזי ערים? תחת הרושם החיובי של הניקיון והסדר, סבר הפנים היידוטי והיעילות האדיבה שבו ונדלקו מיד אותות אזהרה. האם הגרמנים באמת השתנו? מה טוב שאין ספק בשינוי שחל בנו עצמנו! מה טוב שמדינת ישראל קיימת!

לאמתו של דבר, בשנים מעטות בלבד ביחסים בין גרמניה לישראל האמינו שני הצדדים במידה שווה שנפתח דף חדש ביחסיהם - בין הימים שלפני מלחמת ששת הימים בשנת 1967 ועד פרוץ מלחמת יום כיפור בשנת 1973. על השנים הקודמות לכך העיב צלו של אי-האמון הישראלי כלפי גרמניה והשנים לאחר מכן עמדו בסימן האכזבה הגוברת של גרמניה מישראל, שמיאנה להמשיך ולמלא את תפקיד דוד ולנהוג בהתאם לרושם שביקשה ליצור כמדינת היהודים.

נראה שהרקע לכך היה דימוי של ישראל שישראל עצמה יצרה ושהופנם ברצון על ידי הצד הגרמני: כמו עוף החול שקם מהאפר כך צמחה המדינה מהשוואה, הקימה חברת צדק סולידרית, הפריחה את השממה, עמדה בגבורה מול עליונות הכוחות הערביים ולבסוף אף יצרה לה מובלעת אירופית ראויה לשמה במזרח התיכון. החלומות שבבית בגרמניה כבר לא העזו לחולמם היו למציאות בישראל: סוציאליזם דמוקרטי מוצלח, אהבת הזולת, קיבוצים, איגודים מקצועיים בעלי השפעה, ולמרבה השמחה - רבים מגיבורי התקופה דיברו גרמנית רהוטה, גם מעט מיושנת. מאחר שאלה, באווה מוצדקת, נהנו להציג דווקא בפני אורחיהם מגרמניה את מולדתם החדשה - ישנה ואת הישגי תושביה, נוצרה תוך זמן קצר הבנה הדדית מוזרה במקצת: אנחנו נראה לכם את מה שברצונכם לראות ואתם תאמרו לנו את מה שברצוננו לשמוע.

ואז הופיע דור 1968, דור שמאס בערכים של הוריו ושל סביו. אחד מאותם ערכים היה הסולידריות המוחלטת עם ישראל שמעולם לא הוטל בה ספק. בזכות "חסד הלידה המאוחרת" סבר דור זה ששב וזכה בחפותו האישית. ישראל, מנגד, איבדה אז את חפותה שלה בעקבות מלחמת ששת הימים. וכך, להקלה נוספת על נקיפות המצפון, נוצרה תיאוריית הקורבן של הקורבן שהובילה להזדהות עם הפלסטינים.

הסדקים בתמונה האידיאלית של ישראל הלכו וגדלו בעקבות ההשלכות של משבר הנפט ב-1973, מלחמת

תלתה חברת אופל כרזות ענק ברחבי ישראל עם הכיתוב: "עבודת איכות גרמנית לכול!"

הישראלים יודעים כי בסופו של דבר הם יכולים לסמוך על גרמניה כמעט בכל דבר. התפקיד שמילאה גרמניה בהתחזקות הכלכלית של המדינה היהודית ידוע היטב. כמעט לכל עיר בישראל יש ברית ערים תאומות עם עיר אחת לפחות בגרמניה, הסחר פורח וכך גם השיתוף בתעשיית החימוש. מוצרים גרמניים נהנים מאהדה גוברת ובמצב של רגיעה ביטחונית גם מתקיימים חילופים ערים בין תלמידים, צעירים, סטודנטים וחילופי תרבות. גרמניה, יותר מכל מדינה אחרת, מייצגת את האינטרסים של ישראל באיחוד האירופי וארבעים ושש שנים אחרי כינון יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות, נראה כי הם הוכתרו בהצלחה גורפת.

בכל זאת, מנקודת השקפה ישראלית קשה עדיין להחליף את ה'פ' של הפורמליזציה ב'נ' של הנורמליזציה. יש ישראלים שאף שואלים אם נכונותה של ישראל לפורמליזציה אינה פזיזה מדי ואם אינה פותחת כך פתח לנורמליזציה רצויה הרבה פחות. הם סבורים שלאמתו של דבר לא ייתכנו יחסים נורמלים בין שתי המדינות, בעיקר לא אם אלה יביאו את הקץ על ייחודם של היחסים האלה. כאן אני ישראלי למהדרין!

ממדיו הרחבים של אובדן האהדה לישראל בקרב הציבור הגרמני מאז איחודה מחדש של גרמניה ובעקבות פרוץ אינתיפאדת אל-אקצה בספטמבר 2000, מבצע עופרת יצוקה בסוף שנת 2008 והמשט הראשון לעזה לפני שנה מערערים דווקא את ביטחונם של הישראלים. האם צדק העיתונאי הנריק בודרז' כאשר קבע בהתרסה: "הגרמנים לעולם לא יסלחו לנו על אושוויץ"? האם ניתן למצוא הסבר אחר לעובדה שדווקא בגרמניה ישראל נחשבת כיום למדינה לא-אהודה בעליל, שגרמנים רואים בישראל את הסכנה הגדולה ביותר לשלום העולמי והאשמה היחידה בסכסוך במזרח התיכון? אם זוהי נורמאליזציה, אז אין אנו רוצים בה.

זיכרון נקודת השפל של ההיסטוריה שלנו

דו-ערכיות ומבוכה גדולה עדיין מאפיינים את תפיסת גרמניה בישראל ולא רק בעטיו של התפקיד שמילאה גרמניה באפל שבפרקי ההיסטוריה היהודית. יחס זה נובע במידה לא פחותה מן הזיכרון הקשה של חוסר האונים וחוסר הישע המוחלטים שנגזרו על יהודים בתקופת השואה, זיכרון שהיה לאחד הטעמים העיקריים להקמת ישראל ואף על פי כן נדחק על פי רוב מהמודעות הקולקטיבית הלאומית. בחמש-עשרה השנים הראשונות שאחרי תום המלחמה נמתחה ביקורת חריפה על ניצולי השואה בישראל על כי "הלכו כצאן לטבח ולא נלחמו". רק אחרי משפט אייכמן ובעיקר אחרי מלחמת ששת הימים התחיל להיווצר הקשר בין זיכרון השואה על פי החוק לבין ההתנגדות היהודית הניכרת במחנות, בגטאות ובמחתרות. כלומר, לא רק הגרמנים התקשו להתמודד עם עברם אלא גם הישראלים העדיפו לשותק במשך כחמש-

ביקורת מצד גרמניה

דימויה של גרמניה בישראל היה ונותר סלקטיבי מאוד. התרחשויות גזעניות ובעיקר אנטישמיות זכות מיד לתשומת לב, מידת ה"פוליטיקלי קורקט" של מדיניות החוץ של גרמניה נבחנת בלי הרף – כל מה שעולה בקנה אחד עם האינטרסים של ישראל נחפס כהולם וכל ביקורת גרמנית על ישראל מעוררת תשומת לב קפדנית. במקרים כאלה עולה כמעט תמיד השאלה בדבר הלגיטימיות של ביקורת כזאת. מובן שמותר להשמיע ביקורת, גם בגרמניה. השאלה היא מהם מניעיה של הביקורת. האם היא נובעת מדאגה אמיתית לישראל ולתושביה או שמא אינה אלא צידוק לריחוק ששורשיו אחרים לגמרי?

גרישה אלרואי-ארלוזר

נולד בשנת 1956 בברית המועצות, גדל במערב גרמניה. למד בקלן ובחל אביב. בתחילת שנות התשעים היה מנהל מחלקת קשרי החוץ של ההסתדרות בישראל, לפני כן היה נספח לענייני חברה בשגרירות הישראלית בבון. משנת 2008 מנכ"ל לשכת המסחר והתעשייה ישראל-גרמניה בתל אביב. מפברואר 2011 נשיא אגודת ישראל-גרמניה.

כיום ישראל אמנם משלימה עם ביקורת מאופקת מצד גרמניה על התנהלותה בלי להגיב מיד בבהלה, אך כאשר נדמה כי ביקורת זו עלולה לערער את יסודותיה של ההגדרה העצמית הישראלית (הרהורים על דו-לאומיות, זכות השיבה הפלסטינית, דיון על מידתיות הפעולות, ספקות ביחס לאתוס של הקמת ישראל) מופיע ללא דיחוי העבר על שולחן הדיונים. כשביקורת מעין זו מושמעת מפי גרמנים היא נחשדת מיד באנטישמיות, גם אם עמדות דומות בישראל נחשבות ללגיטימיות בהחלט, או לפחות אינן נפסלות על הסף.

יחסם של ישראלים כלפי גרמנים נכון בפתיחות רבה יותר מאשר יחסם של גרמנים כלפי ישראלים, מאחר שהישראלים יכולים, על פי רוב, לזקוף לחובתם של הגרמנים "דק" את העבר אולם ברור להם שדור ההמשך הגרמני אינו נושא באשמה באופן אישי. גרמנים, מנגד, נוהגים בריחוק גם בישראלים יחידים מפני שבעיניהם הם נושאים באשמה קולקטיבית בהתרחשויות העכשוויות. זהו מצב עניינים מסוכן מאחר שניסיון ההתקרבות הישראלית, ובו זמנית ההירחעות הגרמנית, משמרים את המרחק ואולי אף מגדילים אותו. לאור הדברים האלה מקבלים חילופי הנוער בין גרמניה לישראל חשיבות גדולה לאין ערוך!

8,000 עד 10,000 בני נוער משתתפים מדי שנה בחילופי הנוער בין שתי המדינות – מספר נאה. חילופי

לבנון ב-1982 והאינתיפאדה הראשונה ב-1987. ידידי ישראל בגרמניה רטנו בעצב על "ההתמזרות" של ישראל, על התדרדרות הנימוסים הטובים, על "אובדן החפות". הטענה הבאה שנשמעה הייתה של השוואתיות, יותר ויותר אנשים הנידו בראשם על חוסר הנכונות הבולט של הישראלים ללמוד מן העבר. "דווקא אתם הייתם צריכים לדעת..." נאמר בדיונים סוערים במסגרת "הסמינרים ההיסטוריים" של צעירי האיגודים המקצועיים, וישראלים הגיבו כמו להכעיס: "אנחנו מעדיפים להיות בלתי אהודים וחיים מאשר להיות אהודים ומתים" וכן, "מה לעשות, מחנות ההשמדה לא היו מוסדות לחינוך מחדש!" גרמנים נקטו בוויכוחים מעין אלה בדרך כלל עמדה אוניברסלית כלפי השואה. ישראלים, לעומת זאת, עמדו על הייחודיות ההיסטורית של השואה. הגרמנים אמרו: "לעולם לא נהיה שוב פושעים, בשום מקום". הישראלים אמרו: "לעולם לא נהיה שוב קורבנות, בשום מקום!"

עם איחוד גרמניה נוספו חבלי ארץ חדשים לגרמניה: מזרח גרמניה – שנמנתה עד אז עם אויביה המרים ביותר של ישראל, שמעולם לא הכירה בישראל ולא הייתה מוכנה להכיר באחריות הגרמנית הכוללת לשואה. היא הכשירה ומימנה טרוריסטים פלסטינים. מן הבחינה הזאת היה קצה של מזרח גרמניה בגדר "בשורות טובות". כמו כן הבינה ישראל שיש צורך להפנות תשומת לב רבה יותר לתושבי המדינות המחוזיות החדשות של גרמניה, ששררו בהן בורות עצומה ודעות קדומות ביחס לישראל. בתחילה נראה כאילו יחסי גרמניה-ישראל פורחים שוב כפי שפרחו בסוף שנות ה-60: התפעלות כאן, סיפוק שם. אך מצב זה השתנה במהירות בלתי משוערת. האהדה נגוזה, תהליכי הסוציאליזציה היו שונים לחלוטין, היטמעות האנשים במבנים החברתיים של גרמניה המערבית והתחזקות העמדה הספקנית לגבי המזרח התיכון, כל אלה ניכרו עד מהרה. תגובות בלתי מובנות לפיגועי 11 בספטמבר, רגשי טינה אנטי-אמריקנים, ההתנגדות הקולנית למלחמת עיראק, עוינות כלפי זרים והתפרצויות אנטישמיות, כניסת ניא-נאצים לפרלמנטים האזוריים. כל אלה עיצבו את יחסם של הישראלים לגרמניה.

לכן לא התמקדו אז בחילופי נוער, כמקובל בימינו, ואפילו לא במפגשים בין בני נוער, אלא בראש ובראשונה בהפצת הדימוי של גרמניה החדשה ושל הגרמני החדש. וכך היה לא רק ביחסים בין גרמניה לישראל אלא גם בין גרמניה לשכנותיה באירופה.

האינטרס הגרמני והאינטרס הישראלי עלו כאן בקנה אחד: שני הצדדים לא חפצו לעסוק בעבר הקרוב. חשוב הרבה יותר היה להציג את דימוי הגרמני החדש בישראל ואת דימויו של היהודי החדש בגרמניה, את גרמניה האחרת שם ואת הישגי המדינה היהודית כאן.

כמובן, היה על שתי המדינות להתוודע זו לזו, להגשים את המטרה הנעלה של הבנה בין העמים, אך שני הצדדים רצו בכל מחיר להיות שוב אהודים, או לפחות רצויים, שכן משניהם נשללו אהבה והערכה – מן האחד בגין פשעיו, מן האחר כתוצאה מאלפיים שנות דיכוי. במובן זה לא ניהלו שתי המדינות בשנים הראשונות דיאלוג אמיתי, אלא דווקא שני מונולוגים מכוונים. מצב זה נמשך באופן חלקי עד ימינו. הבושה הלאומית של האחת השלימה את הגאוונה הלאומית של רעותה ולהיפך.

מבחינה היסטורית יכולה הנחה זאת להיות תקפה גם כיום, אך המסקנות שנובעות ממנה שוב אינן תקפות לגבי חילופי הנוער כיום ובעתיד, שכן כיום גם המבוגרים חפים מאשמה. אפילו סביהם וסבותיהם של צעירים שמשתתפים בתוכניות חילופי הנוער כיום כבר נולדו אחרי המלחמה. ביטחונם של הגרמנים הצעירים היום גדול הרבה יותר מכפי שהיה לפני עשר שנים וודאי שהוא גדול יותר מכפי שהיה לפני עשרים או שלושים שנה.

3. שורש ההתרחקות הגלויה בין גרמנים לישראלים נעוץ בכך שה'לעולם לא' הגרמני הנו מסקנה אוניברסלית וה'לעולם לא' הישראלי הנו מסקנה פרטיקולאריסטית כיצד הצטיירו הגרמנים בעיני היהודים (ולא רק בעיניהם) לפני המלחמה? כבבואה של אידיאל הגבר הגרמני של העתיד נוסח היטלר – קשיחים כעור, רזיזים ככלבי רוח, קשים כפלדה, תאבי מלחמה, פטריוטים מושבעים, אכזריים ומוכי יגון. והיהודים? כיצד הם הצטיירו בעיני הגרמנים? כיצורים עקורים משורש, חסרי מולדת, בטלנים ובמקרה הטוב "חיילי שוקולד" (כל אלה מושגים ששימשו לתיאור יהודים). ואז הגיעו אותן 12 השנים. הגרמנים הפיקו מכך את הלקח שלהם: "יותר שלום פחות חימוש", "שלום בלי חימוש" וגם "אסור שמאדמת גרמניה תפרוץ שוב מלחמה!" אין לי ספק שבהקשר זה הייתה החלטת הבונדסטאג הגרמני לשלוח כוחות לאפגניסטן לפני עשר שנים בעלת משמעות היסטורית. אולם בראש ובראשונה הייתה ל'לעולם לא' הגרמני משמעות אוניברסלית: אסור שדבר שכזה יתרחש שוב, בשום מקום ולשום אדם.

אך מסקנתם של היהודים, ובעיקר הישראלים, הייתה שונה בתכלית: "אין אנו יכולים לסמוך על איש, אלא על עצמנו", "עלינו להתחמש", "לעולם לא נרשה שיעוללו לנו שוב דבר כזה".

הנוער הפכו למרכיב קבוע במארג היחסים הייחודי בין ישראל לגרמניה ומכאן חשיבותם הרבה – הם מגלמים את הפן החיובי, הצופה לעתיד, המלא חדות חיים של היחסים האלה.

אך מה היו הכוונות המקוריות של הוגי החילופים, אילו מכושלים עמדו בפניהם אז והיום, אילו אתגרים מציב בפניהם העתיד? בזמנו ניסחתי מספר הנחות יסוד כלליות ועתה ברצוני לבחון מחדש את האקטואליות של ארבע מהן:

1. קשרי ישראל-גרמניה מהווים במידה רבה תחליף לקשרים שנקטעו בין יהודים לגרמנים | גרמניה בלא יהודים הייתה גרמניה דלה יותר, משעממת יותר, וגישושיה הזהירים של גרמניה ליצירת דיאלוג עם ישראל היו במידת מה גם ניסיון לדיאלוג עם יהודי גרמניה הגולים. לעתים קרובות ניתן היה לנהל את הדיאלוג הזה בגרמנית שכן השימוש המחודש בשפה הגרמנית היה לייקים רבים בגדר שיבה אל מולדת פנימית. כמה חשובה הייתה להם השפה הגרמנית, כמה סבלו בגלותם הלשונית מקושי ההתבטאות ההתחלתי! אחרי עשרים או שלושים שנה של גלות לשונית עמדו פתאום אותם בני ברלין, פרנקפורט וקלן לשעבר מול גרמנים צעירים בקיבוצים, בתל אביב ובירושלים והראו להם את מולדתם החדשה. אותם גרמנים לשעבר הם שקידמו, לעתים קרובות, את פניהם של הצעירים האלה במאור פנים ובפתילות, הקלו על קבלתם בארץ הזרה ויצרו עבורם סביבה חמה ולבבית.

כיום הדברים שוב אינם כשהיו. ראשית כי בינתיים נוצרה בגרמניה קהילה יהודית הולכת וגדלה. אין אלה היהודים הגרמנים של אז, אך הם יהודים בגרמניה. חשוב והכרחי להתייחס אליהם. מעמדם שוב יציב יותר והם נוטלים חלק גדל והולך בשיח הציבורי של החברה הזאת. פועל יוצא מכך לישראלים: יש לקשור עמם קשרים ולטפחם לא בתור "יהודי-תחליף" אלא בזכותם הם.

לבד מזאת, גם הייקים הוותיקים, מדריכי התיירים מן הימים ההם, כבר אינם בינינו. שיחות בגרמנית אינן עניין שבשגרה ועל חלוקת התפקידים של אז אבד הכלח. האתגר עבור הדיאלוג הגרמני-ישראלי הוא אפוא: לימדו עברית פה, לימדו גרמנית שם!

2. חילופי נוער מפני שהנוער חף מאשמה | מערב-גרמניה הצעירה ניצבה מול משימה קשה: אמנם קמה מדינה חדשה, דמוקרטית, קטנה יותר, מחולקת, כבושה, מתוקנת, אך האנשים בה נותרו אותם האנשים: השופטים, בעלי המשרות הממשלתיות, המורים. אפשר להפיל ממשלה אך לא להחליף את העם. העם נשאר אותו העם. מי היה אפוא מוסמך ואמין די הצורך לבשר לעולם הפגוע על שינויים של התנאים בגרמניה? רק אלה שנעשה עמם חסד ונולדו אחרי המלחמה, שלא בדקה בהם אשמה אישית: הנוער (עד היום נדמה לי שגם עמי נעשה חסד, אולי מוטב לומר: שפר עלי גורלי, שנולדתי כיהודי במחצית השנייה ולא במחצית הראשונה של המאה ה-20).

תפיסתם ההדדית של שני הצדדים ובכך את היחסים ביניהם.

נשאלת השאלה אם יש לעבר עתיד.

אין לי ספק שהשואה הייתה ותישאר המאורע המעצב ביחסים שבין גרמנים לישראלים ואמת המידה להגדרתו העצמית של כל צד. ברור לי שלקחי השואה - אלה הייחודיים ליהודים ואלה האוניברסליים - הם כוח מניע משמעותי בעיצוב עתידן של שתי המדינות ויחסייהן. אולם, באותה מידה, אין לי ספק שיש לפתח תכנים חדשים שיסייעו ביצירת שותפויות אמיתיות:

חפיפה בין תכניות החיים והמקצוע בשתי החברות, שימוש באמצעי תקשורת חדשים, הרמוניה בין חירות ובין ביטחון, הרמוניה בין כלכלה ובין סביבה, אינטגרציה וגלובליזציה.

האתגרים החדשים הנובעים מכך הם, בין השאר: לימוד שפות, הגיעה השעה להקים בית ספר גרמני בישראל. עידוד התמחות מקצועית בשתי המדינות. כולנו, ארגוני הנוער, אגודות הידידות, ההתאחדויות הכלכליות והתעשייה זקוקים לדור המשך בעל זיקה לישראל, לדור המשך בעל זיקה לגרמניה בישראל. ראוי אפוא לעשות כל מאמץ ולהסדיר באופן רשמי וחוקי התמחויות מקצועיות בשתי המדינות. יש להעלות נקודה זו על סדר היום של ההתייעצויות הממשלתיות בין גרמניה לישראל. פנייה אל שכבות נוער רחבות יותר, למשל: פרויקט המתלמים של ארגון את הכפרה והשלום (ASF). במסגרת פרויקט זה נשלחים זה שנים המתלמים המצטיינים בעסקים בגרמניה לשבועיים בישראל ושם הם מתלווים אל מתנדבי הארגון בעבודתם אך גם מתוודעים לארץ ולתושביה. מדובר כאן בבני נוער וצעירים שמעולם לא השתתפו במסגרות המוכרות של חילופים ולא עמדו בכל קשר עם ישראל. עלינו להרחיב את הפרויקט הזה, לשתף בו עוד עסקים בגרמניה!

רק אם נצליח להרחיב את בסיס הקשרים האלה נוכל להבטיח את העתיד. לשם כך נחוץ לשלב קבוצות אוכלוסייה רבות ככל האפשר, הן בגרמניה והן בישראל.

מתנדבים ישראלים בגרמניה - תכנית ההתנדבות "קום מתנדב", שנוסדה ביוזמת "קונאקט", ומועצת תנועות הנוער בישראל הינו פרויקט חשוב, יוצא דופן ונהדר שראוי לתמוך בו ולהבטיח את הקצאת המשאבים הנחוצים לפעילותו. כאן נדרש גם הצד הישראלי לפעול ביתר החלטיות ומחויבות! זו הפעם הראשונה שישראלים צעירים יוצאים לגרמניה למשך שנה כדי להתנדב בארגונים עמיתים ולא רק באתרי הנצחה ובקהילות יהודיות. זה הכיוון הנכון - צעד משחרר בחילופי הנוער שמדגיח את הדדיות היחסים.

התייחסות אל מיעוטים ושלילובם - זהו אתגר, בעיקר בכל הנוגע למיעוטים דתיים, שיש להתמודד עמו הן בגרמניה והן בישראל. בעיות דומות יוצרות מכנה משותף

ואיך השפיעו המסקנות השונות כל כך על תפיסתם ההדדית של הצדדים? אם נשאל גרמנים צעירים ישיבו אלה שהישראלים הם פטרויטים מושבעים, תאבי מלחמה ואכזריים. ובעיני הישראלים הצעירים הגרמנים בני גילם הם רכרוכיים, מתבצרים באירופאיות שלהם, פציפיסטים, כן, כמו שאמרנו: חיילי שוקולד.

וכך אנו מתרחקים והולכים אלה מאלה. ניתן יהיה לעצור תהליך זה רק אם שני הצדדים יזכירו לעצמם חזרו והזכר ששונותנו נובעת מאותן החרחשויות היסטוריות בעברנו, שמסקנתו של כל צד לגיטימית ומוצדקת.

המשימה העיקרית של חילופי הנוער בין גרמניה לישראל היא, אפוא, למנוע את אותה החרחקות בעזרת קרבה, בעזרת השוואה בין תכניות החיים של צעירים בשתי המדינות, בעזרת היזכרות ביסודות משותפים מן הימים שלפני 1933 ובערכים אוניברסליים שבסופו של דבר אינם זרים גם לישראלים!

4. המשברים במרקם היחסים הביאו בסופו של דבר לתיקון דימויו של האחר | מלחמת לבנון, האינתיפאדה ומדיניות ההתנחלות מחד גיסא, טנקים מסוג ליאופרד, חברת דג'וטה, מלחמת המפרץ והתקפות על מבקשי מקלט מדיני מאידך גיסא - תמיד היו נושאים שהעיבו על היחסים. גם אלה וגם אלה הקשו על כל צד לשמור על הדימוי שביקש להציג כלפי חוץ (דימוי שהגרמנים הפנימו בלהט ושהישראלים הפנימו רק מתוך הסתייגות).

תהליך ההתפכחות בצד הגרמני ואישושן של החרדות הישראליות הישנות מפעם לפעם השפיעו באופן חיובי בטווח הביניים: ההכרה בכך שישראל שוב איננה רק חברה חלוצית בעלת נטייה סוציאליסטית של רקדני הורה הלבושים במדי חאקי בחום של שלושים מעלות בצל, אלא חברה מורכבת, רב-תרבותית, הסובלת מפערים סוציו-אקונומיים גדולים, מבעיות תרבות, מטעויות ומחרדת-עתיד, חיזקה וחיסנה את האמפתיה והידידות שגרמניה רחשה לה.

לישראלים, מנגד, התחוור שגרמניה גם היא אינה חברה מונוליתית אלא, בדומה לזו הישראלית, רב-תרבותית על כל המתחים, הפגמים והסיכויים הכרוכים בכך. ההתמודדות הפנים-גרמנית הכנה עם סוגיית הסחר בנשק, עם היחס כלפי מיעוטים ושוב עם השואה הוכיחה לישראלים שלעתים קרובות חשוב יותר לנהל דיון פתוח ואמיץ מאשר להאמין בשוגג שכל התשובות הנכונות כבר נמצאו.

דומה כי הן ישראל והן גרמניה עומדות בלי הרף למבחן זו בפני זו: על גרמניה להוכיח לישראלים את נאמנותה המוחלטת להם לאור מאורעות העבר. אם נדמה ולו לרגע שאינה נוהגת כך, מיד מתמרמרים הישראלים ואומרים: אלא מה, ידענו. ועל ישראל להוכיח את עצמה כראויה לתחושת האשמה הגרמנית. אם אינה נוהגת כך, עלולה גרמניה לחשוב שאשמתה אינה גדולה כל כך. שתי הפתולוגיות מבהירות כי גם שישים ושש שנה לאחר המלחמה האסון הגרמני-יהודי קובע במידה ניכרת את

ממכלול. יותר מכול הם מעידים על אמביוולנטיות ולבטים אישיים. אולם אין לי כל ספק בכך שהיחסים בין גרמניה לישראל יכולים להישמר כפי שהם – ייחודיים ואיתנים – רק אם נצליח לגרום לגרמנים ולישראלים צעירים להתעניין אלה בארצם של אלה ובתוך כך להבין את ההווה וללמוד לעצב עתיד משותף בלי להוציא מכלל זה את העבר. עבור ההליכה הזאת על החבל הדק אנו זקוקים לשיווי משקל, לכושר שיפוט ולתנאים טובים.

ועוד דבר לסיכום: אומרים שנשים עומדות תחת החופה מתוך תקווה שבעליהן ישתנו ואילו שגברים מבקשים בסתר שנשיהם תישארנה תמיד כפי שהן. לפני חמישים שנה נראה המצב דומה בין גרמניה לישראל: הגרמנים קיוו שישראל לא תשתנה לעולם ותקוות הישראלים הייתה שגרמניה תשתנה. בדיוק כמו בחיים – אי אפשר ששתי המשאלות יתגשמו. האם זו עילה לגירושין? מי יודע, העיקר שהילדים יהיו בסדר ושייצא מהם משהו!

אני מאחל לקוואקט בהנהלת כריסטינה הנהדרת והצוות המעולה שלה עוד עשור מרתק של הצלחה בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל. אתם תדאגו להצלחה והישראלים ידאגו למתח, ככה לא נוכל להיכשל!

גדול יותר. אחת מהמשימות החשובות ביותר בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל תהיה זיהוי המכנה המשותף והבלטתו.

קשרי כלכלה – הנושא החביב עלי, הכולל נושאים כגון צדק חברתי, קיימות, סביבה וטכנולוגיה. בהקשר זה ברצוני להזכיר פרויקט של הקרן הקיימת לישראל: סמינר Green X-Change – Young Leadership. במסגרת זו נפגשו שתי קבוצות בנות חמישה-עשר חברים כל אחת – צעירים מגרמניה וישראל העוסקים בסוגיות איכות הסביבה באופן מקצועי או מדעי. במסגרת מפגשם בספטמבר 2011 בילו הקבוצות שבוע בישראל כדי לדון בצוותא בנושא "מים – מדבר – יער". בשנה הבאה עתידה הקבוצה הישראלית לנסוע לגרמניה. הפרויקט הזה מיישם יפה להפליא את כל מה שאנחנו מדברים עליו: צעירים מישראל ומגרמניה, שעברו הכנה יסודית חיים יחדיו וחוקרים נושא בעל חשיבות לשתי הקבוצות בלויית מומחים. רק כך נוצרים חיבורים חסנים, בין אישיים ומקצועיים, הניתנים לפיתוח עתידי.

ואחרונה חביבה: אירופה – אחת היא אם ביום מן הימים יוקמו ארצות הברית של אירופה או מהדורה מחודשת של השוק האירופי המשותף. ישראל אמנם אינה באירופה, אך היא שייכת לאירופה! בתוקף תפקידי כמנכ"ל לשכת המסחר והתעשייה ישראל-גרמניה קיבלתי החלטות אסטרטגיות כאלה גם בתחום הכלכלי וצירפתי את הלשכה האזורית לאירופה ולא, כפי שהיה נהוג עד אז, לאסיה. המטרה היא לקרב אל הישראלים את המחשבה האירופית אך גם לעמת את השותפים הגרמנים עם אתגרים שעשויים לתרום להם רבות, כגון: מורת הרוח מאובדן הריבונות, ניכורה של הבירוקרטיה והמבוכה נוכח לחץ ההגירה.

רשימה זאת אינה מתיימרת להיות ממצה, כמובן, וגם ניצני המחשבות שהזכרתי לעיל אינם בהכרח חלק

יחסי ישראל-גרמניה וקשרי נוער הצלחות-אתגרים-תחזיות

רב שיח

שזה מוזר כי בשבילי גרמניה קשורה גם למה שהתרחש בעברה. אני דור שלישי לשואה, עובדת ביד ושם. לא הגעתי לגרמניה נייטרלית אלא לארץ שמתמודדת עם ההיסטוריה שלה. בברלין, המקום שאני גרה בו עכשיו, יש הרבה אנדרטאות ואתרי הנצחה. את השירות ההתנדבותי שלי רצייתי בכוונה לעשות באתר ההנצחה בבית ועידת ואנזה. ההיסטוריה הייתה ונשארה אתגר. היא שומרת אותנו במתח.

יעל דינור

נולדה בשנת 1984, גדלה בירושלים. סיימה בהצטיינות יתרה לימודי תואר ראשון בהיסטוריה באוניברסיטה העברית בירושלים. מתאמת ומנהלת ימי עיון בבית הספר המרכזי להוראת השואה ביד ושם. משתתפת בתוכנית המתנדבים הגרמנית-ישראלית של קום-מתנדב, במסגרתה היא מתנדבת במשך שנה בארגון אות הכפרה והשלום ובבית ועידת ואנזה.

קלמנס ורגין: התדמית של ברלין בישראל השתנתה מאוד. עכשיו עומדות במוקד מסיבות, אמנות ותרבות. מתי התרחשה התפנית הזאת אצל צעירים?

יעל דינור: קשה לומר מתי ואיפה הייתה התפנית. באוניברסיטה שלי היו הרבה סטודנטים שהתעניינו בגרמניה וגם דיברו גרמנית.

קלמנס ורגין: מר קריגלר, אתה גדלת בבנדנבורג, במזרח גרמניה. לאור ההיסטוריה הספציפית של מזרח גרמניה, התופעות החברתיות העכשוויות, כגון ימין ייצוגי וההיסטוריה של המדיניות האנטי-ישראלית

לאחר הרצאת הפתיחה של גרישה אלרוי-ארלוזר שוחחו נציגים של קשרי הנוער בין גרמניה לישראל על אודות הצלחות, אתגרים ותחזיות בתחום חילופי הנוער. את הדיון הנחה קלמנס ורגין, עיתונאי המפרסם בין השאר ב"די ולט" וב"יודישן אַלְגֶמייַן".

קלמנס ורגין: איזה שינוי חל במשך הזמן במוטיבציה של צעירים גרמנים לנסוע לישראל?

מייק קאָס: לא חל שינוי משמעותי במוטיבציה הבסיסית של צעירים לנסוע לישראל או להשתתף בחילופים. בני נוער רבים עדיין מעוניינים מאוד ואפילו יותר מקודם בחילופים בין גרמניה לישראל. אולם הגישות התמטיות התרחבו וכבר אינן ממוקדות בצורה מובהקת כל כך בעבר. לפני שנים היה הקיבוץ הסוציאליסטי, שנתפס כאוטופיה, סיבה לשירות התנדבותי - היום ישראל כבר אינה מייצגת את האידיאל הסוציאליסטי.

קלמנס ורגין

נולד בשנת 1969, שהה בישראל במסגרת השירות הלאומי. למד לימודי המזרח התיכון, איסלאם ועיתונאות בהמבורג. עורך החוץ של עיתון "די ולט" ובעל טור בעיתון "יודישן אַלְגֶמייַן".

קלמנס ורגין: עד כה נחשב השירות ההתנדבותי על פי רוב לדרך חד-סטריית שהוליקה את בני הנוער הגרמנים לישראל בסימן ה"פיצויים". היום הכיוון השתנה: מה הניע אותך להתנדב בגרמניה במסגרת התוכנית "קום-מתנדב"?

יעל דינור: כשסיפרתי לחברים שלי שאני נוסעת לגרמניה במסגרת קום-מתנדב היו התגובות בדרך כלל "וואו! גרמניה, מקום מגניב. באמצע אירופה!". חשבתי

לוקאס קריגלר: פרויקט טוב פשוט עושה לו כנפיים. בהתחלה היו מניעים תיאורטיים ופוליטיים ברורים שצמחו מתנועת ה"אנטי-פה". היום הסיבה העיקרית שבני נוער משתתפים בפרויקט כזה עם ישראל היא הסקרנות שלהם.

קלמנס ורגין: גברת זייץ, האם הארץ שביקרת בה משתקפת בדימוי של ישראל, כפי שהיא מוצגת בתקשורת?

יודית זייץ: לעתים נדירות. חוץ מבכמה מקרים חריגים דיווחי התקשורת מדגישים בעיקר את האלימות במזרח התיכון. בישראל חיים הרבה עיתונאים. הם חווים שם את חיי היומיום וחיים חיים "רגילים". אבל אמצעי תקשורת רבים לא חושבים שזה מעניין מספיק. לעומת זאת, הסכסוך הוא סנסציה.

יודית זייץ

נולדה בשנת 1977, עיתונאית וסופרת המתגוררת במינכן. שהתה בישראל פעמים רבות, לאחרונה מפברואר עד אוגוסט 2009 בחיפה ובירושלים. השתתפה בכתיבת הספר "ישראל - קרובה במזרח" (Israel - Nah im Osten) שיצא לאור בהוצאת קון-אקט.

קלמנס ורגין: מר אלרוי-ארלוזר, בהרצאה שלך דיברת על הפערים בין המדיניות הרשמית בגרמניה, המביעה סולידריות עם ישראל, ובין חלקים נרחבים באוכלוסייה שדווקא מותחים ביקורת על ישראל. האם חילופי הנוער יכולים לשנות תפיסה ביקורתית כלפי ישראל?

גרישה אלרוי-ארלוזר: חילופי הנוער מקרבים בין בני נוער ישראלים וגרמנים, זה מהווה ניגוד לביקורת בתקשורת. פתאום יש שם אנשים שאתה מכיר באופן אישי. הפנים האלה והסיפורים האלה נחשבים יותר,

במזרח גרמניה, באילו נסיבות מיוחדות התקיימו חילופי הנוער שבהם השתתפת?

לוקאס קריגלר: במקום שבו גדלתי הייתה תרבות נוער ימנית-קיצונית מורגשת ביומיום. אם אתה לא מסכים עם השליטה שלה אתה נעשה מעורב בתנועות אחרות. התומכים העיקריים במעורבות הזאת הם בכירים לשעבר במזרח גרמניה. כך הם גם משפיעים על המעורבות הפוליטית שלך וגם מעבירים לצעירים את תפיסת העולם שלהם, שלעתים קרובות היא אנטי ציונית ומתבטאת באמירות כגון "היהודים לא למדו שום דבר מהשואה". ההתנתקות מתפיסת העולם הזאת וביסוס השקפות אחרות הם תהליך ארוך, אמנציפטורי. מסגרת חילופי הנוער שהשתתפתי בהקמתה נוצרה בזכות הקשר בין קבוצת הנוער "אנטי-פה" (Antifa - אנטי פשיזם), כומר ומורה ישראלית. מכך התפתחו חילופי נוער קבועים.

קלמנס ורגין: האם השקפותיהם של בני נוער מהמזרח ומהמערב שונות?

לוקאס קריגלר: אני חושב שלא. דווקא אפשר לראות שבני נוער היום מאוד בטוחים בדרך כלל בגרמניות שלהם ולכן הם גם טוענים שכבר אין קשר בינם ובין ההיסטוריה. לעתים קרובות אין להם מודעות לעבר ולכן עמדותיהם כלפי ישראל עלולות להיות בעייתיות ושטחיות.

קלמנס ורגין: מה גורם לצעירים להשתתף בחילופים?

לוקאס קריגלר

נולד בשנת 1986, כנער היה פעיל במסגרות אנטי-פשיסטיות בבלצ'יג (בֶּרְנֶדְנֶבוּרְג). בשנת 2004 נסע לישראל ואחר כך היה ממקימי חוכנית לחילופי נוער גרמני-ישראלי בבלצ'יג. בשנת 2005 נסע לישראל כמתנדב בארגון אות הכפרה והשלום. למד פילוסופיה, מדעי התרבות וכלכלה לאומית בברלין ובבירז'יט.

קלמנס ורגין: האם הסכסוך הוא תמרון הסחה כדי לא לדבר על השואה?

יעל דינור: השיעורים בבית הספר ועבודת החינוך באחרי הנצחה הם טובים, הם מעוררים תהליך פעיל של התמודדות. בו בזמן, העיסוק בנושאים האלה הופך לעתים קרובות אצל הצעירים להתגוננות. אני לא יכולה לדעת מה מתרחש בלא-מודע של הגרמנים, כמובן, אבל העניין במזרח התיכון נדמה לי מוגזם. שום סכסוך אחר בעולם לא מתקשר כל כך כמוהו בגרמניה.

קלמנס ורגין: גברת זייץ, מה דעתך? האם הסכסוך הוא תמרון הסחה כדי לא לדבר על השואה?

יודית זייץ: הסכסוך פשוט נוכח יותר. השואה נדמית רחוקה מאוד, אבל הסכסוך הוא נושא אקטואלי חם. זה לא תמרון הסחה, צעירים רבים פשוט לא יודעים איפה השורשים. את המורכבות בסכסוך אפשר כביכול להבין בקלות. זה מעורר סקרנות ואז נשאלות שאלות תמימות. לעתים קרובות לא שמים לב איך זה קורה. לא הייתי זוקפת את זה לחובת הצעירים.

מייק קארס

יליד 1952, עובד סוציאלי חינוכי, ראש לשכת הנוער הארצית לפעילות אקומנית ובינלאומית במסגרת הנוער האוונגלי בבאדן. משנות השמונים מעורב בחילופים עם ישראל, זה שנים רבות נציג מועצת הנוער הגרמנית בוועדה המקצועית הבינלאומית ובמועצת התיאום הגרמנית-ישראלית.

גרישה אלרואי-ארלוזר: קשה לי עם העמדה שנשמעת כאן. נניח שהיה אסור לכל הגרמנים לשאול שאלות על הסכסוך. זה לא היה עדיף בכלל! דווקא טוב שיש מי שמייעץ בנוגע לסכסוך. אם תפגוש סורי תשאל גם אותו מה המצב שם עכשיו. איסורים לשאול לא יקדמו אותנו, כך לא נלמד כלום. הסכסוך קיים והוא ראוי לדיון מעמיק. דווקא בשיחה עם חברים ושותפים אפשר להיות גאים שאנחנו עוסקים בו ואפשר להיות גאים גם בדרך שבה אנחנו עושים זאת. איסור לא היה מועיל לאף אחד.

קלמנס ורגין: הגיע הזמן לסיכום הדיון ולתחזית לעתיד. אילו פרויקטים קונקרטיים הייתם רוצים לראות בעתיד? מה יקרה בעשרים השנים הבאות? שלום, נורמליזציה, פורמליזציה?

מייק קארס: אני הייתי רוצה שבפרויקט הבא נשוחח על משמעות הדיון בסכסוך במזרח התיכון במסגרת חילופי הנוער. כולנו עושים זאת בדרך זו או אחרת אבל עד עכשיו עשינו זאת באמת ביחד רק לעתים רחוקות. אני מקווה שקונאקט ושותפיו ימשיכו לפעול בעשרים השנים הבאות. אני לא חושב שצריך לשאוף לנורמליזציה של היחסים בין גרמניה לישראל וגם לא לפורמליזציה של הקשרים. את יחסי הגומלין יש לנסח כל פעם מחדש.

זה מחדד את המבט ומאזן את דיווחי התקשורת. אחרי שהיית בעצמך בארץ האחרת, כשאתה מכיר שם אנשים וקשרת קשרים, אתה מתייחס לדיווחים האלה בצורה אחרת, אנושית יותר.

קלמנס ורגין: ברלין כבר לא כורעת תחת נטל ההיסטוריה, היא עיר תוססת ומרתקת. גם ישראל הייתה יכולה להיות בעלת כוח משיכה כזה, כחברה רב-תרבותית בעלת ענף היי-טק משגשג. איך גורמים לצעירים הגרמנים להתעניין בישראל?

מייק קארס: צריך ליצור דרכי גישה. רבים מהססים לעשות את הצעד הראשון אבל ברגע שעשו אותו החילופים הם עניין מובן מאליו. נוצרים קשרים ועניין עמוק. צעירים רבים שומרים עליהם גם אחר כך. הם מתייחסים לתקשורת בצורה אחרת ויכולים לאזן את דיווחי התקשורת בזכות השקפתם האישית.

לוקאס קריגלר: יש לי כמה הסתייגויות לגבי ההערכה האופטימית הזאת. רבים מתלהבים ונשארים נלהבים. אבל לא תמיד קל לשמור על קשר אחרי החילופים, בייחוד בין עולמות שונים כל כך.

מייק קארס: לכן עלינו ליצור חוויות שאפשר להתחבר אליהן. שם עדיין יש אפשרויות רבות. תוכנית ההתנדבות של קום-מתנדב היא התחלה. תיווך, שיסייע בנסיעות לשם התמחויות מקצועיות, יכול לבוא בעקבותיה. עבור רבים חילופי הנוער הם הזדמנות לאפשרויות רבות אחרות.

קלמנס ורגין: יעל דינור, איך את מתייחסת לביקורת על ישראל ולתדמית השלילית של ישראל?

יעל דינור: כשאני מדברת על הרגשות שלי כלפי גרמניה אני לא מנסה להיות "פוליטיקלי קורקט". מפגשים של דור שלישי מגרמניה ומישראל הם לא תמיד פשוטים. אני פוגשת גרמנים צעירים שמתייסרים ברגשי אשמה קשים. אבל אני חושבת שאני לא מתווכת טובה בכל מה שנוגע לסכסוך במזרח התיכון. כשמכרים רחוקים או אנשים שפגשתי רק עכשיו מתחילים לדבר אתי על הסכסוך במזרח התיכון זה פשוט לא במקום בעיני.

יעל דינור: בדברים שאמרתי לא התכוונתי להשתיק אף אחד או להשוות את הסכסוך במזרח התיכון לשואה. מנקודת המבט שלי היחסים בין גרמניה לישראל יישארו תמיד שונים בגלל ההיסטוריה, שונים מן היחסים בין גרמניה ובין ניו זילנד, למשל. איזה תפקיד ימלאו אז הזיכרון וההנצחה בחילופי הנוער? בעיני לא חשובה כאן הכמות אלא הדרך שבה אני מקשרת את הנושא לחיים שלי. עשרים שנה הן הרבה זמן. קשה לומר מה יקרה. לברלין נוסעים כדי לרקוד, לפולין נוסעים, אם בכלל, רק למחנות.

גרישה אלרואי-ארלוזר: שלושת הנושאים שנדונו בכינוס הם נקודות אחיזה טובות. גם פתיחותם של הישראלים לחידושים ונכונותם להסתכן יהיו נושא מעניין עבור גרמניה. לסטודנטים ישראלים יש נכונות גדולה יותר להיות עצמאים. בעיקר בתחום ההיי-טק. שם יש הרבה מה ללמוד זה מזה. אני מקווה שבעתיד יהיו עוד פרויקטים של השתלמויות מקצועיות, ארוכות טווח ובעלות המשך, בייחוד עבור מתלמדים. עתיד היחסים בין גרמניה לישראל תלוי לא מעט בדרך שבה נעצב את העתיד בישראל. בשלב כלשהו ייסלל כביש מעבר בין עזה ובין הגדה המערבית ואנחנו נאשר את זה בהלמשטדט.

לוקאס קריגלר: צריך למנוע את גדילת הפערים בין העולמות בגרמניה ובישראל, למשל באמצעות חילופים בספורט והתמחויות מקצועיות. חילופים הם בעיני פוריים בכל תחומי החיים. לשנת 2031 אני יכול לדמיין שני תרחישים: האחד מבוסס על ספרו האחרון של ג'און דה וינטר "זכות השיבה", כלומר החרפה משמעותית במצב. התרחיש השני, החיובי, הוא המשך מוצלח וחיזוק הדיאלוג ותחזית אופטימית לעתיד של ישראל.

קלמנס ורגין: עוד נושא אפשרי עבור גרמניה יהיה לצרף לחילופים קבוצות יעד לא מסורתיות. לא לקדם רק חילופים של אליטות אלא לכלול גם צעירים בעלי רקע הגירה.

יודית זייץ: נושא ההגירה בגרמניה נעשה מזמן לעובדת חיים, כיום הוא נושא רב-תחומי. חילופי הנוער צריכים לפנות לכולם, לא רק לצעירים מבחים נוצריים ולא לה שעוסקים בשואה ממילא. הרי צעירים בעלי רקע הגירה הם חלק בלתי נפרד מן הצעירים כאן. צירופם לתוכניות צריכה להיות מובנת מאליה, בלי קשר לבתי הוריהם.

תחזית זהירה לעתיד: הנורמליזציה תתרחש לאט-לאט, אחר כך גרמנים פשוט ייסעו לישראל ולא תהיה לכך חשיבות גדולה כל כך, זה לא יהיה מרגש כל כך. הנורמליזציה תתרחש על בסיס הפורמליזציה.

לזכור יחד

לזכור יחד – תמריצים חדשים?

עבודת זיכרון גרמנית-ישראלית בראי העתיד

נילי קרן ופריסטינה מָלֶר

מימין: ד"ר נילי קרן ופריסטינה מָלֶר

סטריאוטיפים, השלכות או מסקנות נחפזות ומחייבים הכוונה פדגוגית רגישה משני הצדדים.

הרגעים האלה, שבהם ההיסטוריה המשותפת, ועם זאת השונה כל כך, נוכחת במיוחד דורשים מרכזי התכניות, ממדריכי הקבוצות ומן המשתתפים בתכניות החילופים הכנה מוקדמת.

זה עשר שנים שמרכז התיאום "קונאקט" פועל בנחישות למען הבנת ההיסטוריה, זיכרון ההתרחשויות והנצחת הקורבנות כהליך שיש לעצבו במשותף. על המפגשים בתכניות החילופים לשמש נקודת פתיחה לתהליך של דיון ושל זיכרון משמעותי עבור כל המשתתפים – יהא הרקע התרבותי, הדתי או האתני שלהם אשר יהא. לשם כך יש צורך בדיאלוג מתמיד בין האחראים והמכשירים בתחום החילופים בין גרמניה וישראל, דיאלוג שייתרום לעיבוד ההיסטוריה בשיח הפוליטי החברתי והחינוכי בשתי הארצות:

- אילו התפתחויות חדשות יש בעיבוד החברתי והחינוכי-הנצחתי של הנאציזם ושל השואה ומהם ייצוגי התרבותיים כיום?

- מה יודעים בני נוער בגרמניה ובישראל כיום על ההיסטוריה של הנאציזם ושל השואה? מה מעניין אותם בתחום זה, ואילו נקודות חיבור ושותף לימוד יש לפתוח בפניהם לשם עיצוב עצמאי של הזיכרון?

זיכרון השואה, הרדיפות והרציחות של יותר משישה מיליון יהודים באירופה בידי גרמנים בזמן הנאציזם מטביע חותמו על מפגשי גרמנים וישראלים בתכניות החילופי נוער. ראשית, ישנן "הנחיות משותפות" לעיצוב תכניות מפגשים המוסכמות על שני הצדדים ומייחדות לנושא הזה מקום מרכזי בהכנתן ובקיומן של תכניות חילופים בגרמניה ובישראל. שנית, הניסיון מלמד שעברה של גרמניה והשלכותיו על החיים בהווה מורגשים ממילא במוקדם או במאוחר במפגשי צעירים בגרמניה או בישראל: צלב קרס על קיר בית בגרמניה או שיחה בגרמנית בין שני קשישים בישראל – העבר נוכח על כל צעד ושעל.

כמו כן, המפגש בין צעירים בהקשר הדו-לאומי המסוים הזה של גרמניה וישראל מעורר במוקדם או במאוחר שאלות על הזהות האינדיבידואלית, הקולקטיבית והלאומית של כל משתתף: באיזה צד היית אתה בהיסטוריה המסוימת הזאת? מה הקשר שלך אליה? היכן וכיצד חייתה משפחתך בזמן ההוא? מה אתה חושב על כך היום? החקירה העצמית וחקירת האחר הם אתגר והזדמנות כאחד לחשוב על הזהות (הלאומית) האינדיבידואלית והקולקטיבית על רקע העבר ובתוך כך ללמוד זה מזה וזה על זה. דומה שגם שבעים שנה אחרי התרחשותם נאציזם ושואה הינם גורמים בעלי השפעה בבניית זהות אישית וקולקטיבית הן בגרמניה והן בישראל. במפגשים בין גרמנים לישראלים הם באים לעתים קרובות לידי ביטוי בצורה של חששות,

פריסטינה מָלֶר

ילידת 1967, פסיכולוגית מוסמכת ומגשרת. תחומי המחקר שלה הם תולדות ההשפעה של השואה בגרמניה ובישראל. מָלֶר פעילה בתחום החילופים בין גרמניה לישראל זה עשרים וחמש שנה, בין השאר בארגון "אות הכפרה והשלום" ו"אגודת מייסדי מרכז מפגשי הנוער הבינלאומי בזקסנהאוזן". משנת 2000 היא עומדת בראשות המרכז לתיאום חילופי נוער גרמניה-ישראל "קוֹנְאָקְט".

נקודת החיבור האישית להיסטוריה ולזיכרון ואת חשיבותה האוניברסאלית. אנשי הצוות החינוכי הגרמני-ישראלי אָלְקָה גריגלֶבְסְקִי וגיא בַּנְד מסכמים תצפיות וניסיונות מעשיים, המעידים כי בני נוער בשתי הארצות פתוחים לדיון מתמשך בהיסטוריה של הנאציזם ושל השואה ומעוניינים בכך יותר מכפי שנהוג לחשוב. חוקרת הספרות ואשת החינוך ד"ר קונסטנצה יֵיֶצֶר מצביעה על השפעתה המגוונת של העבודה החינוכית עם עדי התקופה ומציגה יוזמות תיעוד ממוחשבות שנוצרו למטרות חינוכיות. סימוֹנָה קרֹונְפֶלְד מתארת לדוגמה את רעיון התערוכה במכון ללימודי השואה "משואה", שאחד הכלים העיקריים בה הוא עבודה עם עדויות תקופה ממוחשבות. ההיסטוריון ומנהל אתר ההנצחה ברגן-בלזן ד"ר האבֹו קנוֹך מזכיר את תפקידם המקורי של אתרי הנצחה כאתרים היסטוריים ומזהיר מפני גיוסם למטרות חינוך פוליטי-חברתי. ההיסטוריונית הישראלית ד"ר נילי קרן, מנגד, דורשת מחויבות להנצחה גרמנית-ישראלית משותפת של השואה, שתחדד את מודעותם של בני נוער וצעירים לזכויות האדם ותנחה אותם למעורבות פוליטית-חברתית.

- כיצד מתמודדים אנשי החינוך בתחום ההנצחה עם העובדה שנותרו בחיים רק עדים מעטים מהתקופה? אילו רעיונות חדשים מתפתחים, מהם האמצעים התקשורתיים המומלצים?
- ולבסוף: מהו היעד של לימוד היסטורי-פוליטי כמרכיב חשוב בחילופים בין גרמנים לישראלים? האם עבודת הזיכרון המעוצבת במשותף יכולה להשפיע לטובה על מעורבות פוליטית-חברתית וחינוך לזכויות אדם?

ד"ר נילי קרן

נולדה בישראל, למדה באוניברסיטה העברית בירושלים. ד"ר קרן היא חוקרת ומרצה בתחום ההיסטוריה, הזיכרון והייצוגים התרבותיים של השואה, בין השאר כמרצה בכירה במכללת סמינר הקיבוצים בחל אביב; בעברה הייתה חברת הנהלת "יד ושם" וכן חברת הנהלת מכון המחקר ב"יד ושם". כמו כן היא היועצת האקדמית של מכון "משואה" ללימודי השואה זה שנים רבות.

מטרת החטיבה "לאזכור יחד" -תמריצים חדשים? הייתה לרכז תשובות אקטואליות לסוגיות אלה מנקודת מבט גרמנית וישראלית -בבחינת תמונת מצב של השיח העכשווי בשתי הארצות:

איה בן נפתלי, מנהלת המכון ללימודי השואה "משוֹאָה", דנה בעיבוד האמנותי של נוכחות העבר בקרב בני הדור השני והשלישי בישראל ובחשיבות הנושא בחברה הישראלית. דניאל גָּדְהָה, הממונה על הפעילות החינוכית באתר הזיכרון בבֹּוֹכְנוּוֹאלד, מציין את חשיבותה של

זיכרון השואה בישראל בעשור השני של המאה ה-21

איה בן-נפתלי

הערבי ישראלי יוסף סוייד. ההצגה המשותפת לתיאטרון הבימה ולתיאטרון השאובונה בברלין, עוסקת בקשר בין גרמנים, ישראלים ופלסטינים, כפי שהוא משתקף דרך עיניהם של בני הדור השלישי, תוך התמקדות בפרספקטיבות העכשוויות והאישיות של כל אחד ואחד מהמשתתפים.

ככלל, ניתן לומר כי בעשור האחרון עוסקים רוב היוצרים בשאלות של זיכרון. חלק מהם עוסק בזה מהפן האישי וחלק מהפן התרבותי-ציבורי חלק מתוך הזדהות ואחרים במבט ביקורתי.

אפשר לחלק את שפע היצירות בתחום לשלושה מקבצים המייצגים את תהליכי השינוי שעוברת החברה הישראלית ביחסה לזיכרון השואה:

1 | המקבץ הראשון מתייחס למבט אישי - משפחתי של יוצרים בני הדור השני. מוטיב המשפחה ביצירות של בני הדור השני נע בשלושת העשורים האחרונים בין שלושה מעגלים מהאינטימי אל המרחב הציבורי - ומשם בחזרה לסיפור האינטימי. את הקושי לשאת את נטל הזיכרון תיעדו הבמאי משה צימרמן והעיתונאית מירי חנוך, שניהם בנים לניצולי שואה, בסרט התיעודי "פיצה באושוויץ".

2 | המקבץ השני הן יצירות של בני הדור שלישי. נראה כי העברת הזיכרון בין הניצולים לנכדיהם היא חוויה שונה בתכלית מחוויית הדור השני. המיצב של גיא גולדשטיין "שבועה היא שבועה" (2008) וסרטו התיעודי של הבמאי ארנון גולדפינגר "הדירה" (2011) מהווים דוגמה לכך.

3 | המקבץ השלישי הוא של יוצרים צעירים הדנים באופן ביקורתי בהשפעת השואה על השיח הציבורי. בשנים האחרונות יש גל משמעותי של יצירות שנועדו, באמצעות פרובוקציה, לשבור מיתוסים ופרות קדושות ולעורר דיון ציבורי על הזיכרון הקולקטיבי -ראינו כבר ניצנים ראשונים של מגמה זו ביצירותיהם של רועי רוזן, רם קציר, דוד וקשטיין ואחרים. אלה עבודות שאינן עוסקות בשואה ובזוועותיה אלא בתודעה ובזיכרון ומתוך יצירת ריחוק - הריחוק עולים רעיונות חדשים.

נושא מרכזי ביצירות הביקורתיות הוא טכסי הזיכרון והדימויים והסמלים המייצגים את הזיכרון הממלכתי. דיון זה קיבל ביטוי משמעותי בעשור האחרון ב"טקסי זיכרון אלטרנטיביים" הנערכים ביום השואה, בהם לא "ששת המיליונים" הם הנושא -אלא מה זה עולל לנו.

בישראל של היום, בניגוד לעבר, אין זיכרון הגמוני בנושא השואה. עבור הדור הישראלי הצעיר של ראשית המאה העשרים ואחת, עיצוב זיכרון השואה מתרחש יותר מכול במרחב התקשורתי והחזותי ובאווירה מרובת נרטיבים. בכל דיון בסוגיות אלה יש להתייחס בראש וראשונה לשיח התרבותי בישראל, שכן היצירה הישראלית נותנת ביטוי לשינויים שחלו וחלים כל העת בזיכרון השואה, ובהשפעתם על שאלות של זהות עמן מתמודדים הצעירים היום.

לפני שנים אחדות נחנכה במוזיאון משואה תערוכת הקבע "מה הייתה המילה שואה?" -תערוכה העוסקת בזיכרון השואה בשיח התרבותי בישראל מאז תום מלחמת העולם השנייה ועד היום בתחום הספרות היפה, התיאטרון, הקולנוע והאמנות החזותית. לפני שנה הושקה התערוכה גם כתערוכה וירטואלית באתר האינטרנט של "משואה" וכך נוצר מאגר מידע רחב (למעשה הרחב ביותר הקיים בתחום זה), המתעדכן באופן תדיר ומאפשר לעקוב אחרי השינויים המתרחשים בתחומי זיכרון השואה בשיח התרבותי הישראלי ואחר השלכותיו על עיצוב הזהות הישראלית.

בחמש - שש השנים האחרונות ניתן לזהות שינוי ביחסם של אמנים ישראלים לזיכרון השואה. מרבית היוצרים היום, כמו גם מרבית הקהל שלהם, הם בני הדור השלישי שלאחר השואה. חלק מהאמנים הם בעלי גישה ביקורתית ומעורבות חברתית ופוליטית; בין היוצרים הפעילים היום בנושא השואה יש בעלי קשר ביוגרפי לנושא ואילו אחרים הטמיעו את מטען הזיכרון הנוכח כל כך בחברה הישראלית ללא רקע אישי או משפחתי. חלק מהאמנים חי ויוצר גם בחוץ לארץ, או למד בחוץ לארץ, והוא מושפע לא רק מהשיח המקומי אלא גם מהשיח הגלובלי.

בשנים האחרונות נערכו גם מספר פרויקטים משותפים בין מוסדות תרבות ישראלים לבין מוסדות תרבות פולנים ומוסדות תרבות גרמנים, אשר תרמו אף הם לשינוי התפיסה המקומית: שנת 2008 הוכרזה כשנת פולין בישראל ובמסגרתה הוצגו תערוכות משותפות של אמנים ישראלים ופולנים. כך למשל בתערוכה "שדים" (ספטמבר 2008), התבקשו האמנים להתייחס למשמעות השונות של פחד, רוחות וצללים וכן להיסטוריה המשותפת של שתי המדינות.

ב-2009 הועלתה ההצגה "דור שלישי" (2009), של יעל רונן, בת דור שלישי לניצולי שואה, הנשואה לשחקן

איה בן נפחלי
 ילידת 1953, בוגרת לימודי היסטוריה
 ומוזיאולוגיה באוניברסיטת תל-אביב.
 מנכ"לית ואוצרת ראשית של 'משואה' -
 המרכז הבינלאומי לחקר השואה.

להלן סיכום עמדותיהם של הצעירים הישראלים כלפי השואה וזיכרון השואה כפי שהן עולות מתוך הסקרים השנתיים שעורך מכון משואה וכן מתוך ממצאיהם של שלושה מחקרים רחבי היקף שפורסמו בשנתיים האחרונות:

הבעייתיות של טקסי הזיכרון עולה גם מסקר העמדות שאנחנו עורכים מידי שנה במשואה בו אנחנו בוחנים, בין השאר, מהם האמצעים המשפיעים ביותר על עיצוב זיכרון השואה של בני הנוער הישראלים:

37%	עדויות ניצולי שואה
22%	המסע לפולין
19%	אמצעי התקשורת
15%	מוזיאוני שואה
5%	שעורי היסטוריה
1%	טקסי זיכרון
0,5%	קריאת ספרים
0,5%	אינטרנט

סיכום

העשור האחרון הוא העשור שבו הדיון בנושא השואה כמרכיב מרכזי בזהות הישראלית הגיע לשיאו. בעקבות האינתיפאדות והמלחמות האחרונות התעצמה ההזדהות עם חוסר האונים של הקורבן היהודי בשואה, מצד אחד, ומן הצד האחר הגבירו האירועים האלימים והתגובה הישראלית את הדיון בשאלות המוסריות הכלל-אנושיות העולות מהשואה.

בישראל של 2011 השתחררנו אולי מעול "הסוד הפרטי" של טראומת השואה של דור ההורים שלנו, אך למרות הניסיונות של יוצרים ביקורתיים לשחרר את החברה הישראלית מהצל הכבד של השואה, הרי שמרבית הישראלים טרם השתחררו מהקשר שבין ההווייה הפוסט-טראומטית לשאלות הקיומיות המעסיקות את החברה הישראלית. ניתן בשלב זה להניח שגם בעתיד, בכל רגע של משבר, שאלות אלה יצופו ויעלו במלוא עוצמתן.

1 | השיח אודות השואה מעוצב בישראל יותר ויותר במסגרות חווייתיות ובלתי פורמאליות והם מושפעים במידה מוגבלת מאוד מהממסד -הן מהלימוד הפורמאלי בבתי הספר והן מטקסי הזיכרון -אלה זכו בקושי ל 1%.

2 | העדויות נתפסות כדבר הקרוב ביותר לתחושה של "לגעת בדבר האמיתי". בעידן הריאליטי בתקשורת הפופולארית, דומה שהנוער מבקש להיחשף לחומרים ממקור ראשון. לכן לעדויות החיות, ולמסע לפולין, שנתפש כמסע אל החפצים המוחשיים, השפעה כה רבה. אחריהם מופיעים באופן מפתיע סרטי קולנוע. גם הם יוצרים אצל הנוער אשליה כאילו הם נוגעים בדבר האמיתי.

אחד הממצאים המובהקים העולים ממחקר הנוער של קרן אברט, שנערך ב 2010, הוא כי הצעירים בישראל היום מגלים עניין אישי רב יותר בשואה מאשר בני גילם לפני 12 שנים. שיעור בני הנוער המגלים עניין במידה רבה מאד ובמידה רבה עלה מ-61% ל- 81%.

לזכור יחד למרות צורות שיח שונות

התפתחויות עכשוויות בעבודת הזיכרון הגרמנית והישראלית

דניאל גָּדָה

"שדרת חסידי אומות עולם". בין המוזכרים שם כמצילי יהודים נמצאים אנשים שחיו בזמן השואה בפולין או בגרמניה. פולנים? גרמנים? יהודים? או פשוט אנשים שלמרות כל הסכנות ביקשו לשמור על צלם אנוש גם כלפי נרדפים?

דניאל גָּדָה

יליד 1956, בין השנים 78-1977 התנדב בישראל במסגרת "אות הכפרה והשלום". למד היסטוריה ומדעי המדינה באוניברסיטה החופשית בברלין ובאוניברסיטת המבורג. כיום הינו מנהל הפעילות החינוכית והקרן באתר הזיכרון בבונקנוואלד ובמיטלזאוו-דֹרְהָה.

מפגשים וקשרים משפיעים על הזיקה האישית להיסטוריה. אירועים מסוימים נחרטים בזיכרון, אחרים נשכחים - תלוי אם אנו מצפים מהם להנחותנו בהמשך דרכנו או לא. החוויות שנחרטו בזיכרוני בכל מה שנוגע לניצולים ולנרטיבים ממלכתיים עודדו אותי לצאת נגד סיווגם של בני אדם בקטגוריות כלליות מדי. לכן אין זה מקרה שבלימודי התמחיתי בחקר השלום והסכסוכים ושבמסגרת עיסוקי בסכסוך בין מזרח למערב ובסכסוך במזרח התיכון, עם כל הניתוח הרציונלי והתיאורטי-השיטתי, התמקדתי תמיד בבני אדם שרצו, כמוני, לחרוג מן הגבולות הקיימים בין "הם" ו"אנחנו", בין אויבים ובין ידידים. על בסיס זה מתבצעת פעילותנו החינוכית באתרי הזיכרון בבונקנוואלד ובמיטלזאוו-דֹרְהָה.

האופק המורחב

עיסוקנו בעבר נעשה בארבעה מישורים:

הזמן הלא מוגבל ובמסגרתו חיים אנושיים מכווני ערכים: (לא רק) דתות מקיפות במבטן הרחב את העבר ואת העתיד מתוך כוונה להכתוב מוסכמות ולהשפיע בכך על טווח החיים הקצר של האדם. לכל סיפור חיים יש לפחות ראשית אחת והמשך אחד, המוצגים באופן שונה לפי הצורך. ביוגרפיות משקפות תהליכים חברתיים, לכן קשה להבין את ההיסטוריה הגרמנית או הישראלית אם מתבוננים בה במסגרת תקופת זמן מוגבלת ("1945-1933", "משנת 1948").

האנושות כולה ובתוכה היחיד ומרחבי הפעולה שלו: חנה ארנדט מתארת ב"Organized Guilt and Universal"

הערה מקדימה: ההרצאה לרגל חגיגות העשור לקונאקט נערכה על פי עקרון דיאלוגי - לכל אחת ואחד מהדוברים ניתנה הזדמנות להשלים את דברי חברו וכך באו לידי ביטוי נקודת המבט הישראלית ומקבילתה הגרמנית בתחומים השונים. שיטה זו מניחה מראש את נכונותם של הדוברים לגמישות על פני הקראה של טקסט מוכן מראש. לכן, התוצאות, המסוכמות כאן בראשי פרקים, מהוות רק רשימה חלקית מתוך הנאמר בכנס.

פתיחה ביוגרפית

אילו התנסויות אישיות יש לנו עם הזיכרונות שלנו? מדוע אנו רוצים להזכיר דברים לאחרים? וליתר דיוק: אילו כישורים ברצוננו להנחיל לנוער באמצעות העיסוק בעבר? מה חשוב לעתידנו המשותף בימים שבהם חברות שזרות זו בזו באמצעות רשתות תלות כלל-עולמיות?

בשנת 1977 השתתפתי כמתנדב בארגון אות הכפרה והשלום (ASF) יחד עם קבוצה של צעירים ממערב-גרמניה בסמינר הכנה לעבודה בישראל, שבוע באתר הזיכרון באושוויץ ואחר כך בוורשה. בוורשה ביקרנו באנדרטה לזכר מרד גטו וורשה אשר בפניה כרע ברך הקנצלר של מערב-גרמניה וילי בְּרַנְדְט ב-1970. העתק של האנדרטה נמצא ביד ושם, מוקף בעצי

מותחים על ניצול מרות ולעובדה שבעלי המרות אינם תומכים בביקורת הזאת על פי רוב, כמובן, אלא מדכאים אותה, או משתמשים במוסכמת זכויות האדם למטרותיהם שלהם. בין הקטבים האלה מקבל הדיון ב-nonviolence או באי אלימות, שנדחק על פי רוב לשוליים, חשיבות מרכזית, מאחר שהאינטרסים המעורבים, האמצעים שמשמשים את השלטון והשלכותיהם עומדים כאן למבחן. האפשרות לתקן הערכות שגויות הייתה מהותית עבור גנדי; אך כאשר נוקטים בכוח קטלני אין זה אפשרי.

תוצאות העיסוק בעבר

הזיקה להיסטוריה מוצדקת תמיד על ידי סיבות אישיות, מקורה בהווה והיא משמשת אותנו להסיק מסקנות על החיים שעוד צפויים לנו: לכן עלינו לכלול בשיקולינו את עתידם של בני החמש-עשרה של היום לפחות עד 2057 - כאשר יהיו בני הנוער האלה בני שישים. אילו יכולות יהיו אז לאנשים להתמודד עם סיכוייה ועם סכסוכיה של החברה בעולמנו? האם יעזרו להם עיסוקנו בנאציזם ובשוואה? נקודה אחת לפחות ברורה: אסור להשלים עם הרעיון שבני אדם הם בעלי ערך שונה, ולא -ייראו הנאצים "בסוף העידן האימפריאליסטי" כחובבנים, כדברי חנה ארנדט.

"Responsibility" בנובמבר 1944 כיצד על ההערה: "אני מתבייש להיות גרמני", ניסתה לענות: "אני מתביישת להשתייך לאנושות". עוד היא כותבת: "כי רעיון האנושות, כשהוא חף מכל רגשנות, השלכתו הפוליטית העמוקה ביותר היא שאנו אשמים בדרך זו או אחרת בכל הפשעים שביצעו בני אדם, שהעמים כולם ייאלצו ליטול על עצמם את האחריות על כל העוולות שבוצעו בידי כל עמים. הבושה להיות אדם היא ביטויה האינדיבידואלי והא-פוליטי עדיין - של ההשקפה הזאת. רעיון האנושות, ששום עם אינו מוצא מכללו ושום אדם אינו יכול לזכות במונופול על המידה הרעה במסגרתו, הוא, מבחינה פוליטית, הערובה היחידה לכך ש"גזעים עליונים" לא יראו לנכון לנהוג לפי חוק הטבע של "שלטון החזק" ולהשמיד את "הגזעים הנחותים, שאינם כשירים לחיים" - עד שלבסוף, בתום "העידן האימפריאליסטי", ננוע במסלול שבו הנאצים ייראו כמבשרים חובבנים של הפוליטיקה העתידית".

מקור: חנה ארנדט: Organisierte Schuld (אשמה מאורגנת). נכתב בנובמבר 1944 בארצות הברית ופורסם לראשונה בינואר 1945 ב"Jewish Frontier", הציטוט כאן הוא מתוך: Hannah Arendt: Die verborgene Tradition. Acht Essays. Frankfurt/Main, 1976, S. 44f

תלותם של תפקידים חברתיים בסיטואציות קונקרטיים ותחומי האחריות הכרוכים בהן. הכלל הבא תקף עבור יחידים, קבוצות סוציאליות, חברות, מדינות והאנושות כולה: כדי לקבוע תחומי אחריות ומרחבי פעולה של פושעים, של קורבנות, של צופים וכו' יש לנתח סיטואציות קונקרטיות. התפקידים החברתיים אינם סטאטיים: אותם אנשים ממלאים תפקידים אחרים לחלוטין בהקשר אחר ומתבוננים בהם לאחר מכן מנקודות מבט אחרות. כך, אנשים שגדלו בסוף שנות העשרים וחיו זמן רב אחרי המלחמה התייחסו לתפקידיהם בתקופת הזמן שבין 1933-1945 באופן שונה לחלוטין זה מזה: התנהגותם הודחקה, הוכחשה, נותחה, שולבה בדעותיהם האידיאולוגיות והדתיות הקיימות או איששה להם את דעותיהם אלה. רבים מהם לא הצליחו להפוך את נסיבות החיים החדשות אחרי 1945 לעתיד מלא תקווה בגלל זיכרונותיהם - ההתאבדויות שבוצעו מטעמים אלה מוזכרות לעתים נדירות.

המתח בין שלטון לזכויות אדם: הכרזת זכויות האדם של האו"ם משנת 1948, שנוסחה בעיקר כתגובה לפשעי הנאצים, מציינת על אילו זכויות פרט יש להגן מפני כוחות השלטון. עצם זה שהרעיונות הנורמטיביים האלה התקבלו רק לפני זמן לא רב כל כך, קשורה לביקורת שהם

שיתוף בעבודת ההנצחה - מעורבות של צעירים בזכרון השואה אלקה גריגלובסקי וגיא בנד

פרוייקטים רבים מראים שהחברה הערבית בשלה יותר ויותר להתמודד עמו.

אלקה: החוויות באתרי הזיכרון מצביעות על עניין עקרוני של בני נוער בנציונל-סוציאליזם ובשואה. כאשר דנים אפוא בהשתתפותם בעבודת הזיכרון יש להתחשב בהיבטים אחרים מלבד מודעותם של אנשי החינוך להתנהגותם שלהם.

אלקה גריגלובסקי

ילידת 1965, בין השנים 1985-1987 התנדבה בישראל במסגרת אות הכפרה והשלום. למדה מדעי המדינה ולימודי דרום אמריקה במינכן, סנטיאגו דה צ'ילה וברלין. בין השנים 1989-1991 ערכה סיורים באתר ההנצחה במחנה הריכוז דאכאו. מ-1992 עובדת באתר הזכרון ומרכז הלימוד בבית ועידת ואנזה, ומ-1995 כעובדת פגדוגית מדעית. כותבת את עבודת הדוקטורט שלה על גישות של בני נוער ברלינאים ממוצא ערבי-פלסטיני וטורקי לנושא השואה והנציונל-סוציאליזם.

יש להעמיד דברים על דיוקם: השתתפות בעבודת הזיכרון משמעה, בראש ובראשונה, למידת ההיסטוריה, שכן אי אפשר להנציח בלי ידיעת העבר. באתר זיכרון כדוגמת בית ועידת ואנזה השתתפותם של בני הנוער מתמקדת על פי רוב בהיבט הזה, מאחר שטקסי זיכרון במובן המקובל אינם הולמים כאן. המטרה היא אפוא בעיקר להקנות ידע כתנאי מוקדם לעבודת זיכרון אינדיבידואלית ולהעלות את זכרם של הקורבנות באמצעות העיסוק בגורלותיהם.

הערה מקדימה: ההרצאה לרגל חגיגות העשור לקונאקט נערכה על פי עקרון דיאלוגי -לכל אחת ואחר מהדוברים ניתנה הזדמנות להשלים את דברי חברו וכך באו לידי ביטוי נקודת המבט הישראלית ומקבילתה הגרמנית בתחומים השונים. שיטה זו מניחה מראש את נכונותם של הדוברים לגמישות על פני הקראה של טקסט מוכן מראש. לכן, התוצאות, המסוכמות כאן בראשי פרקים, מהוות רק רשימה חלקית מתוך הנאמר בכנס.

אלקה: כשחושבים כיצד אפשר לשתף צעירים בזיכרון השואה צריך תחילה לחשוב על המצב הקיים -האם צעירים משתתפים כבר בעבודת הזיכרון ובאיזו צורה. בתוך כך נתקלים באופן בלתי נמנע בטענותיהם של אנשי החינוך על אדישותם כביכול של בני נוער כלפי השואה, על מרחקם מן ההיסטוריה ועל העדר חיבור רגשי אצלם. כאשר מדובר בבני נוער ממוצא לא-גרמני, בייחוד בבני נוער ממוצא מוסלמי, מיוחס, לעיתים קרובות, חוסר הרצון שלהן לדון בשואה להשקפותיהם האנטישמיות כביכול.

אם משווים את הטענות האלה עם תוצאותיהם של מחקרים מדעיים מתגלה שהמסקנות סותרות את הערכותיהם של אנשי החינוך וחושפות כי שורש הבעיה הוא דווקא בהתנהגותם ובעמדותיהם של המורים. (להשוואה: מחקר של ITF (International Task Force on Holocaust Education) ו-Follert & Stender 2010).

גיא: כל עוד מדובר בבני נוער יהודים השאלה על השתתפותם של צעירים ישראלים בזיכרון השואה נדמית מיותרת. כל בני הנוער הישראלים, גם אלה שאין להם קשר משפחתי לשואה, נתקלים בנושא הזה כבר בגיל צעיר; תחילה ביום הזיכרון לשואה, אחר כך בבית הספר ובטלוויזיה. השואה נוכחת בתחומי חיים רבים ויש לה תפקיד פעיל בפוליטיקה הישראלית. מחקרים שונים אכן מראים שהשואה הפכה למרכיב זהות מרכזי אצל ישראלים רבים, בלי קשר למוצאם. האמפטיה נוצרת בזכות ההזדהות עם הקורבנות היהודים שהנם חלק מעם ישראל (להשוואה יאיר אורון, 2010).

בני נוער נוטלים חלק פעיל בקיום אירועי זיכרון ובמסעות זיכרון לפולין. בני נוער ישראלים רבים אכן מרגישים שבני נוער אחרים בעולם אינם מביעים עניין רב כל כך בנושא או שאינם מרבים לעסוק בנושא כמוהם.

בחברה הערבית המצב שונה. המעורבות האישית וההזדהות עם הקורבנות, אשר רווחת בקרב בני נוער יהודים, פחותים בהרבה בקרב בני נוער ערבים. אולם אין זה נכון לומר שהם אינם מתעניינים בנושא.

הזה בשואה, שאיננו קהות חושים, אלא מבוסס דווקא על מודעות קבועה, מאפשר להעניק לזולת את החירות לעבור בעצמו תהליך בבואו במגע עם ההיסטוריה. אולם איננו מצפים שבני הנוער יוכלו לעקוב אחר דרגות הרדיפה של יהודי אירופה על כל מורכבותן כבר בביקורם הראשון בבית ועידת ואנזה, ולא שיבינו את המורכבויות השונות של הפושעים ושל פשעיהם או שישאירו מאחוריהם בכניסה לאתר הזיכרון את מצבם הרגשי ואת השקפותיהם. כך קל יותר להעניק לבני הנוער את החופש לפתח ולנסח עמדות עצמאיות ושאלות הנוגעות להיסטוריה. אם מאפשרים לבני הנוער את החירות הזאת נוכחים עד מהרה שהם מתעניינים בשואה ומודעים לחשיבותה. עם זאת ברור גם ששאלותיהם מושפעות מתנאי החיים שלהם ומגילם. יש להקשיב ברצינות למה שמעניין את בני הנוער ולהודות בפניהם, שאכן יש ביניהם ובין הנושא מרחק זמן גדול וממשי. אלא שהמרחק הזה אינו מוכרח להתבטא בזיקה רגשית פחותה. אלו הם לדעתי תנאים הכרחיים כדי לעניין בני נוער לקחת חלק בעבודת הזיכרון.

גיאי: יחד עם זאת חשוב להציג היבטים שונים בהיסטוריה -בייחוד בהקשר של חילופים -ולהציע תובנות טובות יותר על היחס השונה אליה בשתי החברות או גם בחברות אחרות. כך, למשל, חשוב לדון במשיכה של בני הנוער לתנועת הנוער ההיטלראית או גם בדילמות ובקשיים של משתפי הפעולה. כמו כן יהיה חשוב ללמד את המשתתפים על רדיפתן של קבוצות אוכלוסייה אחרות.

סיכום?

גם אם הדוגמאות המובאות כאן מוצגות ברובן מנקודת המבט הגרמנית, רבות מן האמירות תקפות עקרונית גם לגבי המשתתפים הישראלים. גם הלמידה שלהם הינה תהליכית.

תפקיד מכריע במיוחד יש לאנשי החינוך המלווים, למשל כאשר הם משפיעים על ציפיותיהם של בני הנוער. הדוגמה הרווחת: אם המלווים מהצד הגרמני הם בני הדור שלא שש לעסוק בהיסטוריה או בני דור שני מהצד הישראלי הם עלולים לגרום בהתנהגותם ליחס היררכי בין בני הנוער. בני הנוער הגרמנים ייתפסו אז כנציגים של "חברת המחוללים" המחויבים להכות על חטא ובני הנוער הישראלים כנציגים של "חברת הקורבנות" הניצבת בהכרח בצד הצודק מוסרית. זהו ניסוח מוקצן מאוד של מה שמתרחש בצורה סמויה הרבה יותר ומודעת הרבה פחות. בכל מקרה, יחסים היררכיים בין בני נוער המשתתפים במפגש גרמני-ישראלי אינם תנאי טוב לדיון משותף מעמיק בהיסטוריה החשובה הזאת.

כדי לציין ביחד מוטלת "עלינו", אנשי החינוך המשימה למצוא דרכים לאפשר לבני הנוער ליצור בעצמם זיכרון משותף, אשר חורג מעבר לשיחי הזיכרון הלאומיים, ומביא לידי ביטוי אמפטיה משותפת, למידה משותפת, אבל בראש ובראשונה עדות לדרך משותפת.

גיאי בנֵזֵר

ליד 1977, נולד וגדל בישראל. תואר ראשון במחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה ע"ש מרטין זוס באוניברסיטת בר אילן. 2006-2007: התנדב בבית ועידת ואנזה בברלין מטעם אות הכפרה והשלום. מ-2007: לימודים לתואר שני בתחום "שואה, תקשורת וסבלנות" במכון לנדר במכללת טורו. מ-2007 עובד כעצמאי בתחום החינוך, פיתוח ויישום סמינרים ותכניות חינוכיות בין השאר עבור בית ועידת ואנזה, המוזיאון היהודי בברלין, "להציג דיעה!" ומפגש.

גיאי: כאן יש להבהיר שהחינוך לשואה משמעו בהקשר הישראלי התמקדות בתקופת הזמן שבין 1939 ובין 1945. אם כוללים גם את השנים 1933-1939 עולות בדרך כלל שאלות הנוגעות לחיי היהודים בגרמניה בזמן הזה, כלומר מתמקדות באירועים מנקודת המבט של הקורבנות.

שאלות על השינויים בחברה הגרמנית כמעט אינן נדונות. על פי רוב תלמידים ותלמידות ישראלים מעוניינים פחות בנושאים האלה.

אלקה: (וגיאי): לעיסוק בנאציזם ובשואה אין התחלה מוגדרת וסוף מוגדר. נדמה שכל האנשים -צעירים ומבוגרים -עוברים תהליך שאין להתעלם ממנו בבואנו לדון בדרך הרצויה לעבוד עם בני נוער.

השלב הראשון מתבטא בזעזוע נפשי גדול ובהעלאת תביעות מוסריות גבוהות בכל הנוגע לעיסוק בהיסטוריה. כך אנו רואים בדרך כלל, שבני נוער, המתנגדים במודע או שלא במודע לניסיון מוריהם להיסטוריה לכפות עליהם את כל ההשקפות ההולמות כביכול על בעיה השעה, מעלים בעצמם למשל את הדרישה, לחייב את כל בני הנוער לבקר בבית ועידת ואנזה על מנת למנוע את הישנות ההיסטוריה.

אלקה: במהלך העיסוק ארוך השנים בשואה לומדים לדון בפשעים בלי להתרגש עד דמעות ולחוות שיחוק. העיסוק

עדויות וידיאו בעבודה החינוכית

קונסטנצה ייזר

שיעור ההיסטוריה. אולם כיצד עלינו להבין את עדותו של עד תקופה הלכוד בתמונה? כחוקרת במדעי הדתות מתעורר בי מיד החשד שמדובר כאן ביצירת איקונות גורלית. איקונות הם דיוקנאות המעוררים יראת כבוד, שמטרתם לקשור קשר קיומי בין המתבונן ובין המוצג. איקונה נוצרת נחשבת ל"התגלמותה עלי אדמות של תמונת-בראשית השמימית" (אָרנסט זֶנְגֶן). רק בזכות הכיתוב היא זוכה למעמד של איקונה ראויה לסגידה כך נותרת הדמות הממשית ברת-זיהוי, דיוקנה הוא החלון שמבעדו מביטים הקדושים פנימה. בהקשר שלנו משמעות הדבר היא שהראיונות המוסרטים הפכו למין איקונות שליליות המייצגות באופן נטול ספקות את רצח העם המקיף. הניצולים זוכים למעמד ראוי לסגידה, עמם כדאי לקשור קשר.

לכן ברצוני להזהיר מפני קשירת קשר (עם העדויות המוסרטות של הניצולים), שאנשי חינוך בעלי כוונות טובות עשויים להמליץ עליה. בספרו "חינוך אחרי אושוויץ" התייחס אדורנו בביקורתיות לדרישה הזאת לקשירת קשרים:

"הדרישה לקשירת קשרים שאינם אמיתיים רק כדי שיחוללו שינוי כלשהו – גם אם טוב – מורגשת עד מהרה, אף שהאנשים עצמם אינם חווים אותם כמהותיים" (חינוך אחרי אושוויץ, עמ' 97).

ההוראה על קשירת קשר משמעה בסופו של דבר הוראה על אימוץ השקפה. כיוון שמכיוות, גם אם מתוך כוונה טובה, מייצרת עד מהרה אילוצים כגון ציות וכניעה למרות. במקרה החמור ביותר התוצאה היא עמדה אדישה או אפילו חסרת מצפון. אדורנו טוען:

"הכוח האמיתי היחיד נגד עקרון אושוויץ הוא אוטונומיה, אם יורשה לי להשתמש במונח הקנטיאני; הכוח למחשבה, להגדרה עצמית, להימנעות משיתוף פעולה" (שם).

מהם התנאים המוקדמים ההכרחיים לכך? כדי לעודד אוטונומיה כזאת יש לפתח גישה חכמה לעדויות המוסרטות וגם לעדויות אחרות של הנרדפים. בדברים הבאים ברצוני להציע בסיס תיאורטי למושג "עדות אינטלקטואלית", כפי שפותח בידי חוקר הספרות והמומחה לעדויות מוסרטות ג'פרי הרטמן (Hartman).

מהי "עדות אינטלקטואלית"?

"עדים אינטלקטואלים", המכונים גם "עדים מאומצים" הם אלה ש"לא חזו משרם את השואה אך מזעזעים בשל ידיעותיהם או יכולת הדמיון שלהם" (עמ' 174). "העד האינטלקטואל" מצוי בין אמנות ודמיון ובין

ראיונות עשויים להיחשב כחלק מתחום "ספרות העדות". גורמים רבים ממלאים תפקיד במסירת העדות – ואלה נכללים לא פעם בסיפור המורכב ממקטעים שונים, במהלכו מדלג העד בין הזמנים ובין הנושאים, פונה אל נמענים שונים ומשתמש בסוגות שונות הנעות לסירוגין בין תיעוד, זיכרון והרהור.

אולם בשל נטייתם המובהקת של הראיונות – כמו גם של רוב העדויות הכתובות – לדיאלוגיות ולשפה מדוברת, רצוי, בגביית העדויות, שלא להתמקד בקריטריונים אסתטיים אלא בתפקידו של שיח שבעל פה. גישתי החינוכית לארכיון וידיאו במסגרת קרן האנדרטה לזכר יהודי אירופה בברלין מבקשת ליישם את הנחות היסוד הבאות:

- מודעות לאופן בו הזכרון פועל – חיבור ליכולת הזיכרון של בני הנוער ולעולמם;
- יצירת מרחב למפגשים (בני הנוער יכולים לבחור מבין שמונה מרואיינים המוצגים בפניהם בסרטונים קצרים);
- תמיכה בהקשבה פעילה בלחי מותנית;
- אוירת למידה המאפשרת עצמאות רבה (מחקר במאגר הנתונים, שימוש בתמונות היסטוריות בעלות תפקיד בחייהם של המרואיינים);
- עיסוק בחוויות אישיות (הצגת התצלומים הנבחרים, כתיבת טקסטים של זיכרון);
- מבחר מוקפד של קטעי סרטים שבהם העדים נתפסים כמומחים להיסטוריה – ההיסטוריה האינדיבידואלית שלהם, אשר מכילה גם נתונים קולקטיביים. את המרכיבים הקולקטיביים אפשר להמיר לכרונולוגיה של מה שמכונה דרגות ההשמדה. האנטישמיות היומיומית בבית הספר, ליל הפרעות של הרייך, הבריחה לגלות, הקמת הגטאות, הגירוש, יחסי המרות במחנה הריכוז וחווית השחרור – כל אלה הם היבטים קולקטיביים שבחרתי מתוך הראיונות.

"העדויות האינטלקטואלית" כמודל לעתיד?

אמפטיה היא תכונה חשובה שברצוננו לעודד. האימרה "אושוויץ לא תישנה לעולם" קובעת מראש את המסגרת המוסרית שבה אנו מעמתים בני נוער עם ההיסטוריה של השואה. מאחר שיש כעת יותר ויותר עדי תקופה מצולמים אך פחות ופחות אנשים חיים, הופכים המניעים הלא-מודעים של אנשי החינוך לגלויים אף יותר. בניסוח מוקצן: רבים מאיתנו מקווים שמפגש עם ניצולים יוכל לחסן את בני הנוער נגד עמדות אתניות-מוסריות שגויות, לעורר בהם אמפטיה ובו בזמן להחליף את

המוסררת עצמה וכל שכן התוצרים שאנו מפיקים ממנה, הם תמיד טיטות אסתטיות-אמנותיות, מעין טקסטים שאנו מחברים. יש להם הקשר שבו נוצרו, יש להם מטרה מייצרת משמעות, הם מעוררים רגשות. דווקא משום כך חשוב כל כך להתבונן בהם מתוך ביקורת על מקורותיהם. הם אינם אמורים לנבוע מהזדהות עם עדי התקופה או להיות תחליף לשיעור היסטוריה, אלא שמטרתם היא לעודד את חיפוש השיחה הפנימית ואת הגישה לקולות אחרים: קולו של עד התקופה בסרטון הווידיאו וקולות עכשוויים.

אולם גיבוי הלא-מובן בדימוי המחשבתי, בעזרת צורות סימבוליות, השוואות חזותיות, ייצוגים שליליים, צורות סיפר בעלות אופי של קולאז' ועוד, הוא תנאי להמשך הנחלת החוויות לדורות הבאים וללמידה מתוצאותיהן. הצורות המתאימות לכך הן הצורות החותרות תחת הנטייה ללכידות ולמשמעותיות; צורות היוצאות נגד משמעות פילוסופי-היסטורי, הקניית נופך של קדושה ופסיכולוגיזציה. אלו צורות אשר קוטעות את הזרם הנרטיבי האחיד, שוברות את אחדות הצורה ואת סגירותה באמצעות שיטות מתחדשות ומעל לכל מונעות ייצוג נטול ספק.

העדויות המוסרטות של הניצולים מספקות דוגמאות רבות לכך. הן מהוות מקורות כמעט אידיאליים לתהליך של מציאת שפה מתוך ההכרה של קיום הבנה ההולכת וחומקת. לשם כך אין שום צורך לצפות בראיון באורכו המלא. אולם יש הכרח, כמו בכל מקור היסטורי, בקונטקסטואליזציה ובהכנה חינוכית. העדות המוסרטת אינה מדברת בעד עצמה, המרואיינים אינם מגלמים את החוויה ההיסטורית: הם ממחישים אותה באמצעות השפעתם על החוויה וההתנסות האישיות, האינדיבידואליות של הצופים בהם. אנו מחויבים להבין את הסיפורים המוסרטים כמרקמים דיאלוגיים ולנתחם באופן בינתחומי והרמנויטי ככל האפשר (או להשתמש בעבודות שכבר נעשו ברוח זאת) בטרם השימוש בהם כחומר חינוכי בעבודה עם בני נוער.

מחשבה. הוא מתאר לו את ההתרחשויות בכוח הדמיון וההזדהות.

המונח "העד האינטלקטואל" מאחד שני היבטים הסותרים זה את זה לאמתו של דבר: שם העצם "עדות" - כצורה של "חוויה" ואפילו של "חוויה שבדיעבד" ו"המחשה בדמיון". ושם התואר "אינטלקטואלי", כדרך "המבוססת על אמון ועל ניסיון להדגיש את אותם היבטים רציונליים התורמים לאנושיות" (שם).

המונח החדש "עדות אינטלקטואלית" מזכיר את שתי הנחות היסוד הנדרשות לפי אדורנו ל"חינוך אחרי אושוויץ": אמפטיה ואוטונומיה. מכל מקום, בהוספה של "אינטלקטואלית" ל"עדות" יש יותר מ"לימודים", "קריאה", "פרשנות" או ניתוח, שכן ההיבטים הללו מתמזגים בה. עבור הרטמן הבסיס לבחירת המונח הזה הוא ההבנה של כישלון האינטלקטואלים והאליטות בתקופת הנאציזם, "בגידתם בתבונה וכישלון רגשות האחוה שלהם" (שם, עמ' 189). עם הדרישה לעדות הכוללת בתוכה את האינטלקט הוא מנסח בעקיפין תביעה המוצאת לה מקבילה בביקורת התרבות החרפה של אדורנו. מה שלא קויים בעבר הוא היום הכרח. בהתחשב בכל ההשלכות האתיות הוא יוצר את המקבילה לעשרת הדיברות: לא הדיבר השלישי "לא תעשה לך פסל וכל תמונה" הוא הקו המנחה, אלא: "לא תישא את שם השואה לשווא".

עדויות של התנסויות הן מרכיב נוסף הטמון במונח "עד אינטלקטואלי". ההבנה וההכרה מגיעות, לפי הרטמן, רק בשלב מאוחר יותר אם בכלל. המטרה אינה להפוך אחת ולתמיד את מה שעד כה לא היה מובן למובן, אלא לשמור על מרחב הפרשנויות פתוח: באינטלקט המודע לעצמו יש בכל התרחשות תמיד גרעין חידתי ועיקש, החומק מן ההשגה השכלית. אינטלקט, שאף על פי כן מוסיף לחתור לתובנות כדי לחבר מחשבות, רגשות ושפה, כדי לחזק את כוח הדמיון וגם את כושר החשיבה והפרשנות. הליכים אמנותיים וספרותיים מסייעים לאדם לדמות לו התרחשויות שלא חווה באופן אישי. העדות

ניצולי מאוטהאוזן, מהם 91 מוסרטים), שממנו נוצרה תערוכת הסרטונים במרכז המבקרים מאוטהאוזן ומאגר הסרטים המקוון.

2010: "עבודת כפייה 1939-1945" <http://www.zwangsarbeit-archiv.de> ארכיון מקוון - עבודת כפייה: 600 ראינות המספרים את סיפור חייהם של עובדי כפייה לשעבר; הראינות התקיימו באוקראינה, בפולין וברוסיה. 134 ראינות נעשו עם ניצולים יהודים, 46 עם בני סינטי ורומא. 38 ראינות התקיימו באנגליה, 24 בעברית. את תקליטורי הדי.וי.די ניתן לרכוש במחיר של שבעה אירו בכתובת הבאה: www.bpb.de; חמישה ראינות מוסרטים מן הארכיון המקוון קוצרו לסרטונים ביוגרפיים בני 25 דקות. שני סרטוני רקע (16 ו-20 דקות) מספקים מידע על עבודת כפייה ועל פיצויים וגם על ארכיון הראינות.

התקליטור השני מהווה סביבת עבודה אינטראקטיבית. הוא מכיל שבעה סרטונים, משימות אינטראקטיביות, תעתיקים, תצלומים, מפות, המלצות חינוכיות ועוד חומרים.

משנת 2007: ארכיון ההתנגדות האירופי (European Resistance Archive) <http://www.resistance-archiv.org> את גרעין האתר הזה מרכיבים עד כה 21 ראינות מוסרטים עם נשים וגברים שהשתתפו בהתנגדות אנטי-פאשיסטית בארצות אירופה השונות. שפת האתר היא אנגלית ולכל העמודים המוקדשים לארץ מסוימת יש גם גרסה בשפת המקום.

משנת 2009: "לדבר למרות הכול" - ארכיון סרטים של קרן האנדרטה לזכר יהודי אירופה שנרצחו <http://www.stiftung-denkmal.de>

משנת 1979 ארכיון הסרטים פורטוגל לעדויות שואה באוניברסיטת ייל (ניו הייבן), ארצות הברית מקליט סרטי עדויות: 852 ראינות בשש-עשרה שפות. הראינות בתהליך של תעוק, תרגום והכנה. <http://www.stiftung-denkmal.de/denkmaeler/denkmal-fuer-die-ermordeten-juden-europas/ort-der-information/videoarchiv/projekt.html#c2098>

דוגמאות לראינות מוסרטים מעובדים ומוכנים לעבודה עם הנוער:

אוספי עדויות בווידיאו - יד ושם

<http://www1.yadvashem.org/yv/en/remembrance/multimedia.asp>

סרטי וידיאו מ-68 מקומות באירופה, מסודרים לפי ארצות, כולם בעברית או אנגלית.

2010-2011: "הירושה" <http://www.erinneren.at> די.וי.די: 1: סרטים המכילים קטעי ראינות ומחולקים לשני תחומים: "האנשים" (סיפוריהם האינדיבידואליים של שלושה-עשר ניצולים) ו"הנושאים" די.וי.די 2: חומר לימוד והוראה המכיל חומרי עזר כגון: ביוגרפיות, תעתיקים של קטעי הראינות, תצלומים, מסמכים ויחידות לימוד והוראה (כל יחידה מותאמת לחטיבת בנינים ולתיכון). <http://www.erinneren.at/bundeslaender/oesterreich/zeitzeuginnen/das-vermaechtnis/die-zeitzeuginnen>

צוות המורכב מהיסטוריונים, אנשי חינוך ומומחי וידיאו בחר את שלושה-עשר הראינות והכינם לשימוש בבתי הספר. הסרטונים הקצרים (חוץ מהסרטון של ריכרד שן) מציגים כל מראוין באופן ראשוני. הראינות בדי.וי.די מצולמים ברזולוציה גבוהה עבור הקרנה במכשירי טלוויזיה או מקרנים.

2010-2011: "פרויקט תיעוד ניצולי מאוטהאוזן": צפייה מקוונת http://www.mauthausen-memorial.at/index_open.php

עשרים סרטונים בני כחצי שעה: ניצולים ממחנה הריכוז מאוטהאוזן ונספחים, כתוביות בגרמנית, סרטון אחד בעברית עם כתוביות בגרמנית. משנת 2001 התנהל פרויקט היסטוריה בעל-פה: "פרויקט התיעוד ניצולי מאוטהאוזן" (838 ראינות עם

קונסטנצה ייזר
ילידת 1964, דוקטור לפילוסופיה, ספרות ותיאולוגיה. בעבודת הדוקטורט שלה עסקה בשירתן של נשים ממחנה הריכוז רבנסברוק. בין 1995 ל-2003 עבדה באוניברסיטה החופשית של ברלין כמרצה, חוקרת ועורכת ראשית של כתב העת המכוון Querelles-Net. מ-2003 עובדת כעצמאית כחוקרת, מחנכת, מנחה ואומנית, בין היתר עבור המחלקה הפדגוגית בבית ועידת ואנזה (החל מ-1999) ובקרב אתר הזכרון ליהודי אירופה שנרצחו בשואה (החל מ-2006).

בין זיכרון להנצחה

עדויות ניצולי שואה בנושא חינוכי בתערוכה "שישה מיליון קטגורים":
מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן ובפרויקט: "להיות עד"

סימונה קורנפלד

התערוכה מורכבת משלושה חלקים:

החלק הראשון מציג את התקופה שבין לכידת אדולף אייכמן בארגנטינה, הבאתו לישראל ופתיחת המשפט בירושלים, תגובות הציבור הישראלי לידיעה על הלכידה ועבודתה של לשכה 06 במשרת ישראל על הכנת כתב האישום.

בחלק השני נכנסים המשתתפים אל אולם "בית המשפט" בו מוצגת מצגת רב מסכית העוקבת אחרי רגעי השיא של המשפט ומשלבת עדויות ניצולים.

בחלק השלישי של התערוכה מוצג הציר ההיסטורי באמצעות עדויות מצולמות. למעשה העדויות מהוות את המסד שעליו נבנה הנרטיב ההיסטורי. לדוגמא: בחלל התצוגה העוסק בכניסה לגטו, בחיים בגטו ובחיסול הגטו, בצד המוצגים והסרטים מוקרנות העדויות של רבקה קופר מגטו קרקוב, ושל ד"ר מרק דבורז'צקי מגטו וילנה.

סימונה קורנפלד

לידת 1961, בעלת תואר בהיסטוריה מודרנית ותואר שני בלימודי אמריקה, חקר השואה וחינוך מאוניברסיטת תל-אביב. במקצועה - מחנכת היסטוריה. משנת 2000 הינה המנהלת החינוכית של 'משואה' - המרכז לחקר השואה, קיבוץ תל יצחק.

לפני כעשור החלה בנייתו מחדש של המוזיאון החינוכי במשואה ויושמה הגישה של הקמת מוזיאון חינוכי אינטראקטיבי. מוזיאון שלא יתמקד בהצגה ליניארית של מוצגים ואירועים אלא יכשיר את התנאים לחשיבה. המוזיאון נבנה במתכונת של מרכזי למידה בתוך חללי תצוגה במטרה לאפשר למשתתפים להבנות את הידע שלהם ולהטעין את זיכרון השואה במשמעות אישית, תרבותית, קוגניטיבית ואינטלקטואלית.

כאן המקום לומר מילה על שילוב עדויות בתערוכה היסטורית. כאשר משלבים עדויות ניצולי שואה חשוב לשמור על אמינות, כך שאם מציגים בחלל התצוגה את החיים בגטו קרקוב חשוב שהעדויות תציג את החיים בגטו קרקוב ולא עדות מגטו ורשה. כך מקבל המבקר את התחושה של אמינות היסטורית.

הביטוי המרכזי לשילוב עדויות ניצולים בתערוכה פעילה מצוי במערכת המולטימדיה. במערכת משולבים 150 קטעי עדויות, המחולקים לשלושים תתי-נושאים, כגון: ידיעה והבנה, הורות ומשפחה, אנשי ה-ס.ס, תעשיית המוות ועוד. בנוסף מאפשרת המערכת לצפות בתצלומים מבוארים, לקבל ציר זמן ומפה, הממחישה את המיקום הגאוגרפי המתואר בעדות.

בתערוכה המרכזית במשואה: "שישה מיליון קטגורים" מדינת ישראל נגד אדולף אייכמן, המוקדשת למשפט אייכמן בירושלים ולהשפעת המשפט על תודעת השואה בחברה הישראלית, יושמה הגישה הקונסטרוקטיביסטית שעיקרה הבניית הידע הנלמד בתהליך פעיל של התנסות אישית ואינטראקציה עם הסביבה, תוך מתן מרחב לפדרשות אישיות.

מטרת החינוך במשואה היא לבנות גשר בין היסטוריה, זיכרון וזהות. התערוכה מציגה, באמצעות עדויות של ניצולי שואה, שמסרו את עדותם במשפט, את האירועים ההיסטוריים והיבטים שונים של השואה באופן שלא הוצגו בעבר. העדויות מאפשרות למבקר בתערוכה הבניית ידע היסטורי והבנה טובה יותר של המציאות האנושית המורכבת, תוך חיבור המשמעות של הדילמות הללו לזהותם ולחיייהם כבני נוער צעירים בישראל.

גם הפרויקט הזה, בדומה לפרויקט "שישה מיליון קטגורים", מזמן התבוננות אחרת למקומה של העדות בתהליך החינוכי. המגוון הרב של העדויות מאפשר שילוב של קטעי עדויות כחלק בלתי נפרד מהפעילות החינוכית. קטעי העדות צריכים להיות קצרים – לא יותר מחמש עד עשר דקות, רלבנטיים לנושא הנלמד, ומשולבים במהלך השיעור בצמתים שונים. מגוון העדויות מאפשר בניית חתכים שונים על פי מקומות גאוגרפיים, אירועים, מגדר, סיפורי הצלה, חיים במחנות, חיים בגטאות ועוד.

רפופ' יהודה באאור מחייס במאמרו *Considering the role of testimony on oral & video testimony* לחשיבות הרשומון בדיון המחקרי ובדיון החינוכי בפרט. הוא קובע שרבים מייחסים, שלא בצדק, חשיבות פחותה לעדות בע"פ ביחס למסמכים כתובים מסיבות שונות שלא אפרט כאן. לגבי שילוב העדויות, הוא כותב את הדברים הבאים:

„A single testimony about a certain event is not reliable, but if there are a number of testimonies relating to the same event, they can be cross-checked and analyzed”.

כך באמצעות צפייה והאזנה לעדויות ניצולים, נצבר ידע בתחום ידע רלבנטי לבחירתו של המשתתף בתערוכה. בהמשך מאפשרת מערכת המולטימדיה בנייה של מצגות אישיות על ידי המשתתפים. אלו מבוססות על קטעי עדויות, תצלומים ומקורות טקסטואליים. המצגות נשלחות לאולם בית המשפט ומהוות בסיס לדיון קבוצתי מסכם.

הפרויקט השני שפותח במשואה ונעשה בו שימוש בעדויות ניצולי שואה נקרא: "להיות עד". מדובר במבחר עדויות מצולמות של ניצולי שואה על די.וי. די, המיועד למערכת החינוך בישראל ובעולם. במכון משואה אוסף עדויות בן אלפי שעות. העדויות נגבו מפי הניצולים בתחילת שנות ה-80 בפרויקט משותף עם בית התפוצות ואוניברסיטת ייל בארצות הברית.

בשנתיים האחרונות הופקו 40 סרטי עדות בני כ-30 דקות כל אחד. מאחר ולא הייתה מגבלה באשר להיקף הראיונות מגיע "חומר הגלם" במקרים רבים לכדי 10-12 שעות עדות ואף יותר. רוב העדויות אף תומללו. בתהליך הבחירה המוקדם של העדויות לפרויקט ניסו ליצור מארג של סיפורים שייגע בהיבטים שונים של דפוסי התמודדות עם השואה.

המשמעות המעשית של עבודת הזיכרון

נילי קרן

את הדרכים והכלים להביא את הזיכרון הזה מן העבר אל ההווה ובעיקר לשאוב ממנו אנרגיות לעשייה לימודית-חינוכית, מוסרית-ערכית ואף חברתית-פוליטית.

האמירה "לעולם לא עוד" אסור שתישאר בבחינת סיסמא בלבד או פוסטר בהפגנות. כדי שלא יקרו יותר לעולם פשעים נגד בני-אדם כגון אלה שהתרחשו בתקופת הכיבוש הגרמני לא די בסיסמאות, אלא במעשים יום-יומיים בכל התחומים שהזכרו לעיל.

בעידן בו אנו חיים היכולת להפיץ מידע, רעיונות, הצעות לפעולה ותכניות עבודה היא בלתי מוגבלת, הודות להתפתחות הטכנולוגיה התקשורתית. המהפכות האחרונות שהתקיימו ועדיין מתקיימות אפילו במדינות לא דמוקרטיות נעזרו ונעזרות באינטרנט, בטכנולוגיה הסלולרית והן יכולות לדלג על כל האיסורים וההגבלות של הממסד. הודות לתקשורת זו כל עוול וזוועה המתרחשים בעולמנו מגיעים אלינו למכשירי הטלוויזיה בכל המדינות, בכל השפות, ועל-ידי עשרות סוכני מידע.

איננו יכולים להגיד עוד "לא ידענו". המציאות בימינו היא שמי שאיננו יודע פשוט לא רוצה לדעת, כי הידיעה מחייבת נקיטת עמדה ונקיטת עמדה מחייבת פעולה.

אך אל לנו לסמוך על אמצעי התקשורת; תפקידם איננו לשמש מחנכי הדור. גם המידע שהם מעבירים איננו עולה

„ומי יזכור? ובמה משמרים זכרון?
במה משמרים בכלל בעולם,
משמרים במלח ובסוכר,
בחום גבוה ובהקפאה עמוקה
באטימה מוחלטת, ביבוש ובחניטה
אבל שימור הזכרון הטוב ביותר הוא
לשמרו בתוך השכחה שאף זכירה אחת
לא תוכל לעולם לחדור לתוכה ולהפריע את מנוחת הנצח
של הזכרון,“

יהודה עמיחי, מתוך הספר 'פתוח, סגור, פתוח', שוקן, 1998.

שאלה זו עומדת כבר שנים רבות במרכז הדיון של אנשי חינוך ומדינה המבקשים לשמר את זיכרון תקופת הכיבוש הנאצי והשוואה.

באופן מפתיע, ואולי לא – ככל שגדל המרחק בין זמן האירועים לבין התקופה בה אנו חיים – הולך וגובר העניין בנאציזם והשוואה וכולל עוד ועוד אוכלוסיות, אפילו במדינות שהיו מרוחקות מזירת האירועים ושלתושביהם לא היה כל ידע על אירופה בכלל ועל תקופה זו בפרט.

בעשור השני של המאה ה-21 כאשר הדור השלישי לתקופה הנאצית והשוואה התבגר והתחיל לקחת אחריות על העברת ספור המעשה והקניית המשמעויות הרבות לזיכרון האנשים ולזכרון האירועים, חשוב מאד לבחון

לצעירים של ימינו – אנשי החינוך, מדריכי תנועות נוער, סטודנטים ופעילים פוליטיים לקחת על עצמם, כפי שעשו בעבר בנושאים אחרים את טיפוח הזיכרון מתוך מחויבות לעתיד. על קברניטי החינוך הפורמלי בבתי הספר והבלתי פורמלי במרכזי ההנצחה, באתרי הזיכרון ובמסגרות אחרות לגייס את הנוער ואת האנרגיות שלו לפעולות של ממש, כמו שקרה במרד החברתי המתחולל היום בעשרות מדינות בעולם כולו, ועל הדור שלנו, הנמצא בעמדות מובילות בפוליטיקה, בכלכלה ובחברה לתת להם גיבוי וסיוע כדי להוביל את השינויים הללו.

רק התגייסות מעשית כזאת, מתוך מניעים הומניסטיים וחברתיים אמיתיים תיצור פעולות זיכרון משמעותיות אשר הופכות את זיכרון ימי האימה האלה לכוח בונה, מנחם ומגשר על פני התהום שפערה התקופה הנאצית בין העולם שהיה לעולם שבו אנו חיים.

תמיד בקנה אחד עם האמת או עם המטרות החינוכיות – חברתיות המנחות את העוסקים בעבודת הזיכרון.

יש לבחון ולרענן את התהליכים החינוכיים ואת כלי העבודה החינוכית והלימוד של הנושאים השונים, ולהתאימם למציאות החיים של הדור הצעיר בעולמנו. יש לבחון כיצד ניתן לחדד את הרלבנטיות של האירועים והתופעות אותם אנו מבקשים לזכור למציאות החיים בהווה המשתנה.

עבודה חינוכית למען עיצוב הזיכרון העוסקת אך ורק בלימוד העבר, הכרתו והנצחת זיכרונו תהפוך מהר מאד מתהליך חינוכי לריטואל טקסי, שאיננו מחייב את המשתתפים בו לעשייה כלשהי. לימוד שאין בצידו התגייסות לשינוי חברתי, תרבותי ומוסרי, הינו חסר משמעות. מה טעם בידיעה אם איננה מחלחלת לתודעה והופכת בהדרגה למודעות ולרגישות לעולות שבני אדם מסוגלים לעולל לבני אדם?

המאה שקדמה לזו שאנו חיים בה מכונה "המאה של הג'נוסייד" לא רק בגלל טבח הארמנים או שואת העם היהודי. גם במחציתה השנייה התרחשו מקרי ג'נוסייד ברואנדה, אפריקה ואפילו בלב אירופה – בשטחי יוגוסלביה לשעבר. בשעה בה נכתבים דברים אלו עדיין מתקיימים בחלקי העולם השונים עולות ואפילו מעשים דמויי ג'נוסייד.

העבודה החינוכית המתמודדת עם זיכרון התקופה הנאצית והשוואה צריכה להיות מחוייבת לעתיד לא פחות מאשר לעבר, וכל זאת מבלי לערוך השוואות לא ראויות או השלכות שטחיות ממקרה למקרה.

חינוך לזכויות, או: כיצד יכולים אתרי זיכרון לתרום לחינוך הומאני

האבו קנוך

ובאחריות הלאומיות נדחקו לשוליים. אתרי זיכרון כבר אינם מקומות המעמידים במבחן את המערכת הדמוקרטית של גרמניה וכבר אין טועים לראותם, לפחות לא בפאן המקצועי, כמקומות המיועדים לשמש זרז ללמידה מוסרית באמצעות "זעזוע".

דוקטור האבו קנוך

מרצה ללימודי העת החדשה, העת העתיקה, פילוסופיה ומדעי המדינה באוניברסיטת גוטינגן. חוקר פעיל במוסד לחקר ההיסטוריה בלונדון, אוניברסיטת קולומביה בניו יורק ובמכון ללימודי אירופה באוניברסיטת ניו יורק. מוקדי מחקר: ההיסטוריה של השואה, זכרון והנצחה. מ-2008 מנהל הקרן לאתרי הנצחה בסקסוניה התחתית ואתר ההנצחה ברגן בלזן.

האם זיכרון הקורבנות של פשעי הנאצים עשוי להניע אנשים להיטיב את מעשיהם? האם הנצחתם מחוללת שינוי? שתי השאלות הן שאלות נורמטיביות ויחסיות. הן מטילות על הזיכרון משימה החורגת מן החובה התרבותית וההומניטארית להעלות את זכר הנרצחים. מן הראוי להגדיר את המשימה הזאת ביתר דיוק. אולם באותה מידה אין להטיל ספק בכך שמשימת ההנצחה לכשעצמה היא תמיד עצמאית ובלתי קשורה לממדיהם ולמשמעותם של פשעי הנאצים בתולדות האנושות.

ממרחק הזמן הגדל, ונוכח הסוף הצפוי לעדויות הישירות מן התקופה, נשאלת השאלה, כיצד יש לעצב את החינוך בחברה מורכבת -רב-תרבותית, פוסט-לאומית וגלובלית. עבור בני נוער כיום התקופה שבין 1933 ובין 1945 היא בגדר היסטוריה נטולת זיקה אישית. כיצד יש להגיב על כך? כיצד אפשר לשלב את הממד הרגשי של ההתמודדות עם פשעי הנאצים בתהליך למידה מוסרי, קוגניטיבי והיסטורי-פוליטי?

- ביקורים באתרי זיכרון, מפגשים בינלאומיים בני כמה ימים והתנסויות בתחום עבודת ההנצחה מביאות לביטוי רק חלק קטן מהביוגרפיות של המשתתפים. דווקא משום שפעילויות אלה עשויות להותיר רושם רב יש ללוותן באופן מקצועי ומתוך מעורבות. כמו כן יש לשלבן בשרשרות חינוך בעלות השפעה לטווח הרחוק.

- ביחוד במקומות האלה, המציפים לא פעם את המבקרים בהם ברגשות, יש לעגן את הלמידה המוסרית ואת החינוך למודעות פוליטית בפרטים ההיסטוריים. ידע קונקרטי שנרכש בעזרת דוגמאות עשוי לשמש ככלי נגד פרשנויות מכלילות ולהעניק לחוויית הלימוד האישית תוכן מהותי.

- בנוסף על כך, למידה מוסרית מן הזיכרון זקוקה למסגרת התייחסות לידע ההיסטורי המונחל

עם זאת, אם אתרי זיכרון אינם רוצים להיתפס כאתרים המיועדים ללימוד עקיף או לפעילות טקסית בלבד, עליהם לשאול את עצמם, מהי תרומתם לחינוך ההומאני במובנו הרחב. עוד לפני עשרים וחמש שנים התחילו אזרחים במקומות רבים במערב-גרמניה של אז וגופים ממלכתיים במקומות אחרים להרחיב את מעמדם של אתרי זיכרון לכדי מוסדות מוסמכים הממונים על מגוון מקיף של משימות: כיום מוסדות אלה מעצבים את הנצחת הקורבנות באתרים ההיסטוריים, דואגים לשימורם של מבנים, של עדויות ושל מסמכים היסטוריים, חוקרים ומפרסמים את ידיעותיהם ומנחילים אותם לדורות הבאים בהיצע חינוכי רחב ורבגוני.

כמה מן המטרות שהוגדרו בשלב ההתחלתי של עבודת ההנצחה הפעילה כבר הושגו, ואף בהצלחה יתרה: זיכרון פשעי הנאצים היה לאבן יסוד בהגדרה העצמית הרשמית והחברתית של גרמניה. היבטים מסוימים בזהות

בעבודתם החינוכית של אתרי הזיכרון, עליהם להניח שהמבקרים בהם הם כולם אנשים בעלי זכויות שקובעים בעצמם את סדר יומם, שמנצלים את זכויותיהם אבל גם בוודאי נתקלים מזמן לזמן בגבולותיהן ובמגבלותיהן, שחורגים מזכויותיהם או מסרבים להעניקן לזולתם. על האתרים ללמד על קיומן של זכויות כתהליך היסטורי, כמושג שהתהווה, ולכלול בכך גם את ההפרה שלהן והסכנות להמשך קיומן.

כך ניתן לכוון את הזיכרון למישור של פעולה: פעולה מעוצבת תמיד באמצעות זכויות - כך היה בעבר וכך זה בהווה. במקום אפקטים רגשיים או הצהרות פוליטיות יש לחדד בלמידה המשותפת מן הזיכרון - גם במפגשים בינלאומיים - את הטעם שבזכויות ובמרחבים לפעולה אישית וגם את הטעם שבהגבלת חירות הפעולה והשפעתה על הזולת. אם יצליחו בכך, יתרמו אתרי הזיכרון תרומה חשובה לעולם טוב יותר, בעל מודעות גדולה יותר לזכויות.

- באתרים בהם התחוללו הפשעים. בעבר רווח בתחום זה השימוש במילות המפתח "דמוקרטיה", "זכויות אדם" או "אנטי-גזענות", לאחרונה נעשה שימוש גם ב"חברותיות" (Zivilität) (פולקהרד קניגה) או ב"אומץ אזרחי" (Zivilcourage) (הרלד זלצר).
- באופן בסיסי, על אתרי זיכרון להיות מרכזים של חינוך מעמיק ויסודי לזכויות. הם מחדדים את משמעות התפישה "הזכות להיות בעל זכויות" (חנה ארנדט) וממחישים כמה עניין זה בסיסי עבור הפעילות האנושית, עבור חירות ואינדיבידואליות, אך גם עבור האחידות החברתית.
- צמצום החינוך לזכויות לחינוך אוניברסלי לזכויות אדם וזכויות יסוד עשויה ליצור הבנה מאד מופשטת של המושג זכות. כמו כן, לימוד של זכויות אדם במנותק מן ההיסטוריה עלול להכתיר מהר מדי בהצלחה את ההכרה בזכויות אדם. כנגד זאת יש להבהיר ללומדים כיצד מושפע האדם היחיד מהיותו בעל זכויות או חסר זכויות במובן הרחב - וכמו כן, כיצד זכויות משנות מרחבי פעולה אפשריים וכיצד הפעולה הננקטת יכולה לצמצם זכויות או להפר אותן.
- המידע הזה מסב את תשומת הלב אל האינטראקציות ההיסטוריות הרבות בין רודפים ובין נרדפים בנאציזם, יחד עם כל משתפי הפעולה האחרים, הפעילים או הסבילים. כך נפתח פתח לעיון בצורות השונות של שלילת זכויות שנחוו על ידי הנרדפים ואף ייפו את כוחם של שוללי הזכויות להחזיק בשליטה מוחלטת על אנשים אחרים.

לפעול במשותף

לפעול במשותף - הקדמה

קָרִין צִימָנס, ברברה קָרְמֶר, קרן פֶּרדוֹ

קָרִין צִימָנס

ילידת 1977, בעלת תואר ראשון בהיסטוריה כללית ובספרות אנגלית באוניברסיטת תל אביב ותואר שני בסוציולוגיה ובמדע המדינה באוניברסיטת היינריך היינה בדיסלדורף. משנת 2010 רכזת תכנית ההתנדבות הגרמנית-ישראלית "קום מתנדב" במרכז התיאום לחילופי נוער ישראל-גרמניה "קונאקט"

מרכזי מאוד. יותר מ-50 שנה מגיעים צעירים גרמנים לישראל לקיים שירות התנדבותי, והודות לתוכנית "קום-מתנדב" קיימת מאז שנת 2010 לראשונה תוכנית שמטרתה לאפשר לצעירים ישראלים להגיע לשנת התנדבות בגרמניה.

פעילות פוליטית, חברה אזרחית, מעורבות חברתית והתנדבות הינם נושאים שזכו בשנים האחרונות לתשומת לב מוגברת, הן בישראל והן בגרמניה. בשתי החברות קמות יוזמות ותנועות המבקשות לשנות את פני החברה ולהשפיע על הפוליטיקה. בישראל היו אלה גלי המחאה החברתית בקיץ של שנת 2011; בגרמניה אלו התבטאו במחאות מקומיות, כגון שטוטגרט 21 וכן בהשעיית תוכנית הגרעין אחרי האסון בפוקושימה. ביחסים בין צעירים גרמנים וישראלים יש לשרותי ההתנדבות תפקיד

ברברה קָרְמֶר

ילידת 1975, בעלת תעודת הוראה לבית הספר היסודי והכשרה בניהול חברתי. התנדבה כמה חודשים בישראל ובשטחים הפלסטיניים. משנת 2001 רכזת חינוכית בקונאקט.

מימין: קָרִין צִימָנס, ברברה קָרְמֶר, ליאורה ארנון, דינה לוטטי, קרן פֶּרדוֹ

בחלק הראשון מציגים ד"ר ירון סוקולוב, סגן דיקן של המרכז ללימודים אקדמיים באור יהודה, והמומחה למדעי המדינה פרופ' רולנד רוט, סקירה אקטואלית על החברה בישראל ובגרמניה וגם עוסקים בשאלה, באילו סוגים של מעורבות (חברתית)-פוליטית ניתן להבחין בשתי החברות ואילו תוצרים הן נושאות. על מנת להבין יותר לעומק את שתי החברות, סיביל פיקו, סוציולוגית, וליאורה ארנון, מנהלת פיתוח ידע באגף להתנדבות בג'וינט, נותנות לנו רקע על התפישה של צעירים בשתי המדינות את נושא המעורבות ואת המבנים בהם היא מעוגנת. רב-השיח בהשתתפות המתנדבים זיו עמרם ויוהנה נויברט, ד"ר ינס קרויטר, הממונה מטעם ממשלת גרמניה על השרות הלאומי (כעת מנכ"ל כוח המשימה בנושא התנדבות) וד"ר כריסטיאן שטפה, לשעבר מנכ"ל אות הכפרה והשלום, אנה-מריה שטוט, מנכ"לית סוכנות Quifd - "איכות בארגוני התנדבות" - מתמקד בשרותי התנדבות בין ישראל וגרמניה ובדיון סביב שאלת ההשפעה של אלה על הפרט והחברה כולה.

אספנו מידע, השווינו והתדיינו - ואנחנו מאחלות לכם הנאה רבה מהקריאה.

קֶרן פֶּרְדוֹ

ילידת 1978, בעלת הסמכה בעבודה סוציאלית ובחינוך חברתי במכללת אליס סלומון לעבודה סוציאלית ומדעי החברה בברלין. מינואר 2010 ממונה על תיאום תכנית ההתנדבות הגרמנית-ישראלית "קום מתנדב" במועצת תנועות הנוער ברמת אפעל, ישראל.

היצע התפקידים ההתנדבותיים במסגרות חברתיות-פוליטיות בגרמניה ובישראל הינו מגוון ביותר. תחת הנושא "לפעול במשותף" שמנו לעצמנו למטרה לאפשר מבט כללי על תחום המעורבות וההתנדבות בשתי המדינות. השאלות הבאות ליוו את העיסוק בנושא: האם ההתפתחויות של השנה שחלפה איפשרו הסתכלות אחרת על המעורבות הפוליטית בשתי המדינות? באילו תחומים מעורבים צעירים גרמנים וישראלים בסביבתם החברתית? מה מעמדם של שרותי ההתנדבות של גרמנים בישראל ושל ישראלים בגרמניה? איך ניתן לנצל את הניסיון הנרכש במהלך חילופי נוער ישראלים-גרמנים ובמסגרת שרותי ההתנדבות, בכדי להעמיק עוד יותר את תחושת המעורבות?

המחאה החברתית בישראל, קיץ 2011

ירון סוקולוב

ב-14 ביולי 2011 שטף את ישראל צונאמי חברתי, התפרצות הר געש חברתי שהיה נצור במשך שנים רבות. איש לא שיער את התופעה החריגה מראש ועדיין לא מבין את משמעויותיה והשלכותיה. אנסה להאיר חלק מהסיבות לכך ומה מאפיין את המחאה הזאת בישראל.

המשבר הכלכלי של שנת 2008 שהביא לקריסת בנקים, פשיטת רגל של חברות כלכליות, מחיקת ערך נכסים, אבטלה גואה, קיצוצים חדים בשירותים ציבוריים השפיע על כל העולם. השלכותיו של המשבר באו לידי ביטוי גם בהפגנות אלימות ברחבי העולם ובמהפכות במדינות הערביות, שחלקן קרובות גיאוגרפית לישראל, מה שמכונה "האביב הערבי". וכמובן גם בישראל, למרות חוסנה הכלכלי החריג, נוכח המשבר הכלכלי העולמי.

השינויים הניכרים שהתרחשו בכלכלה והעלייה המרשימה ברמת התוצר הלאומי הביאו לאחד השינויים הבולטים בסביבה שהחברה האזרחית פועלת בה בעידן החדש – לעלייה תלולה ברמת החיים של האזרחים במדינות המערביות ובישראל. שינויים בדפוסי התעסוקה, בנכסים האישיים ובמבנה הכלכלה הלאומית הגדילו את רווחת הפרט וההפרטה של שירותים חברתיים שברה שיאים. ההנחה הייתה שמפירות הצמיחה ייהנו כל שכבות האוכלוסייה והשוויון יגדל. אך בפועל אי השוויון והפערים בין עשירים לעניים גדלו ומעמד הביניים נשחק והצטמצם.

השינויים הללו הייתה השפעה ניכרת על החברה החדשה. רמת ההשכלה עלתה, הצריכה הפרטית עלתה, העבודה חדלה להיות ערך מקודש ומשאבים רבים מופנים לצריכת שירותי פנאי ולמימוש עצמי. תחת זאת הלכה והתפתחה הכרה בשונות ובקבוצות שפעם היו חריגות ומודרות. המשפחה הגרעינית עברה שינוי ואנו עדים למספר הולך וגדל של משפחות חד הוריות כמו גם גידול במספר הקשישים. שינויים אלה לא הקהו את השונות בחברה הישראלית ולא גישרו על פערים חברתיים וגאוגרפיים, זאת בנוסף לעובדה שלמרות הקדמה הסתבר לפתע שיוקר המחיה לא רק שאינו רק מאפשר להמשיך וליהנות ממה שהורגלנו לו אלא מדרדר אותנו לאחור.

השינויים לא פסחו על הפוליטיקה, המפלגות המסורתיות שוקעות ומספר החברים בהן הולך ופוחת. הן חסרות אידאולוגיה והעומדים בראשן נבחרים בזכות כישוריהם הרטוריים והפרגמטיים, היכולת לעבור מסך, ארגון וממון ולא בזכות יכולת המנהיגות, אישיותם והדבקות בערכים, מתן מענה לחינוך, לבריאות, לתרבות, לתחבורה, לדיור ועוד. הפקידות הציבורית מתחזקת, בעיקר אלה השולטים בתקציבים, השחיתות הציבורית

השינויים לא פסחו על הפוליטיקה, המפלגות המסורתיות שוקעות ומספר החברים בהן הולך ופוחת. הן חסרות אידאולוגיה והעומדים בראשן נבחרים בזכות כישוריהם הרטוריים והפרגמטיים, היכולת לעבור מסך, ארגון וממון ולא בזכות יכולת המנהיגות, אישיותם והדבקות בערכים, מתן מענה לחינוך, לבריאות, לתרבות, לתחבורה, לדיור ועוד. הפקידות הציבורית מתחזקת, בעיקר אלה השולטים בתקציבים, השחיתות הציבורית

מאפייני מחאה זו רבים ואמנה עשרה מהם:

הראשון | זו מחאה חברתית גורפת המונים. לראשונה כ- 500 אלף איש יצאו לרחובות מתוך אוכלוסייה של פחות מ- 7 מיליון איש.

השני | זו מחאה של מעמד הביניים בישראל שמעולם לא יצא לרחובות מסיבות חברתיות. עד היום כל המחאות וההפגנות היו של השכבות הנמוכות וקבוצות שוליים ברחוב הישראלי או מחאות פוליטיות.

השלישי | זו מחאה החוצה השקפות פוליטיות. זו הפגנת העם משמאל ומימין למפה הפוליטית בישראל הכוללת את מרכז הארץ, הפריפריה, הדתיים, הערבים המתנחלים.

הרביעי | זו מחאה שצעירים בשנות ה-20-30 לחייהם מובילים ומתדלקים אותה.

החמישי | זו מחאה שאינה אלימה. למרות המספרים העצומים של המוחים, הנושאים הדליקים, גיל המוחים, המתחים הטבעיים באירועים מסוג זה, המחאה היא "תרבותית" אם ניתן להשתמש במונח זה.

השישי | זו מחאה של העדר הנהגה ברורה אלא של פעילים מרכזיים, אלמונים עד אתמול, שנחשפים לציבור רק במהלך המחאה המתמשכת.

השביעי | העדר מטרות ממוקדות ברורות וקצרות טווח מלבד הרצון לשינוי חברתי והעברת הכדור לשינוי זה לאחריות הממשלה.

השמיני | זו מחאה שהתפרצה על ידי האזרחים ולא ארגוני החברה האזרחית. מה שמעיד על עוצמתה של חברה אזרחית בישראל שלא הכרנו. הארגונים הצטרפו למחאה כגורמים מסייעים ארגונית ולוגיסטית.

רכב - המלצת וועדה נוספת לדרכים להגברת התחרויות בשוק הרכב.

דיור - הורדת מחירי הדירות בדרך של הקצאת קרקע של המדינה במחירים מוזלים ליזמים.

מיסים - הקלה בעול המיסוי לשכבות הביניים.

קרנות פנסיה - קביעת תקרת דמי ניהול לקרנות הפנסיה על מנת שייוותר יותר כסף לחוסכים.

העסקת עובדי קבלן - התמתנות במספר עובדי הקבלן במשק.

אנו רואים שהמחאה החברתית הולידה שורה של וועדות ויוזמות אזרחיות אבל עדיין לא שיפרה את מצבו של מעמד הביניים. דו"ח בנק ישראל שהתפרסם לאחרונה מחזק את הטענה בדבר שחיקת מעמד הביניים בישראל והמשך גידול בפערים החברתיים. המחאה החברתית של היום היא התקווה של מחר. לא מצפים למהפכה, לתפנית של 180 מעלות ממדינה ניאוו-ליברלית למדינה סוציאל-דמוקרטית אלא לשילוב מאוזן בין שתי הגישות, שתיצור חברה קפיטליסטית הומנית. התקווה היא לסולם ערכים שונה שבראשו, צדק חברתי, סולידריות, שוויון, עזרה לזולת, קהילחיות, לשינוי סדרי עדיפות מנוסחאות ונושאים כלכליים לנושאים חברתיים. לחברה טובה יותר עבור ילדינו ונכדינו, למדינה שזכותנו לחיות בה בשלום חברתי, כלכלי ופוליטי. השקעה בחינוך הדורות הבאים ובערך ההתנדבות לטובת הזולת יבטיחו מימוש תקווה זו.

החשיעי | זו מחאה של הסטודנטים שלראשונה יוצאים בהמוניהם לרחובות על נושאים חברתיים ולא על גובה שכר הלימוד באוניברסיטאות.

העשירי | זו מחאה של אמצעי התקשורת המודרנית.

האם השתנה משהו כתוצאה מהמחאה? האם היא תפרוץ בשנית בקיץ 2012 במלוא עוצמתה ואף תדרדר הפעם לפסים אלימים?

שנה היא תקופה קצרה להערכת תוצאותיה של מחאה כפי שקיימת בשנה האחרונה בישראל, אולם השפעתה ניכרת בהצעות לשינוי בכמה תחומים:

צרכנות - המחאה החברתית השפיעה על שינוי ההתנהגות הצרכנית של הישראלים. מקנייה אימפולסיבית-אוטומטית לסקר מחירים והחרמת מוצרים שמחיריהם גבוהים.

חינוך - מימוש החלטת וועדת טרכטנברג (וועדה שהוקמה על ידי הממשלה, כתוצאה מהמחאה, לדון במכלול הנושאים ולהמליץ לממשלה על כיווני פעולה) לחוק חינוך חנים מגיל 3.

תחרותיות במשק - הקמת וועדה (וועדת הריכוזיות) שבין המלצותיה לממשלה להגביר את התחרויות במשק על ידי הקצאה יעילה יותר של ההון ו"להשטיח" פירמידות בשוק ההון על מנת לעודד תחרויות וכתוצאה מכך להוריד מחירים.

מזון - הורדת מחירי המזון על ידי הפחתת מיסי יבוא.

ד"ר ירון סולוקוב

סגן דיקאן ויושב ראש התכנית ללימודי תואר ראשון בבית הספר לחינוך במרכז ללימודים אקדמיים באור יהודה. חוקר בכיר במכון לאחריות אזרחית. דגשים מחקרניים: חברה אזרחית, המגזר השלישי ומינהל קהילתי.

מעורבות אזרחית בגרמניה

רולנד רוט

הדרישה להגברת ההתערבות האזרחית הישירה זוכה כיום לתמיכה הולכת וגדלה בקרב הציבור; וכך גם מחאות נגד החלטות פוליטיות שהתקבלו כדין. בו בזמן מתערערת האמונה בלגיטימציה וביכולת הייצוג של הגופים הפוליטיים המייצגים (מפלגות, פרלמנטים, ממשלות). גם הביקורת על יעילותם גוברת. ניכרת נטייה בולטת ל"פוסט-דמוקרטיה", כפי שתיאר אותה קולין קראוץ' (Crouch) עוד בשנת 2004. תנועות מחאה כמו שטוטגרט 21 קמות מאחר שאזרחים על פי רוב אינם נוטלים חלק בהחלטות ואינם יכולים להשפיע עליהן ישירות. המחאה היא תוצר של תהליך ארוך: הצורך ליטול חלק היה לעניין ציבורי הזוכה כיום לתמיכת הרוב. רוב החברה רואה בחיוב סרבנות אזרחית המופנית נגד הממשלה. זוהי פריצת דרך בדרך לחיזוק הדמוקרטיה. מדובר כאן במעורבות פוליטית, ולא כמו בישראל, בשינוי יסודי של המערכת. תנועות כמו תנועת Occupy נשארות קטנות ושוליות בגרמניה מפני שהפערים הסוציאליים בה עדיין לא גדולים כל כך כמו בארצות הברית או בישראל.

אם מתבוננים ביחס שהמעורבות החברתית הזאת זוכה לו בגרמניה משגיחים בפער ניכר בין האליטות הפוליטיות השולטות ובין שאר האוכלוסייה. מפתיע לגלות שיותר משליש האזרחים שהינם בני יותר משישים תומכים ביוזמות מחאה מסוג שטוטגרט 21. בקרב הצעירים אחוזי התמיכה הם שני שלישים. מחאה והפגנות שייכים היום ל"רפרטואר הפוליטי הרגיל" של האזרחים. ויש הצלחות ישירות בעניין (למשל סגירת הכורים הגרעיניים) מהפכים פוליטיים (למשל בבחירות בבאדן-וירטמברג ובבניילנד-פפאלץ) או הצלחות של קבוצות בעלות אופי מחאתי בעת בחירות (למשל, מפלגת הפיראטים השיגה 8.9% בבחירות לבית הנבחרים בברלין). במדינות מחוז רבות בגרמניה קיימות יוזמות להגברת השתתפות האזרחים בדמוקרטיה (למשל חברת מועצת המדינה לחברה והשתתפות אזרחית בבאדן-וירטמברג, ועדת חקירה בנושא דמוקרטיה בבניילנד-פפאלץ).

הנושאים המעסיקים את תנועות המחאה בגרמניה שונים מנושאי המחאה בישראל; בעוד שבישראל המחאות דנות בשאלות קיומיות (העלאת רמת החיים ומחירי הדירה), נושאי המחאה בגרמניה נוגעים יותר לשאלות עקרוניות, כמו סגירת הכורים הגרעיניים או הריסת תחנת הרכבת בשטוטגרט, וזאת בשל הרווחה היחסית השוררת בה.

המחאות הישראליות בקיץ האחרון נהלו בצורה אמנציפאלית מאוד; מחאות בגרמניה, כמו שטוטגרט 21, מנגד, לא הגיעו לאותן עוצמות רגשיות. הסבר אפשרי לכך הוא שבגרמניה היו הפגנות ומחאות בולטות רבות

בהרצאתי התמקדתי בשאלה אם גם גרמניה וגם ישראל חוות כיום עלייה במספר האזרחים הפעילים – עלייה שיש לה השלכות פוליטיות.

בשנים האחרונות ניכרת בגרמניה עלייה במחאה ובמעורבות הפוליטית ביוזמות אזרחיות. אמנם שתי הצורות קיימות זה זמן רב, אך המחאה התחזקה בבירור בתחומים מסוימים ("התנועה נגד חימוש גרעיני" נגד הוויתור על סגירת הכורים הגרעיניים, מחאות אחרי פוקושימה) ואף הגיעה אל לב הבורגנות (שטוטגרט 21). יחד עם זאת, בתחומים מסוימים המחאות הנוכחיות בגרמניה – בניגוד לשנים קודמות – הינן חלשות יחסית (יוזמות Occupy, מחאות נגד העוני).

השוואת ההתפתחויות בגרמניה ובישראל עולה כי דרכה של גרמניה היא דרך ביניים ואין בה התפתחויות קיצוניות של ממש. עניין זה קשור ברווחה היחסית השוררת בגרמניה ובמיקומה הבינוני של גרמניה בהשוואה לכלל החברות האזרחיות.

בד בבד עם המעורבות הפוליטית נמשכת הפעילות האזרחית באיגודים, בעמותות וביוזמות, כפי שעולה מסקר ההתנדבויות משנת 1999. אמנם גם כאן מועלות דרישות להשתתפות ולשינוי פוליטי, אך בצורה פחות ביקורתית.

עם זאת קיימת גם פעילות אנטי-אזרחית ואנטי-דמוקרטית בחוגי הימין הקיצוני, שעד כה לא נחלה הצלחה מרובה ברמה הפלמנטרית-מפלגתית בגרמניה אך נוכחותה באזורים מסוימים בולטת מאוד ומוצאת ביטוי בתנועות ובחוגים חברתיים (למשל: הפגנות קבועות ב"ימי זיכרון"). מאחר שהחוגים האלה הם על פי רוב בעלי נטיות (ניאו-)נאציות, מקשה הדבר על תנועות ימין פופוליסטיות מתונות יותר.

בגרמניה חל עקרון השויון המוסדי. המדינה ממונה על תחומים רבים של התשתית הציבורית והשירותים הציבוריים – בעיקר במישור המקומי – אבל היא אינה מספקת רבים מהשירותים האלה בעצמה אלא על ידי גוף שלישי (למשל מוסדות הרווחה). כתוצאה מכך המגזר השלישי הוא ממוקד-מדינה ותלוי-מדינה באופן יחסי. בקרב המגזר השלישי ובתחום הסמכות הממלכתי יש מגמות של הפרטה ושל פלפל (אקונומיזציה) שזכות גם לתמיכת המדינה (ניהול ציבורי, cross border leasing וכו'). במישור הרשויות המקומיות נסוגה המגמה הניאו-ליברלית הזאת בשל מחאה אזרחית וכמה תחומי שירות הושבו לסמכות הרשויות המקומיות (שירותי מים, תחבורה מקומית וכו').

השפעתם של אמצעי התקשורת החדשים ושל הרשת ניכרת גם בגרמניה. האינטרנט ואמצעי התקשורת החדשים הקלו את ארגון המחאות האחרונות (בכל העולם) וחיזקו את התביעה לשקיפות ולנטילת אחריות מצד הממשל. כלי התקשורת הללו מבטאים בו בזמן מגמות של הפרטה, יוזמות יחידניות ואינדוידואליות של מחאה. כמו כן גדל השימוש באפשרויות הפיקוח השלטוניות (סוסים טרויאניים של המדינה).

"Alone Together" – כך הגדירה שְׂרֵי טֹרְקֵל (Turkle) את ההשלכות החברתיות של הרשתות החברתיות. הן אמנם מאפשרות לארגן ביתר קלות מפגשים ספונטניים וכיוצא באלה, אבל אין ספק שעוד ארוכה הדרך לאג'נדה משותפת ולהתגייסות חברתית בעלות השפעה לטווח ארוך, המוכרות לנו מן התנועות החברתיות החדשות בישראל ובמקומות אחרים.

(למשל נגד הרפורמה בדמי הבטחת ההכנסה המכונה "הֶרֶץ 4"), אולם אלה לא נחלו הצלחה רבה. אפשר אפוא להניח שקיימת מורת רוח בקרב הציבור, אך שזו לא מצאה לה עד כה מסגרת מלוכדת של תנועה אחת. כמו כן, הסכנה הנשקפת מן המשבר הפיננסי והכלכלי אינה מורגשת בחוזקה בגרמניה עד כה.

מעיון במגמות ובהתפתחויות בגרמניה מתגלה כי מסתמנות בה מגמות מנוגדות. מצד אחד גדל מספרם של התומכים ב"דמוקרטיזציה של הדמוקרטיה" גם במסגרת המפלגות הפוליטיות ובהגברת ההשתתפות האזרחית. אלה הם פני הדברים בעיקר במישור המקומי. בו בזמן מורגשת נטייה אוטוריטרית במישור הממלכתי (היחס כלפי מתנגדי הנאצים הפך לסממן – לדוגמה דרזדן והפיקוח על מכשירי הטלפון הניידים של פעילים נגד מצעד ניאון-נאצי) או הצהרת הקיצוניות (חיובם של כל הארגונים הפועלים נגד הימין לחתום על הצהרת אמונים לדמוקרטיה אם ברצונם לקבל מימון ממשלתי) ונסיגה באחריות הדמוקרטית, הניכרת כעת בהתמודדות עם המשבר הפיננסי העכשווי.

פרופ' רולנד רוט

פרופסור למדע המדינה בחוג לעבודה סוציאלית ובריאות באוניברסיטת מגֶנְדוּרְג-שְׁטֶנְדֵל. חבר מומחה בוועדת החקירה של הבונדסטג "עתיד המעורבות האזרחית". תחומי עניין מחקריים ופוליטיים: דמוקרטיה, תנועות חברתיות, אינטגרציה, זכויות אזרח ואדם.

התנדבות בקרב צעירים בגרמניה

סיבילה פיקו

מביטול חוק החובה לגברים אזרחי גרמניה לשרות צבאי ואיתו גם החלופה בשירות הלאומי/אזרחי, נמצאת גרמניה כעת בתקופת מעבר. במסגרת השרות האזרחי, אשר הוצע לצעירים כחלופה לשרות הצבאי, שולבו בעבר גברים צעירים במסגרות כגון בתי חולים, בתי אבות, בטיפול באנשים עם נכות או בשרותי הצלה. פעילות זו שהייתה עד כה בתוקף שירות חובה, צריכה מעתה להיות מוחלפת בפעילות התנדבותית באמצעות השירות הפדראלי החדש. "שירות הפדראלי להתנדבות" מציע היום מקומות השמה גם לנשים צעירות ולנשים מבוגרות יותר.

הקף הפעילות ההתנדבותית בקרב צעירים

לעתים קרובות נתפשים אנשים צעירים כבעלי עניין מוגבל בפעילות התנדבותית. עם זאת, במבט על מסגרות השירותים ההתנדבותיים, עולה באופן קבוע הביקוש על הצע המקומות. לפי נתונים של המשרד הממשלתי לענייני משפחה, קשישים, נשים ונוער נמצאים כרגע כ-47,000 צעירים בשנת שרות סוציאלית או אקולוגית, והשרות הפדראלי החדש הצביע כבר בתחילת 2012 על יותר מ-35,000 חוזים שנחתמו עם מתנדבים, מספר שהוא גבוה מאוד בהתחשב בתקופה הקצרה כל כך בו הוא קיים. גם היקף הפעילות ההתנדבותית בשעות הפנאי, לצד המסגרת הלימודית או מקום העבודה, גדול יותר בקרב צעירים בהשוואה לקבוצות גיל אחרות. לפי נתונים של סקר מתנדבים מייצג שנעשה כמחקר מחזורי בנושא פעילות התנדבותית, בשנת 2009 עסקו 35% מקרב הצעירים בגילאים 14 עד 24 בפעילות התנדבותית. זאת אומרת שמתוך כ-9 מיליון איש בקבוצת הגיל ישנם 3.15 מיליון צעירים העוסקים בפעילות התנדבותית בשעות הפנאי בצורה כלשהיא². מבחינה כמותית מדובר במידים אחרים לחלוטין מאשר הנתונים של שנת השרות.

בעוד שנת השרות נותנת ללא ספק חוויה מעמיקה יותר של עבודה התנדבותית, לא ניתן להמעיט בחשיבותה של מעורבות התנדבותית בשעות הפנאי. רוב הצעירים מעורבים באופן קבוע ועוסקים פעם בשבוע או יותר בפעילות התנדבותית, אשר מהווה חלק חשוב בחייהם. לעתים קרובות מתקיימת הפעילות בתחומי הספורט, שהוא התחום בו מתרחשת רוב הפעילות ההתנדבותית של צעירים (לדוגמה בתפקיד של מדריכים או באימון חברים צעירים יותר). פעילות התנדבותית רבה ניתן למצוא גם בקרב ארגוני נוער של הכנסייה או בתוך בית הספר, ואחר-כך בתחומי תרבות או מוזיקה, בתנועות נוער, כמו גם בשרותי חילוץ וכבאות. שלא כמו במסגרת שנת השרות, חלק קטן מהפעילות נמצא בתחומים הסוציאליים והבריאותיים. גם פעילות פוליטית נדירה

פעילות התנדבותית הפכה להיות בגרמניה לתחום מועדף למחקרים במסגרת מדעי החברה ונמצאת בערך מסוף שנות ב-90 במוקד ההתעניינות הפוליטית והציבורית. ישנן סיבות טובות לחשיבות המיוחדת שניתנת לפעילות התנדבותית של צעירים, שכן מעורבות מוקדמת של צעירים בקהילה, מהווה לעיתים תשתית להתנדבות מתמשכת גם בגילאים מבוגרים יותר.

התנדבות בשעות הפנאי, לצד לימודים או עבודה

פעילות התנדבותית מוגדרת באופן כללי, כלקיחת משימה או תפקיד המתבצע בתוך קבוצה או ארגון, בהם הצעיר פעיל בשעות הפנאי. מדובר עם כן בפעילות נלוות המתקיימת בחיי היום-יום, לצד בית הספר, האוניברסיטה, ההכשרה המקצועית או העבודה וזאת במסגרות בתחומי החברה האזרחית. כך ניתן למשל להעלות על הדעת מועדוני ספורט ותנועות נוער, מסגרות תרבותיות, קהילתיות או ארגונים ללא מטרת רווח כמו יוזמות, המתקיימות במסגרות של כנסיה או בתוך בית ספר¹. בגרמנית ישנם מושגים שונים המתארים את המונח פעילות התנדבותית. בשנים האחרונות חל שינוי בשיח ובשימוש המושגים, המכוון לכלול מגוון רחב יותר של פעילויות התנדבותיות בהם מוצאים יותר מעורבות חברתית בקרב אוכלוסיית הצעירים.

פעילות במסגרות של שירות התנדבותי

בנוסף קיימת פעילות התנדבותית, המרוכזת בתוך תקופת זמן מוגדרת ומוגבלת. בגרמניה החלו ראשית מסגרות המאפשרות מערך דומה לשירות הלאומי/אזרחי, ונקראו "שנת שרות סוציאלית" או "שנת שירות אקולוגית". כיום נוספו גם תחומים נוספים כגון תרבות, ספורט, פוליטיקה וגם האפשרות לשרות מחוץ לגבולות גרמניה. למסגרות אילו פונים בעיקר צעירים הנמצאים בתקופה שבין סיום הלימודים התיכוניים לתחילת הלימודים המקצועיים או אקדמאיים, ומשרתים בדרך כלל תקופה שבין חצי שנה ל-18 חודש, בהם הם עוסקים אך ורק בפעילות התנדבותית. בדרך זו מתוודעים הצעירים לתחומי עבודה שונים כגון עבודה סוציאלית, בריאות, וארגונים סביבתיים ויכולים בעקבות זאת להחליט האם הם מעוניינים להמשיך בתחום זה באופן מקצועי. בניגוד לפעילות התנדבותית בשעות הפנאי, שנת השרות מוסדרת בתנאים המעוגנים בחוק. הצעירים בשנת שרות זכאים לדמי כיס, דיור ומחייה כמו הפרשות לביטוח לאומי.

משנת 2011 התווספה מסגרת נוספת לשירותים ההתנדבותיים, הנקראת "השרות הפדראלי". כתוצאה

צעירים עם רמת השכלה נמוכה יותר מדובר אך ורק בכל אדם חמישי (19%). גם רקע של הגירה משפיע לרעה על הנתונים, למרות שרבים מהצעירים בעלי רקע של הגירה היו מוכנים להיות מעורבים. במיוחד להם חסרה לעיתים קרובות הגישה למסגרות המתאימות בחברה האזרחית.

מניע מרכזי לפעילות התנדבותית בקרב צעירים, הן בשעות הפנאי וכן במסגרת שירות התנדבותי, הינו היכולת לצבור ניסיון, כמו גם לשפר יכולות אישיות. יכולות אילו הן בעיקר סוציאליות והן הרבה מעבר למה שמלמדים במסגרות בית ספריות. במקום זה ניתן לקדם את המעורבות גם של צעירים בעלי השכלה נמוכה יותר.

שינוי: פחות זמן למעורבות בשעות הפנאי

כשסקר המתנדבים נערך בפעם הראשונה בשנת 1999 נראה היה כי קבוצת הגיל בין 14 ו-24 היא הקבוצה עם המעורבות ההתנדבותית הגבוהה ביותר. רק קבוצת הגיל בין 40 ו-54, הייתה פעילה יותר. בעשר השנים לאחר מכן עלו המספרים כמעט בכל קבוצות גיל ובמיוחד בקרב האזרחים מעל גיל 60, אך בקרב קבוצת הצעירים המספרים אינם משתנים. כיום צעירים מעורבים משקיעים פחות שעות בפעילות התנדבותית. דבר זה נכון בעיקר לגבי תלמידים.

ניתן לזהות כאן קשר ישיר עם השינויים שחלו במערכת החינוך ובשגרה הבית-ספרית. עד כה רוב המסגרות הלימודיות שפעלו במתכונת של חצאי יום והותירו לתלמידים את שעות אחר הצהריים לפעילות פנאי. עם ריבוי בתי הספר שפועלים במתכונת של יום לימודים ארוך, בנוסף למספר שנות הלימודים שצומצם לשמונה שנות תיכון, הלימודים מתקיימים לעתים קרובות גם בשעות אחר הצהריים. גם באוניברסיטאות שנות הלימוד הראשונות קיבלו לרוב מסגרת מובנית ונוקשה יותר מאז שהוכנס מסלול התואר בוגר (BA). עדיין לא ידוע אם בעתיד זה ישפיע על המעורבות ההתנדבותית. השפעת השינויים במערכת החינוך תלויה רבות גם בהצלחה של שילוב המעורבות ההתנדבותית כחלק מתוכנית הלימודים של בתי ספר עם יום לימודים ארוך ואם לתלמידים ולסטודנטים יינתן מרחב תימרון מספיק גדול כדי להכיל מעורבות מסוג זה. השינויים הדמוגרפיים הפוקדים את גרמניה יהפכו את קידום המעורבות ההתנדבותית של אנשים צעירים אלה למכרעת עוד יותר.

סיבילה פיקו

סוציולוגית (M.A.). עבדה שנים רבות בחברת הסקרים אינפֶרְטֶסט, משנת 2000 עובדת כעורכת סקרים עצמאית. מוקדים: חקר המעורבות האזרחית והנוער, תחום התמחות: מעורבות התנדבותית של בני נוער. (לרשימת פרסומים ופרטים נוספים: www.sibyllepicot.de)

יותר, על אף ההתפתחות הדינמית של צורות חדשות לפעילות התנדבותית באמצעות האינטרנט.

מוטיבציה ומבנים חברתיים

צעירים מראים מוכנות גדולה יותר למעורבות ממה שהחברה מסוגלת להכיל. זה נכון הן לגבי השרות ההתנדבותי וכן לגבי הפעילות התנדבותית בשעות הפנאי. הפוטנציאל שגלום בנכונות של הצעירים למעורבות הינו רב ובשנים האחרונות אף גדל עוד בצורה ניכרת, למרות שיש לקחת בחשבון שלעיתים נמדד רק הרצון הטוב של הנשאלים.

משקל רב בקביעה למעורבות התנדבותית של צעירים יש בראש ובראשונה לקרבה למסגרות חברתיות אזרחיות, זאת אומרת, האם הם חברים בעמותות, או משתתפים בקבוצות או צורות התארגנויות אחרות. באלה מוצע לצעירים מגוון של אפשרויות ותמריצים למעורבות. גם למעמד ולרמת ההשכלה של הצעירים ישנו תפקיד מכריע. בקרב צעירים בעלי השכלה פורמאלית גבוהה יותר, או באקרב אלה השואפים לרמה גבוהה יותר, כמעט כל צעיר שני (44%) מעורב בפעילות התנדבותית. בקרב

1. לגבי נושא המעורבות ההתנדבותית קיים סקר נרחב יותר משנות 1999, 2004 וגם 2009. המאמר הזה מתבסס בעיקר על ניתוח הצעירים בהודאת קרן ברטלסמן, להשוואה: פיקו 2011 ו-2012.
2. לפי נתונים של המשרד הממשלתי לסטטיסטיקה וסקר ההתנדבות.

התנדבות והשתתפות חברתית בישראל, 2011

ליאורה ארנון

מאורגן ושאינו מאורגן, התנדבות אפיזודית וחד פעמית, התנדבות וירטואלית וכן מעורבות חברתית הכרוכה בקבלת מלגת לימודים.

הנתונים על התנדבות בישראל, בדומה להגדרות, שנויים במחלוקת, דבר הנובע בעיקרו מעצם ההגדרה של המונח התנדבות. סקרים שונים בוחרים באמצעים שונים לבדיקה ולמידה ועל כן מולידים נתונים מאד שונים. להלן נתונים מהסקר האחרון שערך המרכז לחקר המגזר השלישי באוניברסיטת בן גוריון:

מהממצאים לשנת 2008 עולה כי 48% מהאוכלוסייה מעל גיל 18, עסקו בפעילות התנדבותית כלשהי, בין במסגרת פורמאלית או במסגרת בלתי-פורמאלית. 25% מהישראלים התנדבו במסגרת פורמאלית, לעומת 34% במסגרת בלתי-פורמאלית, כאשר 11% התנדבו בשתי המסגרות גם יחד.

קבוצות הגיל בהן הנטייה להתנדבות פורמאלית היא הגבוהה ביותר הן דווקא הצעירים ביותר (גילאי 18-24) והמבוגרים ביותר (65+) (30.10% ו- 29.8% בהתאמה). כמו כן, דמיון בין שתי קבוצות הגיל הללו, אך במגמה הפוכה, נמצא באשר להתנדבות בלתי פורמאלית: בשתי הקבוצות הללו היו אחוזי ההתנדבות הבלתי פורמאלית הנמוכים ביותר ביחס לשאר קבוצות הגיל. תחומי ההתנדבות הנפוצים ביותר הם רווחה וחינוך.

על אף שנתונים אלה מתמקדים בקבוצות האוכלוסייה שהיא מעל גיל 18, בסקר שנערך על ידי מכון דחף בשנת 2010, עולה כי גם בני הנוער בישראל מתנדבים בשיעורים דומים. כשנשאלו האם משהו מבני משפחתם מתנדב, 65% מבני הנוער המתנדבים השיבו כי יש להם בן משפחה שהתנדב.

ההתנדבות הבלתי פורמאלית נפוצה יותר בישראל בקרב אוכלוסיות מסורתיות כגון בחברה הערבית, הדרוזית והחרדית. קיים קשר הדוק בין הזיקה לדת היהודית לבין ההתנדבות והנתונים מראים כי ככל שהאדם דתי יותר, כך הסיכוי שהוא יתנדב יהיה גבוה יותר.

תחום ההתנדבות בישראל נמצא באחריות משרד הרווחה והשירותים החברתיים, הממנה בכל רשות מקומית רכז התנדבות עירוני הפועל בהנחייתו. במקביל, קיימים גם ארגוני מגזר שלישי הפועלים כ"ארגוני גג" המקדמים את ההתנדבות ברמה הלאומית. המועצה הלאומית להתנדבות- הוקמה על ידי המדינה בשנות ה-70 במטרה לצמצם פערים חברתיים באמצעות מתנדבים. המועצה

בישראל קיימות כמה הגדרות למונח "התנדבות". הבולטת מביניהן נוסחה ב- 2005 במסגרת אמנת ההתנדבות של המועצה הלאומית להתנדבות בישראל ועל פיה פעילות התנדבותית היא:

"תרומת זמן, שירות, מומחיות, ידע, יוקרה ו/או מערכת קשרים ע"י מתנדב, לפחות למשך פרק הזמן לגביו התחייב המתנדב, באופן ישיר או עקיף, לאנשים מוכרים (למעט בני משפחה) ו/או בלתי-מוכרים, לארגונים, למוסדות ולתנועות, לקהילה ו/או לסביבה".

במקביל, ניתן למצוא הגדרות שונות של חוקרים באקדמיה בישראל ובעולם, אשר לכל אחת מהן משמעות מעט אחרת למונח "התנדבות". בפועל ובשטח מצטיירת תמונה מורכבת מאד. על אף קיומן של הגדרות רשמיות ומחקריות אלה, ואולי דווקא בשל ריבוי ההגדרות, אין הסכמה ביחס למונח "התנדבות" והנגזר ממנו, לגבי מיהו מתנדב.

בשנת 2009 הקים משרד ראש הממשלה, את השולחן העגול הממשקי: יוזמה חלוצית שמטרתה לקדם את השיח בין המגזרים בחברה הישראלית - הממשלה, החברה האזרחית והמגזר העסקי. לשולחן העגול הוקמה ועדת משנה לנושאי התנדבות שמטרתה היתה להבנות מיזם לקידום ההתנדבות בישראל. מיזם זה נמצא בשלבי פיתוח. בפני ועדת המשנה של השולחן העגול הממשקי לנושאי התנדבות, נפרשו הגדרות רחבות למונח התנדבות, שהיוו מצע לפעולה ולמידה של נושא ההתנדבות בישראל. המלצת הוועדה הייתה להישען על **פרשנות מרחיבה הנוחתה מענה למאפיינים חברתיים ישראליים ומחייבת עם מגמות בין לאומיות, להרחבת אפשרויות ההתנדבות והגדרותיה**. לשם כך נבחר המונח "**השתתפות חברתית**" כמונח מלווה. ה"השתתפות החברתית" מכילה את תפיסת ההתנדבות הקלאסית ומרחיבה אותה ושמה דגש על מאפיינים חדשניים כמו אקטיביזם, יזמות, התנדבות בכירים, התנדבות מרחוק ועוד. אין מדובר רק בסיוע לנזקק אלא גם בפעולות שאדם עושה במסגרת קבוצות השתייכות שלו מתוך דאגה לאינטרסים משותפים (כגון השתתפות במאבקים ציבוריים).

הרחבת המונח התנדבות להשתתפות חברתית מאפשרת גם **התמודדות עם המגמות המרכזיות שאנו עדים להן בעולם ההתנדבות בכלל ובישראל בפרט**. התנדבות אינה נתפסת רק כפעילות מתמשכת, קבועה במסגרת ארגונית פורמאלית. אנו עדים כיום יותר ויותר לפעילות התנדבותית בעלת מאפיינים אחרים: התנדבות במסגרות לא מאורגנות ובלתי פורמאליות, אקטיביזם חברתי

ליאורה ארנון

כיום "מנהלת פיתוח ידע" באגף להתנדבות בג'וינט-ישראל, שירותי התנדבות לבני נוער ולמבוגרים. בעברה מנהלת מחוז מרכז בעמותת "ידידים למען הנוער והחברה" ויו"ר עמותת "סהר - סיוע והקשבה ברשת", תמיכה פסיכולוגית עבור אנשים אובדניים.

"מחויבות אישית" - הינה תוכנית של מנהל חברה ונוער במשרד החינוך, המתבססת על ההתנסות בשתי מערכות שונות: בבית הספר עצמו ובמוסדות וארגונים בקהילה. מטרתה העיקרית היא ההכרות וההשתלבות בחברה הדמוקרטית הבוגרת - כאזרח מעורב ופעיל. התוכנית מופעלת במרבית בתי הספר התיכוניים בישראל בכיתה י'. במסגרתה נדרש התלמיד לשישים שעות מעורבות חברתית בקהילה, בפרויקט לבחירתו. בתום התקופה ניתנת הערכה מילולית, המופיעה בתעודת הבגרות.

"תעודת בגרות חברתית" - הינו יוזמה חדשה במשרד החינוך, במטרה ליצור מסמך הערכה על פעילות התנדבותית בכל השלבים שעוברים בני הנוער אחרי שסיימו את לימודיהם: צה"ל, אוניברסיטאות ומקומות עבודה. במסגרת הפרויקט, מוענקת לבוגרי התיכון שהיו פעילים חברתית ואזרחית ברצף של שלוש שנים לפחות (י'-י"א-י"ב), "תעודת בגרות חברתית" בנוסף לתעודת הבגרות המסכמת את הישגיהם הלימודיים.

היא הגוף הרשמי של מדינת ישראל להוקרת מתנדבים, עוסקת ביצירת שיתוף פעולה בין ארגונים, בהכשרות, ימי עיון וכנסים בתחום ההתנדבות ובקידום ההתנדבות ברמה הלאומית. גם המרכז לפיתוח ידע ויוזמות בהתנדבות של ג'וינט ישראל התנדבות, פועל לפיתוח תשתיות לקידום ההתנדבות בישראל, להעמקת ולפיתוח הידע בתחום ההתנדבות, להפצת והנחלת הידע לכלל העוסקים בתחום ולפיתוח מודלים חדשניים המותאמים למגמות החדשות ביותר בעולם ההתנדבות. לצידם פועלים גם ארגונים בשם רוח טובה - העוסק בחיבור בין מתנדבים פוטנציאליים לארגונים המעוניינים להפעילם, וחברה טובה - הפועלת למציאת הזדמנויות התנדבותיות חד פעמיות למעוניינים בכך.

בישראל ישנן מספר תוכניות מרכזיות שמטרתן לקדם התנדבות בקרב בני נוער:

עמ"ן - עיר מתנדבת נוער, תוכנית הדגל של ג'וינט ישראל התנדבות, הוקמה ב- 2003 בשיתוף עם משרד החינוך והרשויות המוניציפאליות, במטרה להגדיל משמעותית את ציבור מתנדבי הנוער, בשאיפה לשלבם בחברה כסוכני שינוי והשפעה וכאזרחים פעילים לעתיד. עמ"ן עוסקת בחיזוק התשתיות להתנדבות נוער במרחב המוניציפאלי, תוך יצירת שותפות אסטרטגית תלת מגזרית עם בכירים ברשות המקומית, ארגוני מגזר שלישי וחברות עסקיות. התוכנית פועלת כיום ברבע מהרשויות בישראל בכל המגזרים, החברות והקהילות ופונה לכל האוכלוסיות בחברה.

36 מרכזי צעירים של ג'וינט ישראל בשיתוף עם משרדי ממשלה שונים וקרנות פילנתרופיות, הפזורים ברחבי ישראל, נותנים מענה לאלפי צעירים ישראלים בתחומים של מעורבות חברתית, השכלה, דיור, תעסוקה, תרבות ועוד. מתברר כי אחד הגורמים המרכזיים להשארת צעירים ביישוב שבו הם פועלים, ובעיקר בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית, הוא מידת מעורבותם ומידת יכולתם להשפיע על מדיניות ולשנותה. מרכזי הצעירים מפעילים מיזמים חברתיים רבים בהשתתפות אלפי צעירים ביישובים השונים.

שירות במסגרת התנדבות גלובאלית, למרות היותו טרנד כלל עולמי, מסיבות חברתיות שונות, נמצא בארץ רק בשלבי התעוררות. תבל בצדק, עמותה ישראלית המעודדת קהילת ישראלים ויהודים מהארץ ומהעולם להתנדבות בעיקר בנפאל ובהאיטי, עוסקת בסוגיות מרכזיות בנושאי עוני עולמי, פערים חברתיים והרס סביבתי. התוכניות הן בין 5 שבועות ל-4 חודשי התנדבות, ומלוות בלימוד משמעותי בין תרבותי ויהודי לצד העשייה החברתית.

קום-מתנדב הינו דוגמא נוספת למיזם התנדבות בינלאומי חדש, אשר פותח במטרה להרחיב את שיתופי הפעולה בין ארגונים בישראל ובגרמניה ולחזק את התשתיות הקיימות לקשרי הנוער והצעירים. במסגרת תוכנית חינוכית עם מערך הכשרה וליווי מקיף, מוזמנים מדי שנה עד ל- 20 צעירים ישראלים לחוות מקרוב את החיים בגרמניה ולהתנדב בפרויקטים חברתיים שונים לתקופה של 12 חודשים.

חשוב לציין, שבשונה ממקומות רבים בעולם, התופשים את המונח נוער (Youth) על רצף הגילים שבין 12 ל-24 או אף 26, בישראל, בעיקר בעקבות השירות הצבאי, נהוג להגדיר את בני 12-18 כבני נוער ואת בני ה-18-30 כצעירים. התוכניות שהוזכרו עד כה, מתמקדות בבני נוער אשר נמצאים עדיין במסגרת מערכת החינוך הפורמאלית ומכאן שמשקיעים בהתנדבות מספר שעות שבועיות.

עם סיום התיכון, החל מגיל 18, נפתחת האפשרות למסגרות שונות של שירות התנדבות: התנדבות "במשרה מלאה" למשך שנה או יותר;

שנת שירות הינה מסגרת המאפשרת לצעירים ישראלים, לדחות בשנה את גיוסם לצה"ל על מנת לבצע שנת התנדבות בפעילות חברתית, קהילתית, תנועתית, פעילות באזורי מצוקה ועם נוער עולה. שנת השירות אינה חלופה לשירות הצבאי ומתבצעת במסגרת תנועות נוער, אירגונים ותנועות התיישבות.

השירות הלאומי / אזרחי הינה אפשרות העומדת בפני מי שאינו מתגייס לצה"ל הן בשל פטור מהשירות הצבאי ו/או מתוקף החוק. להבדיל מהשירות הצבאי, השירות הלאומי והאזרחי הינו על בסיס התנדבותי בלבד ולא חלה חובה בדין לשרת. השירות נערך במסגרת מוגדרת ומחייבת מבחינת אורך השירות, והדרישות השונות במהלכו. בשירות הלאומי-אזרחי משרתים ב-2011 כ-13,000 צעירות וצעירים. מתוכם, כ-2,000 מהחברה הערבית וכ-800 מהחברה היהודית-חרדית.

“הרגשתי כמו בסרט..”¹

תפישות, השפעות ומעמדן של תוכניות התנדבות בשתי המדינות

רב-שיח

אחרים. בדרך זו משפיעים המתנדבים על החברה יותר ממה שנהוג להניח.

שהות המתנדבים הגרמנים בישראל, המגיעים לישראל כבר מסוף שנות ה-50 הפכה לאחד מעמודי התווך של היחסים בין גרמניה לישראל. ממשלת גרמניה הציבה לעצמה כמטרה לתמוך בכל מתנדב המשרת מחוץ לגבולות גרמניה.

שר-שלום ג'רבי: שרותי ההתנדבות בארץ פועלים על בסיס העיקרון לפיו “אלה התורמים, נתרמים בחזרה”. לשרת את המדינה זוהי זכות וגם חובה. על-פי חוק בישראל, גברים משרתים בצבא שלוש שנים, ונשים שנתיים. מסיבות דתיות בנות חרדיות פטורות משרות צבאי, כמו גם האוכלוסיה הערבית. גם אנשים בעלי נכות, אנשים עם בעיות בריאות או אלה המוגדרים כאנשים בסיכון פטורים משרות צבאי. רק לקבוצות האוכלוסייה הפטורה משירות צבאי, ניתנת האפשרות להתנדב בשירות לאומי/אזרחי.

השרות הלאומי, שעומד לרשות הקבוצות שהזכרנו קודם, מאפשר לתרום לחברה ולזכות בתנאים מטיבים בחיים המקצועיים בעתיד. השרות הלאומי הוא שרות וולונטארי שנמשך בין שנה לשנתיים. גיל המתנדבים נע בין 17 ל-24. ישנם כ-5,000 מסגרות כגון בתי-חולים, בתי-אבות, או פנימיות בהן ניתן לשרת. בשנת 2011 עמד מספר המתנדבים על 15,000 ובהשוואה לשנת 2004 (8,600) ניתן להצביע על עלייה ניכרת. קבוצת המתנדבים בשרות הלאומי מורכבת מ-12% חרדים ו-15% ישראלים ערביים. ההנהגה הפוליטית של שתי קבוצות אלה מתייחסת לשרות הלאומי בביקורתיות ולעיתים אף בעוינות, בטענה שכך נשים צעירות עלולות לפגוש גברים צעירים. בנוסף ישנם חששות של פתיחות יותר כלפי החברה האזרחית בישראל. כ-200 מתנדבים משרתים במסגרות בחוץ לארץ.

מנחה: גברת שטודט, האם ישנם נתונים מחקריים לגבי השפעתם של שרותי התנדבות?

אנה-מריה שטודט
מנהלת הסוכנות Quifd – שירות התנדבותי איכותי והמנהלת העסקית של תחום המעורבות האזרחית בעמותה למען נוער ועבודה סוציאלית בברלין. מוקדי עניין: תקן איכות לשירותי התנדבות, השפעותיהם של שירותי התנדבות.

איזו השפעה יש לתוכניות התנדבות על החברה הישראלית והגרמנית? מה מניע אנשים צעירים לבלות תקופה בחייהם כמתנדבים בארץ זרה ואילו חוויות הם עוברים במשך השרות? במה מתאפיין שרות התנדבותי מוצלח? שאלות מסוג זה ואחרות נידונו על ידי מתנדבים לשעבר ובהווה, נציגי ארגונים השולחים וקולטים מתנדבים, ונציגים מהמשרדים הממשלתיים הרלוונטיים בישראל ובגרמניה.

הדיון נפתח בשתי מצגות קצרות מפי ד"ר ינס קרויטר ושר-שלום ג'רבי והונחה על ידי קרן פרדו וקתרין צימנס, רכזות תוכנית ההתנדבות הישראלית-גרמנית “ipm-מתנדב”.

ינס קרויטר

נולד בשנת 1965, כומר אוונגלי ועורך דין מוסמך. בשנים 1985-1986 עשה את שירותו האזרחי בישוב הקהילתי נס עמים בישראל. משנת 2006 מכהן כממונה על השירות האזרחי ומשנת 2011 גם כממונה על השירות ההתנדבותי. מתחילת 2012 מנהל צוות השירות ההתנדבותי במשרד הממשלתי לענייני משפחה, אזרחים ותיקים, נשים ונוער.

ד"ר ינס קרויטר: תוכניות התנדבות משפיעות במישורים שונים – הן משפיעות על המתנדבים עצמם, על החברה ממנה הם מגיעים, על המקום בו הם עושים את השרות וגם על כל הארגונים האחראים על השרות. יש להתייחס להיבטים השונים הללו. שרותי ההתנדבות חשובים עבור החברה, אך יש להימנע מהפיכתם למטרה בפני עצמה. המתנדבים הם העומדים במרכז – הן בגרמניה והן בישראל. שרות התנדבותי מפתח כישורים חיוניים לשוק העבודה, אך מסייע למתנדב הרבה מעבר לכך. השרות ההתנדבותי הינו צעד ראשון למעורבות אזרחית ממושכת. הוא מאפשר ראייה רחבת אופקים ויכול לסייע למתנדב להבין טוב יותר את החברה אליה הוא משתייך. צעירים רבים נעזרים בשנת ההתנדבות כדי לברר כוונות אפשריים, לפני שהם מחליטים על דרכם המקצועית.

השרות משפיע גם על הסביבה המיידית של המתנדב/ת – על חברים ומשפחה. המפגשים שמתרחשים מניעים תהליכי למידה – למשל בשיחות בין מתנדבים גרמנים בארץ לבין חיילים ישראלים, או במפגש בין מתנדבים ישראלים בגרמניה אודות נושאי דת או נושאים רלוונטיים

מעגל החברים שלי הייתה סקרנות רבה לגבי המצב בישראל – אבל גם חששות.

מנחה: מר עמרם, למה אתה החלטת להתנדב בגרמניה?

זיו עמרם: אני לא מרגיש שאני מייצג בקבוצת המתנדבים הישראלים בגרמניה, כי אין לי קשר משפחתי לגרמניה או לשואה. אני פגשתי בטיולים שלי הרבה גרמנים, דבר שעורר בי סקרנות ועניין בגרמניה. באמצעות פרויקט קום-מתנדב נתנה לי הזדמנות לבוא לכאן ולפגוש חברים שפגשתי בטיולים. אני רואה את עצמי בעיקר כבן אדם צעיר בגרמניה, ולא בהכרח כישראלי בתוך ההקשר ההיסטורי. אני שייך לדור שרוצה לטייל אחרי השרות הצבאי. רבים מאיתנו מחפשים סוג של הרפתקה וחופש אחרי השרות הצבאי הקשה. זה בעיקר מה שהניע אותי.

שר-שלום ג'רבי: התפיישה בארץ לשירות הלאומי היא שונה: מי שעושה שרות לאומי נתפס קודם כל כמי שלא עושה שרות צבאי. בעיני רבים הם נחשבים כמשתמטים. אבל עבור נשים דתיות למשל השרות הלאומי נחשב מאוד, והן משרתות כך את המדינה. עבור דתיים וערבים ישראלים השרות הלאומי מהווה כרטיס כניסה לחיים המקצועיים. אחרי סיום השרות ההתנדבותי הם זכאים לאותן זכויות כמו מי שסיים שרות צבאי. עבור צעירים ערבים הסיבה העיקרית לשרות היא תרומה לקהילה שלהם.

מנחה: שילוב של צעירים ושוויון הזדמנויות הן מסרות חשובות בישראל. איך זה בגרמניה?

ינס קרויטר: אינטגרציה של אנשים עם רקע של הגירה הוא נושא מרכזי בגרמניה. גם השרות ההתנדבותי הציב לעצמו מטרה להגדיל את מספר הצעירים בעלי רקע של הגירה. מסגרות התנדבותיות תופסות את עצמן כאליטה, ונחשבות כ"בונוס" בקורות חיים.

מנחה: איזו השפעות של השרות ההתנדבותי ניתנות למדידה?

כריסטיאן שטאפה: ישנם מעט מאוד נתונים, ויותר "מדידות של רגש". מבחינה אמפירית, ההשפעה החברתית של העשייה שלנו אינה מוכחת, אך היא מתגלה בשיחות עם המתנדבים. המחזורים הראשונים של מתנדבי אות הכפרה והשלום הוזמנו על ידי דוד בן גוריון במילים אלה: "אתם השגרירים של גרמניה". מתנדבים תרמו לכינון היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות. כמו כן, מתנדבי אות הכפרה והשלום השפיעו רבות בקידום הדיאלוג וההבנה ביחסים שנוצרו בין גרמניה ופולין, גרמניה וישראל וגרמניה וצרפת בעיקר בכל הקשור להכרה של החברה הגרמנית באשמה ובאחריות על הפשעים שנעשו. באתרי הזיכרון בגרמניה עובדים כיום בעיקר מתנדבים לשעבר של ארגון אות הכפרה והשלום.

ינס קרויטר: גם מחקר שנעשה עוד לפני ביטול חובת השרות הצבאי בגרמניה, בנוגע להשפעה החברתית של

אנה-מריה שטודט: אין הרבה מחקרים בעניין. מחקר אמריקאי, שהשווה בין מתנדבים מחוץ לגבולות המדינה ואלה ששירתו בתוך גבולות המדינה, הגיע למסקנות הבאות:

- פיתוח כישורים חברתיים, הינו נתון הניתן למדידה באופן מצומצם בלבד. המתנדבים עצמם, לעומת זאת, העידו על כישורים חברתיים מוגברים במידה רבה מאוד.
- נמדדו שינויים מזעריים בלבד בכישורים אישיים.
- כמעט ולא נמדדו שינויים במעורבות האזרחית. רוב המתנדבים הצעירים הפגינו מעורבות אזרחית גבוהה גם לפני תחילת ההתנדבות.
- האוריינטציה המקצועית השתנתה בעקבות שרות התנדבותי.
- כישורי השפה גדלו בצורה ניכרת.
- הכישורים המקצועיים גדלו גם הם בכל החומים.

מנחה: מר שטאפה, מניסיוןך האישי, האם אתה שותף להערכות הללו?

כריסטיאן שטאפה: ברצוני לסתור את דברי מר קרויטר: התועלת החברתית בשרות ההתנדבות מתגלה בעיקר ברגעים בהם המתנדבים מרוכזים בעניין אחר חוץ מבעצמם. הנסיון לצאת מעצמך וליחס חשיבות למהו חוץ ממך הוא העניין המרכזי פה. אות הכפרה והשלום שולח מתנדבים המעוניינים לעסוק בשאלות של תוכן. המתנדבים חוזרים עם רשמים אשר "מאתגרים" את סביבתם: בבית כל אחד רגיל לראות את עצמו כמומחה לארץ השנייה. תחושת "האתגר" תורמת א' למתנדבים עצמם, ב' גם לקהילה ממנה הם באים אשר נאלצת להתמודד עם הרשמים החדשים ועם הסתירה בהנחות המקובלות בה.

ד"ר כריסטיאן שטאפה
 נולד בשנת 1959, תיאולוג. בין השנים 1999-2012 מנכ"ל ארגון "אות הכפרה והשלום". חבר הנהלה בוועדת הפעולה שירות למען השלום (Aktionsgemeinschaft Dienst für den Frieden) משנת 1999. חבר בחבר הנאמנים של "המכון לכנסייה ויהדות", יושב ראש חבר הנאמנים של קרן "עמך" משנת 2009.

מנחה: גברת נויברט, מה גרם לך לעשות שרות התנדבותי בישראל?

יוהנה נויברט: הסיבה העיקרית הייתה האמונה שלי כנוצריה אדוקה. לכל המשפחה שלי יש זיקה לישראל וגם אמא שלי התנדבה בישראל. בנוסף הייתי פשוט סקרנית והיה לי חשק, להכיר משהו חדש. גם בקרב

קול מתוך הקהל: (ישראלי) היחס לשרות התנדבותי בישראל משתנה: אנשים צעירים רוצים לעשות הפסקה אחרי השרות הצבאי. המתנדבים הישראלים בגרמניה מהווים אתגר לגרמנים ולישראלים: כאן טמונה התועלת, להכיר בזה ולהביא למודעות.

קול מתוך הקהל: (גרמני) כשהמתנדבים חוזרים הביתה חשוב שיהיה ארגון המלווה את חזרתם. אחרת ישנו סיכון שהמתנדבים נופלים עם חזרתם לתוך חור רגשי. בנוסף דרושה מידה רבה של יוזמה אישית כדי לעשות רפלקציה עצמית לחוויות החדשות וכדי לעשות בהן שימוש. רצוי לאפשר לצעירים אלה נוכחות גדולה יותר בחברה שאליה הם חוזרים.

קול מתוך הקהל: (ישראלי) אני שייך לערבים הישראליים בין מתנדבי קום-מתנדב וכבר השלמתי לפני זה שנתיים של שרות לאומי בישראל. יש לי שאלה לגבי הקביעה שישנם רק צעירים מעטים עם רקע של הגירה שמחליטים לעשות שרות התנדבותי. האם לפי דעתכם הסיבה לכך נעוצה במהגרים/ות עצמם?

השאלה השנייה שלי מתייחסת לשוויון הזדמנויות שאמור ליצור שרות בישראל: לפי דעתי הבעיה גם נעוצה בהכרה המועטה שעניין זה זוכה מצד ההנהגה. אני לא מרגיש מיוצג במישור הזה.

הערה אחרונה: לפי דעתי מטרת השרות ההתנדבותי אינה הוספת "נקודות בונוס", אלא הזדמנות להכיר חברה אחרת. צריך להיות ישר ולדבר על הבעיות באופן גלוי. לא מספיק להצהיר שכולם היו נורא "נחמדים". הדיאלוג, לפי דעתי, הוא הדבר החשוב. לעתים קרובות זה חסר בפרויקטים ציבוריים.

ינס קרויטר: המהגרים/ות, ובעיקר 1.8 מיליון הטורקים שחיים כיום בגרמניה, אינם מיוצגים מספיק בשרותים ההתנדבותיים.

שר-שלום ג'רבי: בארץ ישנה עליה בשרות ההתנדבותי מחוץ לגבולות ישראל. זה משפיע על השרות הלאומי ועל השרות הצבאי. אנשים צעירים הם שגרירים מושלמים של המדינה כי הם כנים ואינם מונעים מסיבות פוליטיות.

אפשר לסכם שישנה לפחות תחושה של שרות התנדבותי במדינה אחרת השפעה מכרעת על המתנדבים וסביבתם הישירה ושהם פועלים כסוכנים המפיצים את חוויותיהם בסביבתם. לכן ניתן להניח שהמתנדבים הללו ישפיעו על החברה בה הם חיים גם בטווח הרחוק.

שר-שלום ג'רבי
משנת 2010 ראש מנהלת השירות האזרחי-לאומי. בין השנים 2005-2009 מזכ"ל מפלגת בית יהודי. בעל תואר ראשון בחינוך ותואר שני במדע המדינה ומנהל ציבורי.

יִהֲנָה נױֶבֶרט
נולדה בשנת 1991, קיבלה את תעודת הבגרות בשנת 2010. מאוקטובר 2010 עד יולי 2011 התנדבה בבית אבות בפתח תקווה בתיווך הארגון "שירותי התנדבות בישראל" (הגושרים). עובדת זה שש שנים בתחום העבודה עם הנוער במסגרת הקהילה הכנסייתית שלה בגרמניה.

שרות התנדבותי, הראה שיש יותר השפעות מורגשות מאשר מדידות. השרות הלאומי השפיע על אנשים ולעיתים אף הכריע בבחירת הכיוון המקצועי.

מנחה: אלו הזדמנויות טמונות בשרות התנדבותי בגרמניה עבור המתנדב הישראלי?

כריסטיאן שטאפה: לעיתים קרובות ישנה זווית משפחתית-ביוגרפית לשרות בגרמניה. רבים מספרים שהשרות בגרמניה איפשר להם הצצה לנושאים שהושטקו במשפחותיהם. להתעסקות בנושא יש לעיתים גם יכולות מרפא.

חשוב מאוד להפגיש את המתנדבים הישראלים ישירות עם בני גילם ועם החברה האזרחית בגרמניה על מנת לאפשר להם לפתח דימוי יותר מציאותי של גרמניה.

זיו עמרם
נולד בשנת 1987. זה שנים רבות חבר בתנועת הנוער "השומר הצעיר", במסגרת התנועה השלים שנת התנדבות בישראל. מספטמבר 2011 מתנדב ב"קום מתנדב" במרכז המפגשים לנוער "במגדל" (Am Tower) באֶוֶרְשְׁלֵייִסְהֵיים.

גרמניה אינה "חזיון תעתועים מפלצתי", אך גם לא "סימביוזה רומאנטית", אלא פשוט כך כפי שהיא. ההבנה הזאת מהווה התקדמות אדירה וזוכה ליותר הכרה גם בחברה הישראלית.

מנחה: גברת נויברט, מר עמרם, איזה חוויות חוותם בשרות ההתנדבותי שלכם?

יונה נויברט: חוותי את החברה הישראלית כמאוד פתוחה ותקשורתית ולמדתי לתקשר בצורה פתוחה יותר. בנוסף חשתי כל יום בעבודה שלי עם ניצולי שואה עד כמה הם מעריכים את התמיכה שלי.

זיו עמרם: בזמן שנת השירות שלי בישראל גרתי עם צעירים אחרים בסוג של "קומונה". הרגשתי שם חלק מקהילה. בגרמניה זה היה אחרת: היה לי קשה לפתח תחושה של שייכות ולהרגיש שאני עושה למען החברה.

משמאל: קתרין צימנס, ינס קרויטר, שר-שלום ג'רבי, ד"ר כריסטיאן שטאפה, אנה-מריה שטודט, יוקנה נויצברט, זיו עמרם, קרן פרדו

לפעול במשותף – סיכום ומסקנות

ברברה קָרְמֶר, קרן פֶּרְדוֹ וקָתְרִין צִימָנס

כמו כן נדונו חשיבותה של הרפלקציה העצמית ואפשרויות התמיכה בה בכל הנוגע לפעילות נגד אנטישמיות ונגד גזענות ולמעורבות למען זכויות אדם והבנה בין-תרבותית. על הארגונים להסב את תשומת לבם במשך המפגש אל המשתתפים כאינדיבידואלים ואל הרקע שממנו באו ולא להניח מראש שהם כולם דומים זה לזה. במסגרת הדיונים נשמעו דעות שונות בנוגע לשאלה אם ועד כמה יש לעודד בני נוער וצעירים להיות מעורבים ולהשתתף בשינויים חברתיים או אם היוזמה למעורבות שכזו צריכה לבוא מהם.

מן הדיון בקבוצות העבודה כמו גם מדיוני הפאנל עולה כי יש צורך להוסיף ולחקור את מידת ההשפעה שיש להשתתפות במפגש נוער גרמני-ישראלי או לשירות התנדבות בארץ אחרת על התפתחותם ובעיקר על המשך מעורבותם של אותם משתתפים. נוסף על כך יש לדון במשותף בשאלה כיצד חוויות המשתתפים יכולות להשתלב בשתי החברות האזרחיות בצורה פוריה עוד יותר וכיצד ניתן ליצור מרחבי מעורבות לבני נוער ולצעירים – שכן הממצאים מעידים כי אלה מעוניינים בכך.

לאחר ההרצאות המעניינות ומעוררות המחשבה נדונו בקבוצות עבודה השאלות הבאות: כיצד תורמים מפגשי הנוער בין גרמניה לישראל או שירות ההתנדבות בארץ אחרת לבני הנוער? כיצד אפשר לשלב את חוויותיהם במעורבות חברתית בצורה פעילה וכיצד והיכן יכולות להימצא להם אפשרויות למעורבות שכזו? כיצד אפשר לתמוך בפעילות נגד אנטישמיות וגזענות?

הארגונים הפעילים בחילופי נוער ובשירותי התנדבות מציעים לבני נוער ולצעירים אפשרויות מגוונות להמשך מעורבותם לאחר השתתפותם בתוכניות. התשתיות לכך כבר קיימות, אך השימוש באמצעי תקשורת חדשים ובאינטרנט עדיין מצומצם. בנושא זה יש מקום להיפתחות הארגונים ולהתרחבות פעילותם. החוויות שנאספו במשך החילופים או השירות ההתנדבותי כמו גם רפלקציה משמעותית על חוויות אלו מהוות מרכיב מרכזי בביסוס המשך המעורבות.

בתחום שיתוף הפעולה בין גרמניה לישראל ישנן מסגרות שגם בני נוער וצעירים יכולים להיות פעילים בהן, כגון איגודי הערים התאומות וצוותי החברה לשיתוף פעולה גרמני-ישראלי (DIG). אולם לעתים קרובות בני נוער וצעירים אינם מתעלים את חוויותיהם מן המפגש ואת הקשרים שיצרו בזכותו לפעילות באגודות אלו. כאן ראוי לפתוח את שערי הארגונים בפניהם. אחת הדרכים האפשריות לעשות זאת היא לשותף אותם כמדריכים במפגשים הבאים.

לחות שונות

חילופי נוער בין גרמניה לישראל בהקשר רב-תרבותי יוחאי נדן וביאנקה אלי

גיוון אנושי וריבוי תרבותיות

מודעות לאופני תפיסת ה"אחר" כמו גם ה"עצמי", ומנגישים את המגוון התרבותי הקיים. נְלֵא –עלולים מפגשי נוער בינלאומיים דווקא לחזק דעות קדומות וסטריאוטיפים ולהביא לתוצאה מנוגדת לתוצאה הרצויה של החילופים הבינלאומיים.

בשנים הראשונות של מפעל החילופים בין גרמניה לישראל השתתפו בעיקר גרמנים ממוצא גרמני וישראלים יהודים ממוצא אשכנזי, שבשל הסיפורים

דברים רבים משותפים לגרמניה ולישראל. בין היתר, ששתי החברות הינן מדינות הגירה. זרמי הגירה מגוונים מגדירים את המציאות החברתית, התרבותית והאישית של תושבי שתי הארצות ומעמידים אתגרים חברתיים גדולים. אתגרים אלו משיקים בין השאר לשאלות מהותיות בתחום החינוך והעבודה עם בני נוער. בהתאמה, גם בתחום עבודת הנוער הבינלאומית מתעוררים אתגרים ושאלות מהותיות.

במחקרה על עבודה בינלאומית עם נוער מצביעה אשת החינוך אנה וינקלמן (Winkelmann) על הדגש החזק שמושם בעבודה עם בני הנוער על השייכות הלאומית של המשתתפים. הדבר מתבטא החל מהשם הניתן לבני הנוער המשתתפים המכונים "משתתפי הקבוצה הגרמנית, הסרבית, הצרפתית" וכו'. על כך נמתחה ביקורת מנקודת מבט חינוכית, שכן כך עלולה להיווצר האחדה (הומוגניזציה) לשונית של בני הנוער בתכניות בינלאומיות של חילופי בני נוער מחזיקים באזרחות, וגם ניתן להניח שהם מזדהים בדרך זו או אחרת עם הלאום שלהם (או הלאומים שלהם!), אולם היבטים חשובים אחרים בזהותם של המשתתפים (כגון שפות אם נוספות, שייכות דתית, מוצא עדתי, אתני ותרבותי, מגדר, נטייה מינית, מקום מגורים, הקשר משפחתי וכו') נדחקים בשל כך לשוליים, ונחשבים כלא-רלוונטיים לחילופים –על אף שהם עשויים להיות בעלי חשיבות רבה לאחדים מהמשתתפים. התמקדות בשייכות הלאומית תוך הזנחתן של קטגוריות זהות אחרות מובילה לכך שהשייכות הלאומית נוטה להיות קטגוריה בלעדית מבעדה מוסברים מחשבות, רגשות, התנהגויות, ועמדות של חברי הקבוצות השונים. באופן זה, כל החוויות וההתנסויות הקבוצתיות –ביניהן גם סכסוכים ואי-הבנות בין חברי הקבוצות –נתפסים כחלויים באופן סיבתי בשייכותם לקבוצת לאום מסוימת (למשל: "היא מתנהגת ככה כי היא ישראלית / גרמניה"). דבר זה נובע על פי רוב מן ההבנה היומיומית הרואה תרבות ולאום כזהים זה לזה. כלומר: תרבות או לאום מוצגים כמהות כמעט מולדת ובלתי ניתנת לשינוי, אליה נכרכות תכונות אופי מסוימות. אנו סבורים כי מתפקידם של מדריכי המפגש לצאת כנגד ההבנה היומיומית של המושג "תרבות" בעזרת אמצעים חינוכיים המעוררים

ד"ר יוחאי נדן

ליד 1976, סיים את לימודי התואר השני בביה"ס לעבודה סוציאלית אלס סלומון בברלין. עבודת המחקר שלו עסקה בתכניות חילופי הנוער בין גרמניה לישראל. את תואר הדוקטור השלים באוניברסיטת חיפה בנושא "השיח הרב-תרבותי בחינוך והכשרה לעבודה סוציאלית בישראל". חבר סגל ביה"ס לעבודה סוציאלית במכללה האקדמית ספיר.

ביאנקה אלי

ילידת 1979, למדה סוציולוגיה ומדעי המדינה, עובדת זה שנים כמנחת סדנאות בתחום החינוך ההיסטורי-פוליטי, בחינוך לזכויות אדם ובחינוך נגד אנטישמיות. בשנים 2005-2009 ריכזה את שיתוף הפעולה האקדמי עם ישראל בביה"ס לעבודה סוציאלית אליס סלומון בברלין. משנת 2008 עובדת כרכזת חינוכית בקוואקט.

בעיסוק האישי בתכנים הנדונים, כאן ועכשיו. לפיכך, פתחנו את המפגש הראשון בסמינר באמצעות ההפעלה "מולקולת זהויות". הפעלה זו אפשרה להגביר את מודעותם של משתתפי הכנס להשתייכויות הקבוצתיות הרבות והמגוונות שלהם עצמם. הדיון שנערך בחלקה השני של ההפעלה הדגים את מגוון הזהויות וההשתייכויות העצום אשר התקיים בקרב חברי הקבוצה.

מבט כללי

ההנחה כי השיח העוסק ברב-תרבותיות ובריבוי-זהויות בגרמניה ובישראל איננו זהה היוותה את נקודת המוצא לסמינר זה. כתוצאה מכך, בחילופים נפגשים לא רק בני הנוער אלא במידת מה גם אופני השיח על רב-תרבותיות, אותם מביאים בני הנוער כידע קודם למפגש. לפיכך החלטנו לבחור בנקודת מבט המתמקדת לסירוגין בשיח הרווח בגרמניה ובישראל ומתוך כך לגשת לשאלה המרכזית – מהם האתגרים הספציפיים העולים מכך עבור המפגשים בין גרמנים לישראלים?

שתי הרצאות הפתיחה סקרו את השאלות האקטואליות הנוגעות לרב-תרבותיות ולמגוון במרחב הישראלי ובמרחב הדובר גרמנית. פרופ' יהודה בר שלום (המכללה לחינוך על-שם דוד ילין, ירושלים) התייחס בהרצאתו למושג "רב-תרבותיות" ככזה השואף לקדם חיים חברתיים של דו-קיום המאפשרים לאנשים ממוצאים שונים לחיות בשוויון ובסובלנות הדדית. האתגר העיקרי לפי בר שלום הוא בדרישה למידה רבה של נכונות ואומץ מצד חברי הקבוצות החברתיות המועדפות כדי שיכירו במעמדם המועדף וייקחו על עצמם את האחריות החברתית הנובעת מכך. אַנדֶרְיַאק י. וֹרְיִינְק (Vorzink, אוניברסיטת ציריך) הציעה נקודות מבט שונות להתבונן על חברת המהגרים. היא הדגישה כי הדיבור על "אחרים" מתקיים תמיד בהקשר חברתי והיסטורי ייחודי. ווריינק עודדה את משתתפי הכנס להביע ספקות כל אימת שמדובר

המשפחתיים שלהם היו קשורים ישירות לשואה ולקורותיהם של יהודי אירופה. אולם כיום תכניות החילופים נהנות ממשתתפים צעירים הבאים מרקעים תרבותיים שונים והינם בעלי סיפורים משפחתיים מגוונים. מגמה זו מחזקת על ידי עדויות מחקריות שכן בעידן בו אנו חיים מתאפיינים אנשים בהיותם מרובי קבוצות שייכות וזהויות ולא דווקא כבעלי זהות לאומית אחת ויחידה. אי לכך, זהו כורח המציאות לבחון באופן ביקורתי את המושגים הפדגוגיים, גם את אלה של עבודת הנוער הבינלאומית, ולשאל כיצד ניתן להתאימם לעולמם ולצרכיהם של קבוצות היעד שלהם.

מטרות

מטרותנו המרכזית היא לדון בשאלות ובאתגרים האקטואליים המתעוררים כתוצאה מן המגוון התרבותי המאפיין את קבוצות היעד בתכניות החילופים. מטרתם של הטקסטים התיאורטיים והפרקטיים המובאים בהמשך היא לספק גירוי ולפתוח ערוצי חשיבה ביחס לעיצוב הרעיוני והתוכני של מפגשי הנוער בין גרמניה לישראל.

את השאלות המוצגות להלן קשה להפריד מאנשי החינוך עצמם ומתפיסת עולמם. לא ניתן לענות עליהן במישור תיאורטי מופשט בלבד. לכן מודגשות שוב ושוב חוויותיהם של משתתפי הכנס – כדי ליצור קשר בין הקניית ידע קוגניטיבי ובין למידה המבוססת על חוויה. לדעתנו, עבודה חינוכית שמבקשת להיות רלוונטית למגוון הזהויות הקיימות בקבוצה מתחילה

קלרמן. אחרי חיבורה התיאורטי של אנדריאה י. וורניק אפשר לעיין בדוגמה המעשית שלה עצמה וגם בזו של סופיה אופרמן (Oppermann), מנהלת הפרויקט "להציג דעה!" ויוזמת התערוכה "שבע פעמים צעיר".

הטקסטים בכללם מרחיבים את ההתבוננות על רב-תרבותיות ומגוון אנושי באופן כללי, תוך התמקדות בתחום החינוך. מתפקידנו היה אפוא למקד את הנושאים הנדונים בשדה העבודה הקונקרטי של המפגשים בין גרמנים לישראלים. הדיון שהתנהל בקבוצה לאחר הצגת פרויקט "שבע פעמים צעיר" המחיש את הקשר ההדוק שבין עיסוק בסוגיות הקשורות לרב-תרבותיות לבין עיסוק בסוגיות הקשורות להתמודדות עם זיכרון השואה והנצחתה במסגרת מפעל החילופים.

נוכח מגמות גלובאליות ומקומיות, אנו משערים כי אחגרים מהותיים אלה יוסיפו להתקיים גם בעתיד ויבואו לידי ביטוי בחכנון והוצאה לפועל של תכניות חילופין גרמניות-ישראליות. באופן זה יצליח מפעל החילופים להגיע לקהל רחב ומגוון של בני נוער ויוכל להלום את צרכיהם ואת תחומי העניין שלהם.

בהבדלה מופשטת יתר על המידה בין "אנחנו" ובין "אחרים". לדבריה, שיוך מכליל לקבוצה הוא על פי רוב שיוך חיצוני שרק למראית עין מספק מידע על תכונותיה של הקבוצה הנדונה ועל פי רוב אינו עולה בקנה אחד עם הדימוי העצמי של הקבוצה.

בהמשך הוצגו פרויקטים חינוכיים שאנו סבורים כי הם מציעים תשובות חדשניות ופורצות דרך באופן התמודדות עם האתגרים המושגיים הניצבים בפני החינוך בחברה מגוונת ומרובת תרבויות. יאן קרבס (Krebs) הציג את התערוכה "שבע פעמים צעיר - מגרש האימונים שלך לכבוד ולעזרה הדדית" ואת חוויותיו בהקמת הפרויקט החינוכי-תרבותי "להציג דעה!" בברלין. ד"ר אוקי מרושק-קלרמן (מדרשת אדם לדמוקרטיה ושלום, ירושלים) מוכרת לרבים בתחום החילופים בין גרמניה לישראל כמחברת שיטת "בצוותא". בהרצאתה, הציגה ד"ר מרושק-קלרמן את השיקולים העומדים בבסיס עבודתה עם דילמות, וכן את חוויותיה בעבודת החינוך.

הטקסטים המופיעים בחוברת שלפניכם מסודרים על פי השפות - ארצות, וזאת במטרה להקל על הקריאה - אחרי חיבורו של יהודה בר שלום על רב-תרבותיות בישראל מופיעה הדוגמה המעשית של אוקי מרושק-

רב-תרבותיות בישראל

אתגרים והזדמנויות לחינוך בחברה רב-תרבותית

יהודה בר שלום

בהמשך, תיאר בר שלום כיצד במערכת החינוך הישראלית קיימות מסגרות פורמאליות שתפקידן לטפל בחלק מהקונפליקטים המתקיימים בין קבוצות תרבותיות שונות. ביניהן: בית הספר היסודי בנווה שלום המטפח דו-קיום בין ערבים ליהודים; בית ספר "ביאליק" בתל-אביב הבונה מערכת חינוכית הולמת לילדי מהגרי עבודה; בית הספר "קשת" בזכרון-יעקב שהאידיאולוגיה שלו היא ההידברות בין חילונים לדתיים; ובית הספר "קדמה" בירושלים השוקד על טיפוח תרבותי של בני עדות המזרח. אידיאה של תיקון הוא מושג אותו גיבש בר שלום במהלך מחקרו בזירות אלה. פידוש המושג הוא שבתי הספר האלה, בדרך כלל מתוך נרטיב אישי של מצוקה כלשהי של מייסדי בית הספר, פועלים לקראת תיקון אותו השסע בתוכו הם מתקיימים (ערבים-יהודים, חילונים-דתיים, מזרחים-אשכנזים וכו'). בסוף דבריו, סיפר בר שלום על סדנאות רב-תרבותיות המתקיימות במסגרת הכשרת מורים אשר משתמשות במודל משלב-אופרטיבי (גישה חינוכית פסיכו-חברתית). מודל זה משלב בין 'אני-אישי' ו'אני-קבוצתי' לבין דיאלוג ועשייה, תוך חיפוש אחר זהות-על משותפת (מקצועית למשל) עבור שני הצדדים.

בהרצאתו התייחס פרופסור בר שלום לרב-תרבותיות כאל עמדה הקוראת לחברה הטרונגנית לשאוף לקיים יחסים שוויוניים וסובלניים בין (א)נשים מקבוצות תרבותיות שונות. בהקשר זה, הזכיר בר שלום את מחקריו וכתיבתו של פרופ' דן בראון בהם הוא טוען כי הציונות הישנה (הקלאסית) ייצרה זהות מונוליתית המתבססת על שלילת ה"אחר". בקרב "אחר" זה ניתן למצוא את הגוי באירופה, את הערבי בישראל, את היהודי הדתי ואת הדת בכלל. כעת, כך נדמה, ישנה יותר מוכנות לשיח בין "אחרים" בחברה הישראלית, אך זהו עדיין שיח המתקיים בעיקר ברמה האקדמית ובמוסדות מעטים אחרים. במרחב הכללי, נדמה שמתקיים עדיין מעין שיח שבטי ואינטרסנטי עם מעט מאוד חזון משותף.

למרות מיעוט הדוגמאות לשיח אלטרנטיבי, בר שלום גורס כי חשוב למצוא מודלים של הצלחה שכן הצורך להכריע בשאלות מדיניות, חברתיות ותרבותיות, מחייב את החברה הישראלית להיות מודעת לדרכים שבהן הכרעות אלו מתקבלות. ברור כי לאופי היחסים הנרקמים בין הקהילות השונות המרכיבות את הפסיפס הישראלי יש השלכה על דרך קבלת ההחלטות ועל טיבן.

פרופסור יהודה בר שלום

מרצה במכללה האקדמית לחינוך על שם דוד ילין בירושלים. חוקר בנושאים: יחסי ערבים-יהודים, יחסים בין יהודים דתיים לחילוניים בישראל, שינוי בחברה הישראלית וחינוך רב-תרבותי. איש חינוך ומנחה קבוצות בחינוך הפורמלי והמשלים בהקשר הרב-תרבותי. ממיסדי "הרשת ליזמות חינוכית חברתית" בשיתוף עם עיריית ירושלים. ספרו האחרון: Educating Israel: Educational Entrepreneurship in Israel's Multicultural Society (2006).

שלוש פרספקטיבות

“פדגוגיית זרים”, “פדגוגיה בין תרבותית” ו”פדגוגיית הגירה”*

אנדריאה י. וורוניק

בה שדרו אחדות וטוהר אתני-תרבותי. ואז הגיעו ה”זרים” – ופשוט נשארו. תחת הרושם ש’האחרים’ פשוט נשארים בגרמניה החלה לחלחל ההבנה, הביקורתית לתקופתה, כפי שניסח אותה הסופר השווייצרי מקס פריש: “קראנו לכוחות עבודה – והגיעו אנשים”. תחילתו של מהפך תודעתי זה הביאה להכרה בהגירת העבודה כמציאות חברתית קיימת. במבט לאחור, ניתן לכנות את תחילת ההתהוות של התמודדות חינוכית מודעת בשלב זה “עשור שיח החסכים”, שכן עיסוקה המרכזי היה למצוא דרך לפצות על חסכים מובנים המיוחסים לזרים. פרספקטיבה זו מאבחנת (בקרב הזרים) חסכי מודרניזציה ומציעה אופן התמודדות פדגוגי שמטרתו ‘לסייע’ לאלו להסתגל ולהתאים עצמם לחברת הרוב**.

כתגובה המבקשת להיבדל ולאתגר אופני התמודדות אלו החלה בשנות השמונים להתהוות ולהתפתח “פדגוגיה רב תרבותית”. גישה זו מכירה בכך שהחברה היא רב-תרבותית ודוחה את הניתוח וההתמודדות החינוכית המתבססים על חסכים, אותה היא מכנה “פדגוגיית זרים”. באמצעות מפגש, הכרה והבנה בין-תרבותיים מעמידה ה”פדגוגיה הבין-תרבותית” במוקד העניין החינוכי התייחסות להבדלים והוקרה של השונות התרבותית. פדגוגיה זו שמה לה למטרה יצירה של פתיחות וקידום מיומנויות בין-תרבותיות. גישה זו אומצה בשנות התשעים באופן רשמי על ידי “ועידת משרד התרבות” הגרמני², ולצד יישומן של תכניות המקדמות “פתיחות בין תרבותית” במגזר החברתי, הוצבה כערך ליבה ומטרת על מחייבת בכל מוסדות החינוך.

אך גם הקטגוריה “פדגוגיה רב-תרבותית” הפכה בעצמה למושא לביקורת. מבקריה גורסות/ים שהגישה מיישמת פרשנות צרה של המונח תרבות, המתעלמת משוני וממגוון פנימיים ומפריזה בחשיבות שמקנה לתרבות בניתוח שלה. בהעמדת התרבות כמשתנה המרכזי המסביר דפוסי התנהגויות כאלו או אחרים של מהגרות ומהגרים, עוברים דפוסיים אלו רדוקציה לכדי קלישאות המעוגנות כביכול בתרבות שלהן/ם. הגישה, כך נטען, מתעלמת מיחסי הכוח החברתיים

העבודה המשותפת של קונאקט והמועצה הישראלית לחילופי נוער עוסקת בתחומים של התנדבות, חילופי נוער וזיכרון. בהקשרים אלו מקבל העיסוק בשאלות של “רב תרבותיות בקרב בני נוער בישראל ובגרמניה” רלבנטיות ותוקף מיוחדים¹. על אף האיזכור השכיח עד מובן מאליו של המושג “בין תרבותיות או רב תרבותיות” (כמו למשל בכותרת של חגיגות ייסוד אלו), השימוש בו בשפות השונות מעוגן בהקשרים, משמעויות ושיחים שונים. מטרתה של יריעה קצרה זו היא להציע מספר תובנות כלליות על העיסוק הפדגוגי בתחום בהקשר הגרמני, באמצעות הצגתן של שלוש פרספקטיבות מתחרות: “פדגוגיית זרים”, “פדגוגיה בין תרבותית” ו”פדגוגיית הגירה”.

על אף שכל אחת מהפרספקטיבות זכתה לתהודה במידות שונות בתקופות שונות, אין לראות בהן לכשעצמן קונספטים מוגמרים או שלבים היסטוריים מובחנים. תחת זאת מוצע כאן תיאור ואפיון של העקרונות המנחים המבחינים את הפרספקטיבות אחת מהשנייה בעיסוק בשוני ובשונות בהקשרים של הגירה. החלוקה הקטגורית המשולשת ל”פדגוגיית זרים”, “פדגוגיה בין תרבותית” ו”פדגוגיית הגירה” מבוססת על העיגון של כל אחת מהן כ”נראטיב יחיד בהיסטוריות מרובות” של הפדגוגיה הרב תרבותית. כך, האופנים בהם המציאות הפדגוגית משתקפת, מאורגנת, נידונה ואף הופכת למיתית בכל אחד מהנראטיבים הללו, מהוות מרכיב משמעותי בחלוקה זו. “היסטוריות” אלו מסופרות באופן הבא:

‘היה היה פעם...’ הגירת העבודה בשנות החמישים והשישים: בשנים אלו פעלה גרמניה באופן אקטיבי לגיוס וייבוא של “עובדות ועובדים אורחים” בעיקר בטורקיה ובאיטליה. היחס אל אלו היה כאל כוחות עבודה, אשר הגיעו על מנת לעבוד ולאחר מספר שנים לחזור ל’מולדתן/ם’. על בסיס ראייה זו – לפי הסברה הנפוצה – לא היתה סיבה לפיתוח מדיניות חינוכית מיוחדת להתמודדות עם שונות ופלורליזם הנובעים מהגירה זו. התייחסות זו, אותה ניתן לכנות “שלב הדממה הדיסקורסיבית”, מונעת מתוך ההשקפה הגזענית, המוטעית מבחינה היסטורית, לפיה החברה הגרמנית בשנות השישים היתה חברה הומוגנית,

הערות

1 להשוואה ראו אתר האינטרנט של קונאקט 2012.1.3.

2 ועידת משרד התרבות (Kulturministerkonferenz) הינו הגוף האחראי על נושאי חינוך ברמה הפדרלית ומקבל החלטות בתחומי פוליטיקה של החינוך ברמה הכלל גרמנית, הועידה מורכבת ומאגדת בתוכה את האחראים על כל מוסדות החינוך, הגנים, ההשכלה הגבוהה, המחקר וענייני תרבות ברמה האזורית והמדינתית מכל גרמניה.

* בכותרת במקור מופיע המונח Interkulturelle Pädagogik –פדגוגיה בין תרבותית. בהקשרים חינוכיים בישראל נפוץ יותר המונח "רב תרבותי" מאשר "בין תרבותי", המופיע במקור, ומשמט בישראל בעיקר בהקשרים של גישור, דיאלוג, מעבר ושונות. בתרגום לעברית נעשה שימוש בשני המושגים לסירוגין במשמעות דומה.

** בהקשר זה מעניינת ההקבלה לתאוריית המודרניזציה אשר משלה בשיח הסוציולוגי הישראלי עד לסוף שנות השבעים. תיאוריה זו ומנסחה הראשי בסוציולוגיה, שמואל נח אייזנשטאדט, מייחסת לעולם מארצות המזרח באופן דומה נחשלות, וחסי מודרניזציה. מדיניות הקליטה הרשמית כלפי אלו כונתה "קליטה באמצעות מודרניזציה". בתהליך זה של רה-סוציאליזציה אמורים עולים אלו להשיל את נטיותיהם ומנהגיהם הפרה מודרניים על מנת להתאקלם בארצם החדשה ולהסתגל ל"חברה הישראלית" (אייזנשטאדט ש.ג., החברה הישראלית בתמורותיה, ירושלים: מאגנס, 1989). על מנסחי הגישה המרכזיים בתחום החינוך נמנה למשל קרל פרנקשטיין, אשר תולה את ה"נחשלות לימודית" של ילדים מזרחיים במנטליות הפרימיטיבית שלהם, לה מתאר השפעה גם על רמת האינטליגנציה וכוסר הפשטה (פרנקשטיין ק. ואחרים 'סיכום הויכוח על בעיית ההבדלים האתניים', מגמות ג(4) 1952, עמ' 319-329). ייעודה העיקרי של ההתערבות החינוכית הנובעת מכך הינה לפצות על חסכים מובנים אלו (ק פרנקשטיין, שיקום האינטליגנציה החבולה, האוניברסיטה העברית 1968).

*** המאמר הנוכחי וזה שאחריו בשפת המקור עשירים בהפניות ביבליוגרפיות (ראו בגרמנית), להן רלבנטיות פחותה בהקשר הישראלי. אלו הוצאו לפיכך בתרגום לעברית מטעמי נוחות ורצף הקריאה.

ואינה מציבה בסימן שאלה מי ניצב בעמדה לקבוע מהו 'אחר' ומהו 'זר'. בהסתמך על הפילוסוף הצרפתי אטיין באליר, מצביעים מבקרות ומבקרי הגישה על האופנים בהם משמשת 'תרבות' במעגלים הולכים ומתרחבים כמונח אלטרנטיבי למונח 'גזע' ומהווה לפיכך "גזענות ללא גזע". במובן זה, הצגתה של תרבות כמהות טבעית המשוייכת ל"אחרים" ול"זרים" מסייעת לטשטוש של מבני אפלייה סמויים ויחסי שליטה גזעניים.

בדומה לאופן בו הביקורת על גישת החסכים הולידה את גישת ההבדלים בשנות השמונים, אשר הפכה לפרקטיקה חינוכית כמעט מובנית מאליה, כך הופכת הביקורת משנות התשעים על נטיות הקולטורליזציה של הגישה ה"בין תרבותית" לרטוריקה פדגוגית סטנדרטית". במעגלים ביקורתיים התעצבה באופן פחות או יותר פרדיגמטי ההשקפה לפיה הפרספקטיבה הבין-תרבותית הינה בעייתית ביותר. במקביל עולות ומתפתחות גישות שונות, אותן ניתן לכנות פוסט-רב-תרבותיות, מאחר ואלו ניזונות מהרפלקציה ומהביקורת על המובן מאליו של הגישה הבין-תרבותית. לגישות אלו אני משייכת לדוגמא את פדגוגיית ההגירה, אותה ניתן להדגים באופן הבא:

פרספקטיבה זו רואה בקיומה של חברת מהגרים מציאות נתונה המאופיינת על ידי מגמות מורכבות ובראשן, מכניזמים כוחניים של אבחנה והפרדה בין "אנחנו" ו"האחרים". דפוסי ההתנהגות של בנות ובני החברה אינם מבוססים בראש ובראשונה על 'התרבות שלהן/ם' אלא מובנים הרבה יותר כאסטרטגיות פעולה וכתגובה לחיגויים תרבותיים חברתיים. תיגויים מסוג זה מתבצעים, למשל בתכניות חילופי נוער, על ידי אנשי חינוך כלפי הכפופים להם הנאלצים להתמודד עם התיגויים והפוזיציות המיוחסות להם (לדוגמא ראו בהמשך "משל ארוחת הבוקר הבין-תרבותית" <<). פדגוגיית ההגירה מראה שה'אחרות של האחרים' הינה תוצר חברתי הנובע ונקבע בתוך מבני שייכות המבוססים על יחסי שליטה וכח. במודל החברתי האלטרנטיבי, אותו מבקשת פדגוגיה זו לכונן, שוררת הכרה ורפלקציה ביקורתית כלפי מבנים ומכניזמים חברתיים של "ייצור שוני", על מנת לערער על החלוקות שייצרו, להקהותן ולהופכן למגוונות יותר. 'סוף' (זמני).

פרספקטיבת "פדגוגיית ההגירה"

משל "ארוחת הבוקר הרב תרבותית"*

אנדריאה י. וורניק

"ארצות מוצאן", אותן נתפשו כמייצגות בסיטואציה זו, מרבית התלמידות לא הכירו כלל או או שהכירו באופן מוגבל ביותר דרך התנסויות בודדות במהלך חופשות שערכו בהן. חלק מהתלמידות דיווחו שהן ו/או משפחותיהן כלל לא אוכלות ארוחת בוקר, ותלמידות אחרות סיפרו שהן מעדיפות לישון בבוקר 15 דקות נוספות ולכן מתפתחים לעיתים קונפליקטים

בראי הפרספקטיבה הבין-תרבותית- אכילה משותפת, בין אם ארוחת בוקר או ערב - הינה פרקטיקה פדגוגית מקובלת הפופולרית בעבודה עם ילדים ובני נוער. בהקשר הישראלי מכונים ארועים אלו "ערב עדות" או "ערב תרבויות". חוקרת החברה והחינוך אניטה קאלפקה השתתפה כצופה ב"ארוחת בוקר רב-תרבותית" ובחנה אותה בצורה אתנוגרפית. הבחינה

אנדריאה יוהנה וורניק

מחנכת מוסמכת, מרצה באוניברסיטת ציריך, Diversity Trainer, מתמקדת בעבודתה ובמחקרה באי-שוויון סוציאלי, בזכויות אדם ובתורת ההכרה הפמיניסטית. ממיסדי העמותה "סדנת החינוך להגירה וחברה", ניהלה פרויקטים שונים בתחום החינוך הפוליטי ומלמדת על ביקורת החינוך הבין-תרבותי - בין השאר באוניברסיטה החופשית בברלין (FU). לאחרונה עורכת וורניק מחקר מטעם המכון הגרמני לזכויות אדם בנושא "העצמה ודמי אבטלה".

המחקרית של קאלפקה ממחישה את הביקורת העקרונית כלפי הפדגוגיה הבין תרבותית באמצעות דוגמא אמפירית מחיי היום-יום. ממצאי הבחינה מובאים כאן על מנת להציג לפרקטיקה זו אלטרנטיבה מעשית מתוך הפרספקטיבה של פדגוגיית ההגירה:

הצוות הפדגוגי שנצפה במהלך ארוחת הבוקר ביקש מהילדות "להביא עימן ארוחת בוקר טיפוסית לארצות מוצאן", וזאת במטרה 'להכיר תרבויות זרות' ו'לקדם סובלנות' תוך 'למידה מעשית'.

בשיחות שקיימה החוקרת עם המורה והעובדת הסוציאלית הוערכה "ארוחת הבוקר הרב-תרבותית" כ"שיעור רב תרבותי מוצלח". לאחר מכן קויימו שיחות הערכה עם התלמידות במהלכן התברר לחוקרת שאת

ביטוי, לערעור, להקהייה ולדחיייה של ההסדרים הקיימים. בפרספקטיבה זו יכולה קופסת זיתים תמימה אחת להפוך לשדה של מאבק על שייכות וזהות.

ארוחה משותפת המותווית על פי עקרונות פדגוגיית ההגירה היחה מובנית כך שהמטלה הפדגוגית לא תנוסח בצורה של תיוג מבחון, אלא בצורה בה, במשותף עם הילדות, תיערך רפלקציה ביקורתית כלפי המציאות החברתית בחדר וכלפי דפוסי השתייכות קיימים, תוך ערעור עליהם ודחיייתם. התמודדות בנוסח פדגוגיית ההגירה עם מוצרי מזון ומאכלים עשויה לפתוח מרחב לפרספקטיבות נוספות לבוא לידי ביטוי - תוך מתן מרחב לסיפורים הקשורים בהתנסויות אישיות ומשפחתיות, אשר במקרה הקודם נותרו חתומים. כך ניתן להפוך לנושאים לדיון וללמידה למשל חוויות של תזונה בהקשר של מנוסה ופליטות, משמעויות של אכילה בצוותא בתפוצה, או ייצור מוצרי מזון והשלכותיו על זכויות אדם וגלי הגירה. מה שנחשבת לארוחת בוקר גרמנית "טיפוסית" הינה "כה בין לאומית שלפחות 15 מדינות היו מעורבות ביצירתה - העולם כולו על שולחן האוכל הביחי שלנו".

* התרגום לעברית נעשה בלשון נקבה ומיועד כמובן לציון המינים השונים.

עם הוריהן, המעדיפים שיאכלו לפני צאתן לבית הספר. לארוחת הבוקר הרב-תרבותית הביאו איתן התלמידות זיתים וגבינת עיזים, רק כדי לא לבוא בידיים ריקות, כדי לעשות למורה טובה, או בגלל שאלה פשוט טעימים להן.

ניתוח ההתרחשות הביקורתית שמציגה אניטה קאלפקה הינה מתודה שניתן לתאר כרפלקציה פוסט-רב-תרבותית של פדגוגית ההגירה על התרחשות המסווגת כרב תרבותית. מנקודת מבט ביקורתית זו ניתן להתחקות כיצד במהלכה של ארוחת הבוקר מתרחשים תהליכים של סיווג ותיוג על בסיס תרבותי, מוצא לאומי, או זהות אתנית. לפי הממצאים של קאלפקה אין להבין את ההתנהגויות של התלמידות כנובעות מתרבות מוצאן, אלא כאסטרטגיות פעולה אותן הן נוקטות כאמצעי להתמודד עם סיווגים אתנו-לאומיים-תרבותיים כוחניים. תיוגים אלו נכפו על התלמידות על ידי נשות החינוך, אשר הכתיבו בעצמן את ההתרחשות החברתית.

מפרספקטיבת פדגוגיית ההגירה השאלות המשמעותיות שיש להציב, לצד החשיפה של פרקטיקות התיוג, הינן: באילו אופנים פועלים הכפפה ודיכוי תחת הסדרים נורמטיביים של פרקטיקת "ארוחת הבוקר הרב תרבותית", והיכן ובאילו אופנים עומדים לרשות הילדות מרחבים של תמרון, אותם הן יכולות לנצל ליצירת אפשרויות

Everybody can be a change-agent

תערוכת אומנות בברלין מציגה אופנים וגישות חדשות להתמודדות בני נוער עם התקופה הנאצית

סופיה אופרמן

אי בהירות, לעיתים דרך אלמנט ההפתעה ולעיתים פשוט באמצעות הצבת שאלות אשר דומה שניצבות מעבר לזמן מוגדר:

למי יש מפתח לחדר שלי? מי נשאר איתי ומי עוזב את הקבוצה? מי מחליט מי אני? למי מותר לשבת על איזה ספסל בגן? אילו תוצאות יש להרס? איזו משמעות יש להכרה עבורי? האם יש לי זכות להאזין למוזיקה?

סופיה אופרמן

היא המנהלת הראשית של העמותה 'להציג דיעה!' לתמיכה בגרמניה פתוחה. האגודה פועלת מזה שנים נגד שנאת זרים, גזענות ודעות קדומות ופעילה בעבודה לשמירת זכויות האדם. 'להציג דיעה!' נושאת ותומכת בפרוייקט "שבע פעמים צעיר".

בחדרים גדולים (על שטח כולל בן כ- 800 מ"ר) בנו יוצרי התערוכה סיפורים שונים העוסקים בשבעה תחומים משמעותיים לבני נוער בצורה זו או אחרת: המשפחה שלי, הבית שלי, החנות שלי, המסמכים

הצצה דרך החלון מגלה חורבן והרס:

שמיכת פוך קרועה לחתיכות, המיטה גדומה בגרזן. פוסטרים של שחקני כדורגל קרועים מהקיר, שולחן הכתיבה שבור. משחקים, חוברות לימוד, בובות משחק - הכל זרוק על הרצפה מפוזר ומלא סימנים של דריכה. מישהו השתולל פה ללא מעצורים וללא הכרה, מישהו חדר פה באופן הרסני לתחום הפרטי ביותר של הנער: לחדרו.

התלמידים עומדים לפני החלון ומביטים לתוך "החדר ההרוס", מיצג אומנותי המעורר בהם רגשות והרהורים. לצד התפאורה של אותו חדר נוער עכשווי, אשר יכל היה להיות החדר שלהם, מונחות עדויותיהם של שני אנשים אשר נאלצו עצמם בילדותם להתמודד עם הרס שכזה בבתיהם. סיפוריהם של מוקי קוך - בת למשפחה קומוניסטית ורוברט גולדמן - בן למשפחה רופאים יהודית, על חדירת ה-אס.אה. לבתיהם מעוררים תדהמה.

הזעזוע מההשלכות האפשריות של שרירותיות, חוסר צדק וטרור מחלחל עמוק בקרבם של בני הנוער המבקרים בתערוכה. התצוגה המודרנית מאפשרת להם לעקוב אחר הסיפורים ההיסטוריים ברמה הרגשית. השימוש באומנות ובאופני למידה חווייתיים פותח פתח לחיבורים וזויות חדשות אל ההיסטוריה ויוצר גישות וכיוונים חדשים בתחום החינוך הפוליטי - היסטורי.

גשרים אל העבר

זוהי הגישה המיוחדת של "שבע פעמים צעיר - מגרש האימונים שלך לכבוד ולעזרה הדדית". התערוכה הנמצאת מתחת לגשר תחנת הרכבת בברלין טירגארטן מבקשת לעודד בני נוער לעסוק בנושאים כגון נציגות-סוציאליזם, אנטישמיות וכל סוג של הדרה - בעבר וכיום. מכיוון שכך, מתחילה התערוכה הייחודית הזו תמיד בהווה, מלווה את בני הנוער באמצעות עקבות שונים אל העבר, יוצרת קשרים ובונה גשרים עליהם בני הנוער יכולים לנוע בין הזמנים. זאת לעיתים דרך

לאיסור על יהודים להשתמש בספסלים ציבוריים בתקופה הנאצית לא היה ניתן להתנגד בצורה משמעותית. במשחקי תפקידים חשים בני הנוער את התחושה להיות מודר, כשאסור לך לשבת על הספסל שעליו יושבים כל השאר. עבור חלק מהמשתתפים זהו שיעור קשה ולא נעים.

ואז מתפתח דיון גם על ההווה: אם מסתובבים בשכונת טירגרטרן בברלין ורואים על ספסל ציבורי כתובת מרוססת האומרת "יהודים החוצה" או "טורקים חרא" אפשר גם למחוק אותה, לא? מטרת הסדנאות היא לעודד את בני הנוער לפעול באומץ מתוך אחריות חברתית. המסר ש"שבע פעמים צעיר" רוצה להפיץ הוא למעשה פשוט ביותר:

**Everybody can be a change-agent
כל אחד יכול להיות סוכן-שינוי**

מפתיחת התערוכה בקיץ 2010 ביקרו בפרויקט החדשני מעבר ל- 2,000 תלמידות ותלמידים והתהודה חיובית ומרשימה. אנשי מקצוע מכל העולם מגלים עניין בפרויקט החדשני הזה ומבקרים מארה"ב, ישראל, ארגנטינה ומקסיקו הגיעו לתערוכה. הסדנאות לתלמידים זוכות לביקוש רב ולצוות הפרויקט "שבע פעמים צעיר" יש עוד הרבה רעיונות חדשים ליישום של חינוך לדמוקרטיה והכרה בזכויות האדם בחדרי התערוכה!

מי שמעוניין או מעוניינת לבקר עם כיתתו/ה ב"שבע פעמים צעיר", מוזמן/ת מכל הלב:

www.7xjung.de
www.gesichtzeigen.de

שלי, הספורט שלי, העיר שלי והמוזיקה שלי. תחת הנושאים, אשר על פניו לא קשורים לתקופה מסוימת, מתאספים סיפורים ביוגרפיים מעמיקים מן העבר. כך נמצאים למשל בחדר הספורט - המעוצב כאולם ספורט אמיתי עם פרקט עץ, מכשירי התעמלות וגביעי נצחון - בין היתר שבעה סיפורי שמע קצרים המתארים חוויות הדרה שונות סביב אגודות ספורט בתקופה הנאצית. סיפור של גירוש פתאומי מאגודת השחייה האהובה, רק בגלל היותך "אחר" לכאורה, שיך לאמונה דתית אחרת - נחוה באופן שונה לחלוטין בתוך אולם הספורט של "שבע פעמים צעיר" לאחר שבני הנוער שיחקו, הוציאו מרץ וחוו כמה כיף לעסוק בספורט בקבוצה.

מגרש האימונים שלך לכבוד ולעזרה הדדית

התלמידות והתלמידים כיום משתייכים לדור רבגוני ומעורב עם רקעים וזהויות מגוונים. הכיתות מגיעות לסדנאות בנות ארבע שעות בהן יש להן הרבה זמן ומקום לעסוק בנושאים הללו. ההתמודדות עם התימות המורכבות בקבוצות קטנות, ובליווי מחנכות ומחנכים מחלחלת לעיתים קרובות לעומק - עד לכדי סיפורים וחוויות אישיות של בני הנוער הקשורות בהדרה או אפליה. באוירה של אמון הדדי מרגישים בני הנוער חופשיים להפתח ולחלוק. באמצעות חוויות רגשיות אלו על חוסר הצדק שהתחולל בעבר, לומדים בני הנוער לקחת אחריות לא רק על ההיסטוריה שלהם, אלא גם לפתח רגישות ואמפתיה כלפי סביבתם בהקשרים יומיומיים. זוהי מטרה מרכזית של הפרוייקט "שבע פעמים צעיר".

כך לדוגמה בחדר הנקרא העיר שלי, עומדים בין היתר ארבעה ספסלים ציבוריים מלאים בכתובות גרפיטי.

למידה ממצבי דילמה:

התהליך החינוכי בסדנאות מדרשת אדם

אוקי מרושק-קלארמן

השלב השלישי | במודל העבודה חותר למציאת פתרונות יצירתיים לדילמות שהתעוררו אצל המשתתפים, בחינת יישומם כמאפשרים מימוש מרבי של זכויות היחיד כמו גם של זכויות הקבוצה אליה הוא או היא שייכים, וכמאפשרים לפתור קונפליקטים שנוצרו בין חברי הקבוצה בסדנה. התהליך החינוכי בסדנאות מדרשת אדם מאפשר למשתתפים בו לבחון את עמדותיהם ואת התנהגותם, מתוך תקווה שבחינה זו תקדם את דבקותם ברעיון הדמוקרטי.

אוקי מרושק-קלארמן התמקדה בהרצאתה בתיאור השיטה החינוכית שפותחה במדרשת אדם, תוך בחינת הרלוונטיות של גישה זו למפגשי נוער ישראלים-גרמנים. בתחילת הרצאתה, עמדה מרושק-קלארמן על הבעייתיות הקיימת בשיטות הרווחות לחינוך לדמוקרטיה (ביניהן במוט ויכוח, משחקי תפקידים ופאנלים), שכן שיטות אלה גורמות פעמים רבות לראייה מפוצלת ודיכוטומית של הסוגיות העומדות לבחינה. אי לכך, הן גורמות לקיטוב עמדות, מקשות על יצירת עמדה טובלנית כלפי האחר ולכן מרחיקות דווקא את יכולתם של המשתתפים להפגין יחס שוויוני ואוהד כלפי הזולת. טענתה המרכזית היא כי על מושגי היסוד של השכנוע והבחירה, העומדים ביסודן של רוב השיטות הנהוגות, להתחלף בשני מושגים מרכזיים: מושג הבדיקה העצמית ומושג היצירה של פתרונות משותפים לבעיות שנויות במחלוקת. כלומר, הסדנאות לחינוך לדמוקרטיה צריכות לשם דגש על התהליכים והתכנים המקדמים את יכולתם של המשתתפים לבדוק בדיקה ממשית את עמדותיהם, וליצור את התשובות החדשות לניגוד בין עמדות אלו לעמדות הזולת.

בהמשך הדברים, תוארה הגישה החינוכית שפותחה במדרשת אדם הכוללת שלושה שלבים מרכזיים:

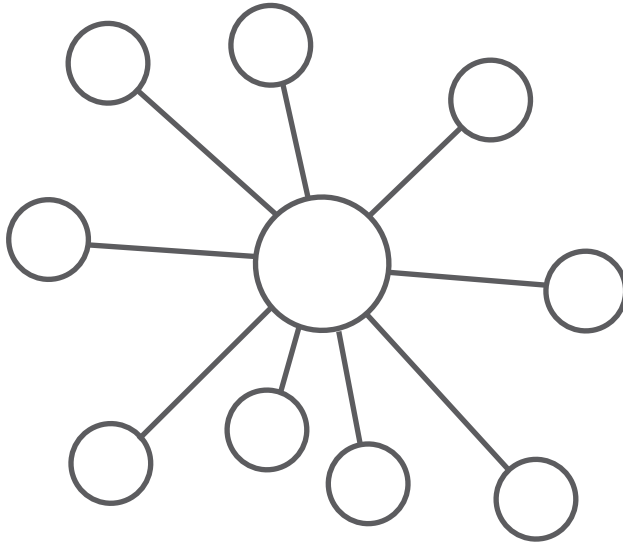
השלב הראשון | עוסק בבירור עמדות המשתתפים לגבי מושגי יסוד בדמוקרטיה ויצירת מודעות להבדלים ולקונפליקטים הקיימים בין המשתתפים בסדנה ביחס למושגים אלה.

השלב השני | מתמקד בהמרה של קונפליקט בדילמה, תהליך בו מנחה הסדנה מזמן למשתתפים מצבים הגורמים להם להפוך אופוזיציה ממשית לעצמם. כך רואים המשתתפים באופן חדש את הנושא הנידון כמו גם את חבריהם לחדר, עמם הם שרויים במחלוקת. האהדה שפתחו כלפי העמדה שהתנגדו לה קודם לכן תסייע להם למצוא פתרונות חדשים לקונפליקט. ההנחה היא, שכאשר אדם יכול להוות אופוזיציה אמיתית לעמדות של עצמו, הוא יוכל לגלות סובלנות רבה יותר לעמדות הזולת. ההנחה נוספת היא שאדם השרוי בסכסוך פנימי יגלה רצון עז למצוא לו פתרון. כאשר הסכסוך הוא בינו לבין הזולת, הרצון לנצח את האחר גובר לעתים על הרצון לפתור את הבעיה בדרכי שלום.

ד"ר אוקי מרושק-קלארמן

ממייסדי מדרשת אדם לדמוקרטיה ולשלום בירושלים והמנהלת החינוכית של המדרשה משנת 1988. עוסקת בפיתוח תכניות חינוכיות בנושא דמוקרטיה וחינוך לשלום וביישוב סכסוכים. מחברת של מדריכים חינוכיים רבים. ספרה האחרון "There is no Single Democracy" פורסם בעברית ב-2005 ובערבית ב-2007. מרושק-קלארמן מלווה ומפקחת אנשי חינוך במסגרות החינוך הפורמלי והמשלים. את התואר הראשון השלימה בלימודי הקולנוע ובפילוסופיה (1976), את התואר השני בפילוסופיה של הפוליטיקה (1981), את עבודת הדוקטורט כתבה בנושא ביקורת אנרכיסטית על רעיון ההסכם החברתי.

תרגיל קבוצתי מולקולת זהויות

מטרות הסדנה

(1) בחינה ביקורתית של השתייכויות קבוצתיות שונות ושל האופן בו הן משפיעות על השקפת העולם שלנו (2) הכרה של הרבדים השונים בתהליך עיצוב הזהות העצמית (3) להתנסות בדמיון ושוני בתוך הקבוצה.

מהלך הסדנה

לסדנה שלושה שלבים: עבודה אישית, עבודה בזוגות ודיון בקבוצה הגדולה. אורך הסדנה כולה כ-50 דקות.

עבודה אישית (10 דקות)

כל משתתפת מקבלת דף עבודה עם "מולקולת זהויות".

בקשו מכל משתתפת למלא את הדף בעצמה. במעגל הגדול במרכז תכתוב כל משתתפת את שמה. בתוך העיגולים הקטנים הסמוכים יכתבו המשתתפות קבוצות ומעגלים שונים אליהן הן מרגישות שייכות, או שהינן משמעותיות בחייהן כרגע. ניתן לבחור השתייכויות וזהויות מסוגים שונים, כמו למשל: ספורטאית, מובטלת, תל-אביבית, ישראלי, אמא, מדריך בצופים, פציפיסטית, חברת מפלגת העבודה, סוציולוג, אחות, חבר במועדון ברידג', סטודנט, מזרחי, שכיר, אישה, תלמיד תיכון, שמן, חובבת כלבים, אוסף בולים, הומו, אשת נסיעות, מחנך.

כמנחות, תוכלו לסייע למשתתפות בכך שתמלאו בעצמכן מראש את דף העבודה ותמחישו אותו על לוח או על נייר פלקט גדול. הסבירו בתוך כך, כיצד ומדוע קבוצות ומעגלי ההשתייכות שבחרתן משמעותיים עבורכן בשלב זה של חייכן.

עבודה בזוגות או בקבוצות קטנות (10 דקות)

בקשו מהמשתתפות להתחלק לזוגות.

כל משתתפת תציג לבת זוגה את מולקולת הזהויות שלה. על כל משתתפת לפרט מדוע קבוצות ההשתייכות שבחרה משמעותיות עבורה כרגע ואלו התנסויות חיוביות ושליליות מקושרות מבחינתה לכל אחת מהקבוצות והזהויות הללו.

דיון וסיכום בקבוצה הגדולה

המשתתפות חוזרות לשבת במעגל בקבוצה הגדולה ומספרות, איך היו עבורן השלבים הקודמים של התרגיל. שאלות שניתן להציג בשלב זה: איך היה לכן התרגיל? האם היה מסובך או פשוט לבחור קבוצות הזדהות ושייכות? איך היה לדבר על כך בזוגות?

בקשו מכל אחת מהמשתתפות להציג בקול את אחת מההשתייכויות שלה (או את זו המרכזית ביותר בחייה כרגע) ולקום. כל מי שמרגישה שהשתייכות זו כוללת גם אותה נעמדת גם היא. בשלב זה גם משתתפות גם מנחות הסמינר.

לרוב נכתבות במולקולת הזהויות השתייכויות לקבוצות המוגדרות כמיעוט. התאמה והשתייכות לרוב הנורמטיבי בחברה (אשכנזי, הטרוסקסואל) נתפשות לעיתים רחוקות כחלק מהבניית הזהות. יש להסב לכן את תשומת הלב בשלב הדיון והסיכום.

שאלות מנחות אפשריות לשלב זה: איך היתה התחושה לקום יחד עם הרבה משתתפות אחרות? איך היה להעמד יחד עם מעט משתתפות? האם גיליתן דברים משותפים עם האחרות אשר הפתיעו אתכן? אילו תחושות עלו אצלכן? האם היה בכך הבדל בין קבוצות אשר אתן שייכות אליהן מבחירה ובין קבוצות אשר לא ניתן לשנות את השיוך אליהן? ואיך זה עם השתייכויות לקבוצות אשר מיוחסות לכן על ידי אחרים? (הגדרה עצמית לעומת ייחוס מבחוץ).

מנחות הסמינר ימחישו באמצעות הדוגמאות שהובאו על ידי המשתתפות שחלק מההשתייכויות הקבוצתיות שלנו הן השתייכויות מבחירה (אגודות ספורט, חברות בתנועת מחאה וכו'), בעוד אחרות אינן ניתנות לבחירה חופשית (מגדר, עדה, צבע עור וכו').

אפשרות להרחבה / ווריאציה נוספת

מכיוון שלעיתים רחוקות מועלות זהויות הנתפשות כנורמאליות וכמובנות מאליהן ועומדות בקנה אחד עם קבוצות הרוב הדומיננטיות בחברה (גבר, יהודי, אשכנזי, ללא מוגבלות פיזית וכיו"ב), ניתן לבקש מהמשתתפות להשלים את מולקולת הזהויות שלהן במעגלי ההשתייכות הללו. לאחר מכן ניתן לדון במימדים מבניים של זהות ושייכות ובמיקומים השונים במערכות חברתיות הידרכיות.

התרגום נעשה בלשון נקבה ומיועד כמובן לכל המינים.

מקור: Europahaus Auzich / Anti-Bias-Werkstatt (Hrsg.) (2007): CD-Rom Methodenbox: Demokratie-Lernen und Anti-Bias-Arbeit. www.anti-bias-werkstatt.de

סיכום ומבט לעתיד

פרשנות - דיונים - מבט לעתיד

שיחת סיכום עם נציגים מתחומי הפוליטיקה והחברה

משמאל: יז'י מונטג, טל גת, דירדרי ברגר, כריסטינה מלר

מאוד. כמו כן, השיטה המחישה שהדגשה מופרזת של השתייכות לאומית עלולה לעודד הומוגניזציה של הקבוצה, המאפילה על היבטים זהותיים משמעותיים אחרים עבור המשתתפים.

3. קבוצות יעד - צורות חילופים - אפשרויות מימון: במסגרת שלוש הנושאים המרכזיים שנדונו בכנס הועלו בעיקר שאלות תוכן. בעקבות זאת עלה צורך בחילופי רעיונות וחוויות הנוגעים לשאלות מעשיות בחילופי נוער. הסדנה הציעה דיון מגוון אודות עיצוב התוכנית, שותפויות בפדוייקטים ובנייה מעשית של תוכניות בשתי הארצות.

לאחר הסדנאות התכנסו שוב בפעם האחרונה כל משתתפי הכינוס הגרמני-ישראלי על מנת לחלוק רשמים והשקפות מן הכינוס. בשלב זה הצטרפו שלוש נציגים מתחום הפוליטיקה והחברה, הקשורים בדרכים שונות לחילופי הנוער בין גרמניה לישראל: יז'י מונטג, חבר הבונדסטאג ויושב ראש הוועדה הפרלמנטרית ישראל-גרמניה, טל גת, ראש מחלקת ההסברה של שגרירות ישראל בברלין, ודירדרי ברגר, ראש הוועד היהודי-אמריקני בברלין.

דירדרי ברגר, ראש הוועד היהודי-אמריקני בברלין, הבליטה את חשיבות חילופי הנוער בין גרמניה לישראל. היא הדגישה שדיאלוג צמוד אודות נקודות מבט שונות בזיכרון השואה יהיה נחוץ גם בעתיד

העבודה בשלושת קבוצות הנושאים השונות הגיעה לסימומה בשלוש סדנאות שהתפתחו מתוך תחומי העניין ובקשותיהם של המשתתפים. הסדנאות עסקו בנושאים הבאים:

1. לזכור ביחד: יום הזיכרון ב-9 בנובמבר בהקשר הגרמני-ישראלי: העובדה שגרמנים וישראלים התאספו יחדיו בכינוס הזה ב-9 בנובמבר כדי לדון בסוגיות הנוגעות לזיכרון השואה עוררה את הצורך לחקור את חשיבותם של תאריך זה ושל המאורעות ההיסטוריים השונים הכרוכים בו עבור המשתתפים. כך נוצר סבב בן יותר משעתיים שבו הציגו המשתתפים שאלות זה לזה והקשיבו בתשומת לב. בתוך כך, עלה והתברר מגוון האסוציאציות והחוויות האישיות הקשורות ביום הזה עבור אנשים ממערב וממזרח גרמניה ועבור יהודים וישראלים.

2. לחיות את המגוון ולהפוך אותו לנגיש: הסדנה המעשית הזאת החלה בחוויות ההשתייכויות הקבוצתיות המגוונות של המשתתפים. במוקד עמדה שיטה שפותחה על ידי אוקי מרושק-קלרמן מ"מדרשת אדם" - המדרשה לדמוקרטיה ולשלום בירושלים במסגרת התוכנית "בצוותא" והונהגה בסדנה הזאת. מטרת השיטה הינה לעורר רפלקציה עצמית ביקורתית בקרב המשתתפים ולהמחיש את המספר הרב של קבוצות התייחסות והשתייכויות שונות במסגרת קבוצה אחת, אשר נראית אולי במבט ראשון הומוגנית

הבילטרלי של קוואקט והמועצה הציבורית לחילופי נוער וצעירים.

בעיקר מקרב הקהל הישראלי עלתה הבקשה שזיכרון השואה ישולב במידה הולמת גם בעיצוב העתידי של תוכניות החילופים בין גרמניה לישראל – ביחוד על רקע המגמה הבינלאומית הגוברת לעשות היסטוריזציה לשואה ולהשוותה להתרחשויות אחרות.

כריסטינה מֶלֶר, מנהלת קוואקט, ציינה לסיכום שההתמודדות עם לאומנות ועם שואה היא נקודת התייחסות מרכזית בכל תוכניות החילופים – שונות ככל שיהיו בצורתן הקונקרטית ובקבוצת היעד שלהן. לדבריה, תפיסת זיכרון השואה כאתגר פדגוגי מרכזי בניהול תוכניות חילופי הנוער בין גרמניה לישראל וההכרה המתחזקת בצורך לעצבו במשותף ובאופן דו-צדדי ניכרת גם בעבודת הליווי וההכשרה של קוואקט ושל המועצה הציבורית לחילופי נוער וצעירים בעשר השנים האחרונות. כמו כן, קיימת כיום ציפייה פוליטית וחברתית שתחום קשרי הנוער ייפתח בעבודה דו-צדדית נושאים ונקודות חיבור העוסקים באינטרסים משותפים עכשוויים ועתידיים. אולם שילוב הולם של קשרי הנוער הגרמניים-ישראליים בין עבר, הווה ועתיד ועיצובם באופן מושך ומשמעותי עבור צעירים ימשיכו להוות אתגר גם בעתיד. לשם כך יהיה נחוץ שיתוף פעולה הדוק ומלא אמון של כל התומכים והמשתתפים משתי הארצות.

וציינה שהחילופים תורמים תרומה מהותית לאיזון המגמות העוינות לישראל בקרב החברה הגרמנית.

טל גת, ראש מחלקת ההסברה של שגרירות ישראל בברלין, סיפר על חוויותיו האישיות כנכד לניצולת שואה. לדבריו על כל דור למצוא את צורת ההתמודדות המתאימה לו. מן הצוותים המקצועיים המשתתפים בחילופי הנוער בין גרמניה לישראל נדרשת מידה גבוהה של מקצועיות ושל יצירתיות כדי שיהיה אפשר לשוחח על העבר ולעצב יחד את העתיד.

יז'י מונטג, חבר הבונדסטאג ויושב ראש הוועדה הפרלמנטרית ישראל-גרמניה, הדגיש כי השואה מהווה חלק מהזיכרון. העיסוק בנושאים הללו חייב לשים לעצמו למטרה לעורר אמפטיה, על מנת לאפשר חיים משותפים בשלום. הזיכרון הופך בהדרגה לדבר-מה השייך לעבר, להיסטוריה. בשל כך יש לשלב בתוכניות נושאים אקטואליים אשר מעסיקים בני נוער, שכן על עבודת החינוך עם נוער להפנות פניה לעתיד.

שלושת המשתתפים הדגישו את החשיבות המיוחדת של חילופי הנוער בין גרמניה לישראל עבור היחסים בין שתי המדינות והגדירו אותם כעמוד תווך בתחום עבודת הנוער הבינלאומית. השתתפותם של אורחים אלו מתחומי הפוליטיקה והחברה העשירה את הכינוס

בתום הערב הופיעה היוצרת והזמרת
הישראלית סיון שביט באולם הוועידות
הגדול: סיום מוצלח בלוויית שיחות
ומוסיקה.

Zum Abschluss des Abends gab
die israelische Sängerin und
Songwriterin Sivan Shavit ein
Konzert im Großen Ratssaal:
Ein gelungener Ausklang bei
Gesprächen & Musik.

פתיחת התערוכה "לפעול יחד!"

אם זה חילופי נוער, מפגשים בין אנשי מקצוע או מסגרות אירוח: "קוואקט" מתאם ומקדם חילופי נוער בין גרמניה לישראל זה עשר שנים. לרגל עשור לקיומו הוזמנו תכניות החילופים בין גרמניה לישראל של שנת 2011 בזמן מפגש הנוער ומפגש אנשי המקצוע לעצב תחת המוטו המתבטא בכותרת "קוואקט -לפעול יחד!" יצירת אמנות משותפת אשר תבטא את המחשבה, היצירה והפעולות ההדדיות של המרכז. יותר מעשרים תכניות נענו לקריאה הזאת: כך נוצרו תמונות של מפגשי נוער המספרות סיפורים על מגוון קשרי הנוער בין שתי המדינות. התערוכה "לפעול יחד!" נפתחה בטקסיות במסגרת כנס קוואקט ב-8 בנובמבר והוצגה בבית העירייה הישן בוויטנברג במשך חודשיים נוספים.

Eröffnung der Ausstellung "Gemeinsam Handeln!"

Ob Jugendbegegnungen, Fachkräfteaustausch oder Hospitationen: Seit 10 Jahren berät und fördert ConAct deutsch-israelische Austauschprojekte. Anlässlich des 10-jährigen Jubiläums waren deutsch-israelische Austauschprojekte des Jahres 2011 eingeladen, das Motto des programmatischen Namens **ConAct -Gemeinsam Handeln!** aufzugreifen und ihr gemeinsames Denken, Wirken und Handeln während ihrer diesjährigen Jugend- oder Fachkräftebegegnung in einem gemeinsamen Kunstwerk zum Ausdruck zu bringen. Mehr als 20 Projekte sind diesem Aufruf gefolgt: Entstanden sind Bilder von Jugendbegegnungen, die Geschichten erzählen von der Vielfalt deutsch-israelischer Jugendkontakte. Die Ausstellung **Gemeinsam Handeln!** ist im Rahmen der Fachtagung am 8. November feierlich eröffnet worden und war noch weitere 2 Monate im Alten Rathaus in Wittenberg zu sehen.

Conference Program

Monday, November 7, 2011

- 4.00 pm** Arrival of the Israeli and German participants
- 5.00 pm** **Opening of the German-Israeli Conference**
Friedrich Kramer, Protestant Academy of Sachsen-Anhalt
Christine Mähler, ConAct
Naftali Dery, Israel Youth Exchange Council
- Greeting words**
Dr. Hermann Kues, Parliamentary State Secretary,
German Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women
and Youth
Norbert Bischoff, Minister of Labour and Social Affairs, Sachsen-Anhalt
Liron Zaslansky, Embassy of the State of Israel
- 5.30 pm** **German-Israeli Relations and Youth Contacts -
Successes – Challenges – Perspectives**
Gríscha Alroi-Arloser, President of the Israeli-German Friendship
Society
- 6.15 pm** **Panel following the lecture**
Grisha Alroi, Council of Youth Movements in Israel
Mike Cares, German Federal Youth Council
Yael Dinur, Kom-Mit-Nadev Volunteer 2011/2012
Lukas Kriegler, Former volunteer and responsible for youth exchange
Judith Seitz, Journalist
Grisha Alroi-Arloser, President of the Israeli-German Friendship
Society
Moderation: **Clemens Wergin**, Head of Department for Foreign Affairs,
DIE WELT
- 7.30 pm** Dinner

Tuesday, November 8, 2011

- 9.00 am** **Plenary Meeting** – Introduction to the program
Getting to know one another
- 9.30 am** Division of the participants into three groups according to the topics in focus:

Topic in Focus 1

Commemorating together – Setting impulses? German-Israeli Commemoration facing the future

Moderation:

Christine Mähler, ConAct
Dr. Nili Keren, Kibbutz College of
Education, Tel Aviv

9.45 am

Commemorating together despite differing narratives – Current discourses on commemoration in Germany and Israel

Aya Ben Naftali, Massuah – Institute
for Holocaust Studies, Tel Yitzhak
Daniel Gaede, Buchenwald
Memorial Site, Weimar

Topic in Focus 2

Sharing commitment – Active Participation and Voluntary Services in Germany and Israel

Moderation:

Barbara Kraemer, ConAct
Keren Pardo, Council of Youth
Movements in Israel/Kom-Mit-Nadev
Kathrin Ziemens, ConAct/Kom-Mit-
Nadev

Cottage Cheese Prices and Stuttgart 21 – Current developments in social and political activities in Israel and Germany

Dr. Yaron Sokolov, Or Yehuda
Academic Studies Center
Prof. Dr. Roland Roth, Magdeburg-
Stendal University of Applied
Sciences

Topic in Focus 3

Experiencing diversity – German- Israeli Youth Exchange in the context of multicultural societies

Moderation:

Bianca Ely, ConAct
Yochay Nadan, Israel

Multiculturalism in Israel: Chances and Challenges for Educators in a Culturally Diverse Society

Prof. Dr. Yehuda Bar Shalom, The
David Yellin College,
Jerusalem

Conference Program

Tuesday, November 8, 2011

Topic in Focus 1

Taking Part in Commemorating – Active Inclusion of young people in the commemoration of the Shoah

Elke Gryglewski, House of the Wannsee Conference, Memorial and Educational Site Berlin
Guy Band, 'Die Wille' – Center for Intercultural Education,

Remembering without witnesses? New concepts of education for commemorating in the future

Dr. Constanze Jaiser,
Literary scholar, Berlin
Simona Kronfeld, Massuah – Institute for Holocaust Studies, Tel Yitzhak

Topic in Focus 2

Active participation, commitment and voluntary services in Germany and Israel Structures – Facts – Options

Sibylle Picot, Social Scientific Projects, Gauting
Liora Arnon, American Jewish Joint Distribution Committee (Joint), Jerusalem

Volunteer Services & Youth Exchange ...and what follows?!

Working Groups:
1. Engagement for one's own organization/youth movement
2. Engagement for German-Israeli cooperation
3. Engagement against anti-Semitism, antiracism / Engagement for human rights and intercultural understanding

Topic in Focus 3

Multiculturalism in Germany: Chances and Challenges for Educators in a Culturally Diverse Society

Andrea J. Vorrink, Bildungswerkstatt Migration & Gesellschaft, Berlin

Different ways of looking at multiculturalism: The concepts of "culture" and "nation" in the German-Israeli youth exchange

Diversity in Family Backgrounds and Cultural-Educational Methods as Starting Points of a Human Rights Education Bridging Past and Present

Jan Krebs, Gesicht Zeigen! Für ein weltoffenes Deutschland, Berlin
Exhibition „7xyoung – Your Training Ground for Solidarity and Respect“

Diversity of collective stories in German-Israeli youth exchange programs

11.45 am

3.00 pm

6.00 pm

Opening of the exhibition 'Acting Together' in the Old Town Hall

Torsten Zugehör, Mayor of Lutherstadt Wittenberg
Dr. Thomas Feist, Member of the Federal Parliament, Leipzig
Presentation of selected pieces of art by exchange projects

7.00 pm

Reception & Dinner-Bufferet in the Old Town Hall
Music & Mingling

8.00 pm

Concert by Sivan Shavit, Israeli singer and songwriter in the Old Town Hall

Wednesday, November 9, 2011

Topic in Focus 1

Commemorating – Acting – Initiating change? Implications of historical-political learning processes for Commitment and Human Rights Education

Dr. Nili Keren, Kibbutz College of Education, Tel Aviv
PD Dr. Habbo Knoch, Foundation of Memorial Sites in Lower Saxony, Celle

Topic in Focus 2

"I felt like being in a movie..." Perception, effects and significance of voluntary services in both countries / Panel

Dr. Jens Kreuter, Federal Commissioner for Civilian Service, Germany
Sar-Shalom Jerby, Head of the Civic National Service, Israel
Johanna Neubert, Former German volunteer in Israel
Ziv Amram, Israeli volunteer in Germany, Kom-Mit-Nadev program
Dr. Christian Staffa, Action Reconciliation Service for Peace
Ana-Maria Stuth, Quifd – Agency for Quality in Voluntary Services

Topic in Focus 3

Learning from Dilemma Situations: The Betzavta Training Program for Democracy, Civic Education and Peace

Uki Maroshek-Klarman, The Adam Institute for Democracy and Peace, Jerusalem
Dealing with Conflicts in German-Israeli encounter programs

9.00 am

Conference Program

Monday, November 7, 2011

- 4.00 pm** Arrival of the Israeli and German participants
- 5.00 pm** **Opening of the German-Israeli Conference**
Friedrich Kramer, Protestant Academy of Sachsen-Anhalt
Christine Mähler, ConAct
Naftali Dery, Israel Youth Exchange Council
- Greeting words**
Dr. Hermann Kues, Parliamentary State Secretary,
German Federal Ministry for Family Affairs, Senior Citizens, Women
and Youth
Norbert Bischoff, Minister of Labour and Social Affairs, Sachsen-Anhalt
Liron Zaslansky, Embassy of the State of Israel
- 5.30 pm** **German-Israeli Relations and Youth Contacts -
Successes – Challenges – Perspectives**
Gríscha Alroi-Arloser, President of the Israeli-German Friendship
Society
- 6.15 pm** **Panel following the lecture**
Grisha Alroi, Council of Youth Movements in Israel
Mike Cares, German Federal Youth Council
Yael Dinur, Kom-Mit-Nadev Volunteer 2011/2012
Lukas Kriegler, Former volunteer and responsible for youth exchange
Judith Seitz, Journalist
Grisha Alroi-Arloser, President of the Israeli-German Friendship
Society
Moderation: **Clemens Wergin**, Head of Department for Foreign Affairs,
DIE WELT
- 7.30 pm** Dinner

Tuesday, November 8, 2011

- 9.00 am** **Plenary Meeting** – Introduction to the program
Getting to know one another
- 9.30 am** Division of the participants into three groups according to the topics in focus:

Topic in Focus 1

Commemorating together – Setting impulses? German-Israeli Commemoration facing the future

Moderation:

Christine Mähler, ConAct
Dr. Nili Keren, Kibbutz College of
Education, Tel Aviv

9.45 am

Commemorating together despite differing narratives – Current discourses on commemoration in Germany and Israel

Aya Ben Naftali, Massuah – Institute
for Holocaust Studies, Tel Yitzhak
Daniel Gaede, Buchenwald
Memorial Site, Weimar

Topic in Focus 2

Sharing commitment – Active Participation and Voluntary Services in Germany and Israel

Moderation:

Barbara Kraemer, ConAct
Keren Pardo, Council of Youth
Movements in Israel/Kom-Mit-Nadev
Kathrin Ziemens, ConAct/Kom-Mit-
Nadev

Cottage Cheese Prices and Stuttgart 21 – Current developments in social and political activities in Israel and Germany

Dr. Yaron Sokolov, Or Yehuda
Academic Studies Center
Prof. Dr. Roland Roth, Magdeburg-
Stendal University of Applied
Sciences

Topic in Focus 3

Experiencing diversity – German- Israeli Youth Exchange in the context of multicultural societies

Moderation:

Bianca Ely, ConAct
Yochay Nadan, Israel

Multiculturalism in Israel: Chances and Challenges for Educators in a Culturally Diverse Society

Prof. Dr. Yehuda Bar Shalom, The
David Yellin College,
Jerusalem